

Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları

Uluslararası Konferans Tebliğleri

27 Haziran 2009, Van

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ: HÜKÜMET POLİTİKALARI

**ULUSLARARASI KONFERANS TEBLİĞLERİ
27 HAZİRAN 2009, VAN**

Ekim 2010

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ: HÜKÜMET POLİTİKALARI

TESEV Yayınları

Yayına Hazırlayanlar

Serkan Yolaçan, Ebru İlhan

Kapak Tasarım

Bora Tekoğul

Sayfa Uygulama

Myra

Basım Yeri

Sena Ofset

0212 613 38 46

Bu kitabın hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik ve mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vd.) çoğaltılamaz.

Copyright © Ekim 2010

ISBN: 978-605-5832-57-5

TESEV

Bankalar Cad. No: 2 Kat: 3

Minerva Han, Karaköy 34425 İstanbul

Tel: +90-212-292 89 03 PBX

Faks: +90-212-292 90 46

info@tesev.org.tr

www.tesev.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle bire bir örtüşmeyebilir.

Bu kitabın yayımlanması ve tanıtılmasındaki katkılarından ötürü Açık Toplum Vakfı'na, TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'ne, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'ne ve Van Ticaret ve Sanayi Odası'na teşekkür ederiz.

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ: HÜKÜMET POLİTİKALARI

ULUSLARARASI KONFERANS TEBLİĞLERİ
27 HAZİRAN 2009, VAN

TESEV
YAYINLARI

DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI

İÇERİK

Sunuş	7
-------------	---

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Ömer Özcan, Van Vali Yardımcısı- Van Valisi Münir Karaloğlu adına *

Bekir Kaya, Van Belediye Başkanı	11
Ulrika Richardson-Golinski, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Daimi Temsilcisi Yardımcısı.....	13
Ulrike Dufner, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilcisi.....	16

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ: HÜKÜMET POLİTİKALARI

I. Oturum:

Türkiye'nin Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Hükümet Politikaları ve Sivil Toplumun Rolü

Moderatör: Dilek Kurban, TESEV Demokratikleşme Programı

Elisabeth Ferris, Ülke İçinde Yerinden Edilmeye İlişkin Yasa ve Politikalar Üzerine Karşılaştırmalı Perspektifler	21
Nina Birkeland, Ülke İçinde Yerinden Edilme: Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) ve Ulusal ve Yerel Yetkililerin ÜYE'lerin Korunmasını ve Haklarını İyileştirmesinin Altı Yolu	36
Yılmaz Doruk, Türkiye'de Yerinden Edilmişlik Olgusu	42
Nurcan Baysal, Zorunlu Göç: Hükümet Politikalarının Etkisi.....	50

II. Oturum:

Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilenlere Yönelik bir Hükümet Politikası olarak Van Eylem Planı

Moderatör: Mesut Yeğen, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Dilek Kurban, Kürt Sorununun Çözümünde bir Engel veya Fırsat Olarak Van Eylem Planı.....	57
Ercan Balcı, Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişilere (ÜİYOK'ler) Yönelik Programın Geliştirilmesine Destek Projesi	63
Ömer Özcan, Van İli ve Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi	67
Zozan Özgökçe, Van Eylem Planı ve Zorunlu Göç Bağlamında Van Kadın Derneği'nin Çalışmaları.....	75

III. Oturum:

Çözüme Doğru: Zorunlu Göç Mağdurları için bir Gelecek Mümkün mü?

Moderatör: Etyen Mahçupyan, TESEV Demokratikleşme Programı

Türkiye'de Zorunlu Göç: Van Eylem Planı	81
Zahir Kandaşoğlu, Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları	84
Necdet İpekyüz, Zorunlu Göç ve Gelecek!	86
Şemsa Özar, Zorunlu Göçten 15 Yıl Sonra	91
Emin Yaşar Demirci, Dönmek mi Zor, Kalmak mı? Yerinden Olmuş Kişilerin Yerleşim Tercihleri Üzerine Düşünceler	96
Mesut Yeğen, Zorunlu Göç, Vatandaşlık ve Kürt Meselesi	102

* Konferansımıza katılan Van Valisi Münir Karaloğlu'nun konuşma metni elimize ulaşmadığından tebliğler arasına dahil edilmemiştir.

SUNUŞ

Hükümetin Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik 'açılımları' kamuoyunda ve basında çokça tartışıldı, eleştirildi, desteklendi. Bu bağlamda mercek altına alınanlar, daha ziyade siyasetçilerin öne çıkardığı, üst düzey hükümet yetkililerinin kamuoyu önünde savunduğu veya diğer siyasi partilerin yerdiği adımlar olageldi. Kısacası Türkiye kamuoyu olarak Kürt Sorunu bağlamında bugüne dek büyük ölçüde hükümet, bir ölçüde de muhalefet partileri, ne istediyse onu konuştuk. Mahmur'daki Kürt mülteciler ile PKK mensuplarının Habur sınır kapısından Türkiye'ye girişleri, TRT Şeş'in açılması, Kürtçe öğretim veren özel kursların açılması gibi gelişmeler, hükümet ve devlet yetkilileri ile muhalefet partilerince gündemde tutulduğu ölçüde kaldılar gündemimizde. Oysa son yıllarda, genelde Kürtleri özelde ise Kürt zorunlu göç mağdurlarını doğrudan ilgilendiren önemli bazı yasa ve politikalar geliştirildi.

Genel kamuoyunun dikkatinden kaçan hükümet politikaların birisi de, Van Valiliği'nce 2006 senesinde yayımlanan ve kentteki zorunlu göç mağdurlarının sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan bir eylem planı. Bir pilot proje olarak geliştirilen ve daha sonra, 2004 yılına dek Olağanüstü Hal kapsamında diğer 13 ilde eş zamanlı olarak tekrar edilen bu İçişleri Bakanlığı uygulaması, bütün önemine rağmen, kamuoyundan gereken ilgiyi görmedi. TESEV Demokratikleşme Programı, bu eksiği gidermek adına, Van Eylem Planı'nın hazırlanışını, içeriğini ve uygulamasını değerlendiren ve Van ve Ankara'da yapılan saha çalışmasına dayanan kapsamlı bir rapor yayımladı. Deniz Yüksek ile Dilek Kurban tarafından kaleme alınan rapor, daha sonra Van'da düzenlenen bir konferansta tartışmaya açıldı. Elinizdeki bu yayın, Haziran 2009'da düzenlenen bu konferansta sunulan tebliğleri ve yapılan konuşmaları içermektedir.

Dilek Kurban

TESEV Demokratikleşme Programı

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Bekir Kaya

Belediye Başkanı
Van Büyükşehir Belediyesi

Değerli katılımcılar, hepiniz hoş geldiniz! Kentimize teşekkürünüzden dolayı hepinize teşekkür ediyorum. Ayrıca TESEV'in kentimizde böylesi bir konferansı düzenlemiş olmasından dolayı memnuniyetimi ve minnettarlığımı dile getirmek istiyorum.

Burada, kentimizin kanayan bir yarası ya da kangrenleşen bir sorununu, yol açtığı bir sonuç üzerinden tartışacağız. Maalesef, ülke olarak olaylara bir bütün olarak bakmayı hiçbir zaman beceremedik; her zaman sonuçlar üzerinden bazı şeyleri irdeleyerek bugünlere geldik. Bunun da çok çözüm üretici olmadığını gördüğümüz halde, yine de bu yöntemimizden vazgeçemedik ve hala bu âdetimizle devam ediyoruz.

2006 yılında açıklanan Van Eylem Planı'nın neyi başardığı ya da neyi başaramadığı konusunu Van kamuoyunun, Van halkının takdirine bırakıyorum; çünkü burada benim görüşlerim çok farklı. Belki kişisel, önyargılı olarak addedilecek; bu sebeple bu konuya çok girmiyorum. Ben yalnızca, bu Eylem Planı'nın kentimizde bugün bu konferansın düzenlenmesine yol açmasını bir başarı olarak görüyorum.

Zorunlu olarak göç ettirilmiş veya yerinden edilmiş insanların durumlarını bu salonda tartışacağız ya da dramatize edeceğiz. Ancak açık yüreklilikle şunu söylemek istiyorum ki, bu insanlarla bir iletişim yakaladığımızdan hiç emin değilim. Bu insanlar ne istiyorlar, bizden ya da devletten ne bekliyorlar? Bunu anladığımızdan çok emin değilim.

Zorunlu göç, köye dönüş veya rehabilitasyon kavramlarını çokça kullandık. Hatta 2004 yılında "Tazminat Yasası" veya "Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması" adı altında bir yasa çıkardık. O dönemde, hukuk çevrelerinin, baroların ve bilhassa Diyarbakır barosunun ciddi eleştirilerine rağmen ve katkı sunma isteklerini dikkate almadan, bu sorunun gerçekliğine uygun olmayan bir yasa çıkardık. Bugün bu yasanın ne şekilde yürüdüğü ve nasıl eleştirildiği hepinizin malumudur. Bütün bunların olmasının sebebi bizim sorunlara yaklaşım biçimimizle alakalıdır. Biz sorunları sadece sonuçları üzerinden irdeliyoruz. Nedenlerini irdemediğimiz için, nedenlerini ortadan kaldırmaya teşebbüs etmediğimiz, çaba göstermediğimiz için, çözüme dair bir sonuç alamıyoruz.

Biz bu sorunları tartışmaya çalışırken hep konunun maddi boyutunu ön plana çıkardık. Yerinden edilmiş veya zorunlu göçle kentlere dolmuş insanları nasıl kentlere entegre edebiliriz, nasıl kentlere uyumlu hale getirebiliriz, hep bunları tartıştık. Peki, bu insanlar entegre olmaktan neyi anlıyorlar, hiç bunu düşünebildik mi acaba? Yerinden edilmiş insanların çoğunun entegrasyondan anladığı asimilasyondur. Bunu da göz önünde bulundurmalıyız, çünkü bu insanların bakış açısı bizim için önemlidir.

Bana göre maddi boyutunu, alt yapı sorununu, entegrasyon boyutunu tartışmadan önce, bu ülkede yaşanan duygu kırılmasını nasıl tamir edebileceğimizi tartışmalıyız, çünkü bu insanların duyguları kırılmıştır. Nedeni ne olursa olsun, nasıl değerlendirirseniz değerlendirin, bu insanlar bir duygu kırılması yaşamıştır. Ve nedeni çok bellidir; bu duygu kırılmasına yol açan olaylar çok bellidir. Aslında biz bunları cesaretle tartışmadığımız için, sadece sorunlar üzerinde fikir jimnastiği yapmış oluyoruz.

Biz sadece Van merkeze bağlı olmayan bir mahalleye odaklandık: Yalım Erez Mahallesi. Evet, yerinden edilmiş bu insanlar zorunlu göçle Van'a gelmiş mağdur insanlardı. Şemdinli'den, Çukurca'dan, Yüksekova'dan gelmiş insanlardı. Ama biz sadece bu mahallemize yoğunlaştık, sanki bu insanlar bir

tek buraya gelmiş gibi. Hacıbekir'i, Beyüzümü'nü, Yenimahalle'yi, Süphan'ı unuttuk veya oraya zorunlu göçle gelen bu insanları unuttuk.

Ben şahsen bu Eylem Planı'nda da göremedim bunu. Bu aslında devletin kendi vatandaşına bakış açısını ortaya koyuyordu bana göre. Çünkü kendi insanının, Yalın Erez'e gelmiş insanların gelme nedenleri bellidir. Devlet ile istişareli bir şekilde gelmiş insanlardır, köyleri yakılmıştı veya korucu idiler. Ben bu insanların değil, devletin bakışını sorgulamamız gerektiği için bunları dile getiriyorum. Bunların beş katı, on katı insan var zorunlu göç ile bu şehre gelmiş. Ancak biz vatandaşlarımız arasında "sözde-özde" ayrımı yaptığımız için, hiçbir zaman diğer zorunlu göç mağdurlarını görme-ye çalışmadık. Bana göre Van Eylem Planı'nın temel başarısızlığı budur. Belki başarılı olarak görenlerin de vardır, ama ben öyle görmüyorum, görmediğimi de açıkça dile getiriyorum.

Az önce de söylediğim gibi, devlet ve bu insanlar arasında bir duygu kırılması yaşanmıştır. Çünkü yakılan insanın, babası faili meçhule giden çocuğun veya eşini kaybetmiş kadının duygusu kırılmıştır. Tekrar kolay kolay barıştıramazsınız. Barışmak için önce o nedenleri ortadan kaldırmanız gerekir. Diğer bir deyişle, maddi yardımdan, yoldan, sudan, konuttan önce çıkıp "Evet biz yanlış bir politika uyguladık. Haksız yere eşini öldürdük" diyebilmelisiniz. Çünkü on bin insandan bahsediyoruz. Biz bunu açıkça kabul edip bu insanlardan en azından manevi anlamda bir özür dilemediğimiz sürece, maddi yardımlarla, ekonomik destekle bir şey başaracağımıza inanmıyorum. Öncelikle bizim bu duyguları tamir etmemiz gerektiğine inanıyorum.

Bu sadece bizim sorunumuz değildir. İstanbul'da da vardır, Adana'da da vardır, Mersin'de de vardır. Belki spesifik bakmamız gerekti; olayları bir bütün olarak ele aldığımızda çözemeyeceğimiz gibi bir yaklaşımımız var devlet olarak. Ancak bana göre öyle değil. Sadece birkaç basit söz ile başlayabilirdik

Biz zorunlu göç üzerinden farklı politikalar da gütmeye başladık biraz; devlet eliyle yardımlar dağıttık. İyi bir şeydir, sosyal devlet olmanın bazı gerekleri vardır. Bu gereklerden biri zor durumda olan insanlara yardım etmektir ama biz onu da sadece seçim zamanında yaptık ve bazı siyasi hesaplara kurban ettik. O insanlara da bazı etiketler yapıştırdık; yardım alırsan şöyle olursun, almazsan böyle olursun diyerek. Dolayısıyla, devlet olarak bir an önce bu tür yaklaşımlardan vazgeçmemiz gerekiyor. Sorunu masaya yatırıp bu sorunun neden kaynaklandığını açıkça söylememiz gerekiyor. Ondan sonra, bu sorunların yol açtığı yaraları tamir etmemiz gerekiyor. Bunu yapmadığımız müddetçe ben herhangi bir eylem planının başarılı olacağına inanmıyorum. Çünkü biz bunu sıklıkla yaşıyoruz. Sanırım göçün en yoğun yaşandığı 1990 ile 2000 yılları arasında, yani 8-9 yıllık bir süreçte, kentimizin nüfusu dört kat arttı. Bu gelen insanların %25'inin kendi isteğiyle geldiğini varsaysak dahi, geri kalan %75'inin zorunluluktan bu kente geldiği bir gerçektir. Dolayısıyla, salt maddi yardımlarla bu insanların sorunlarını gidereceğimizi, bu insanları kazanacağımızı ve entegre edeceğimizi düşünmek bana göre çok hayalci bir yaklaşım.

Bu sebeple devlet, her şeyden önce, yaşanan duygu kırılmasını telafi etmek üzere sivil iradeyi güçlendirme sorumluluğunu almalıdır. Çok basit bir şeydir. Çokça yaşadık ülkemizde işkence olayını. Birine işkence ederseniz ve sonra işkence gören kişiyi polis nezaretinde doktora götürürseniz, bu işkencenin tesirini nasıl ortadan kaldırırsınız? O size nasıl güvenebilir? İşte bizim bu sivil köprüyü oluşturmamız gerekiyor. Bu sorunun, yerinden edilmişliğin ve özellikle Kürt sorunundan kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmamız için öncelikle, devletin sivil alana el atmaması, onun yerine inisiyatif tanınması gerekir. Devlet maddi anlamda katkı sağlarken sivil kuruluşları boyunduruğu altına almaya çalışmamalıdır.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Ulrika Richardson-Golinski

Daimi Temsilcisi Yardımcısı

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Daimi Temsilciliği

Saygıdeğer Sivil Toplum Kuruluşu Temsilcileri,
Akademisyenler ve Medya Temsilcileri,
Hanımefendiler ve Beyefendiler,

Bugün, TESEV'in ülke içinde yerinden edilme konusunda fikir alışverişi için oluşturduğu bu platformda sizlere hitap etmek benim için büyük bir zevk ve onur.

Türkiye'deki BM sistemi, BM Genel Sekreteri Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler (ÜYO) Eski Özel Temsilcisi Francis Deng'in Türkiye'yi ziyaret ettiği 2002 yılından bu yana yerinden olma konusunda Türkiye Hükümeti'yle işbirliği içinde. Bu işbirliği, Türkiye'de bir ÜYO programı geliştirilmesini desteklemeye yönelik olarak Şubat 2006'da başlatılan bir girişimle sonuçlandı. Bu proje, BM'nin Türkiye Hükümeti'yle işbirliğinin ilk evresini oluşturuyor ve Türkiye'deki yerinden olmuşların sorunlarını çözüme yolunda daha kapsamlı ve güçlü bir politika geliştirilmesinde hükümete destek vermeyi amaçlıyordu. Proje, yerinden olmuşların – hem memleketlerine dönmeyi seçen yerinden olmuşların hem de geldikleri yere entegre olmayı seçenlerin – ihtiyaçlarına ve beklentilerine yanıt verecek bir “hizmet sağlama” için il düzeyinde bir pilot modelin geliştirilmesini içeriyordu. Bu pilot çalışmanın sonucu Van Eylem Planı'dır. Eylem Planı'nın amacı, Van'daki yerinden olmuşların yaşam koşullarını iyileştirecek potansiyel stratejileri vurgulamaktır. Türkiye'deki yerinden olmuşların durumunun karmaşıklığı düşünüldüğünde, bu belge, uluslararası standartları ve Türkiye Hükümeti'nin politikalarını yansıtan çeşitli metodolojilere (yani entegrasyon biçimlerine) ve ayrıca stratejik müdahalelere ve eylemlere (yani sosyal hizmetlerin sağlanmasına) bir giriş niteliğindedir. Amaç, belirleyici sosyo-ekonomik koşullara ve finans ve insan kaynaklarının ulaşılabilirliği gibi başka kurumsal değişkenlere bağlı olarak, Van Valiliği'nin uyarlayabileceği ve uygulamaya geçirebileceği bir seçenekler ve tavsiyeler listesi sunmaktır. Ayrıca, Eylem Planı, hem devlet hem de devlet dışı kuruluşların sürmekte olan çalışmalarını tekrarlamak ya da bunların yerine geçmek yerine, bu girişimleri tamamlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Türkiye Hükümeti ve BM arasındaki bu işbirliğinin ilk evresi, Türkiye'deki yerinden olma konusunda, yerinden olmuş kişiler de dahil olmak üzere tüm ilgili paydaşlarla bir tartışma yürütülmesini kolaylaştırması bakımından oldukça özel bir öneme sahipti.

Bu ilk evrede kazanılan bazı somut başarılar ve bu evreden çıkartılan öğretici dersler oldu. Kazanılan başarılar arasından şunlara değinmek istiyorum:

1. Genel olarak göç ve özel olarak yerinden olma üzerine ülke çapındaki ilk çalışma yürütüldü ve bu çalışma, ülkedeki en savunmasız gruplardan biri olarak yerinden olmuşların sayısı için gerekli eşik tanımlanmasında ve bu kişilerin deneyimlerinin ve beklentilerinin belirlenmesinde çok önemli bir adım oluşturdu.
2. İlk defa, yerinden olmuşların hizmet ihtiyaçlarını ele almak için mümkün olan politika seçenekleri, pilot etkinliğin kapsamındaki çok taraflı istişare süreçleri yoluyla ilgili paydaşlarla ve bizzat yerinden olmuşlarla tartışıldı.
3. Yerinden olmuşlar için uygun politikaların ve hizmetlerin yeniden tanımlanması ihtiyacı, Türkiye Hükümeti tarafından kabul edildi ve sahiplenildi. Bu tarihe kadar Türkiye Hükümeti'nin

politikaları büyük ölçüde köye dönüşle sınırlıydı. Eylem Planı'nın temsil ettiği bu pilot hizmet modeliyle reentegrasyon ve rehabilitasyon politikasına duyulan ihtiyaç vurgulandı. Böylece, bu çalışma hükümet için önemli bir odak kayması anlamına geldi.

Pilot bir çalışma olan ve hükümet ile BM arasındaki işbirliğinin ilk evrelerine tekabül eden olan bu projeden, özellikle hizmet sağlanması pilot modeliyle ilgili olarak, önemli dersler çıkardık:

1. Bu derslerin ilki, vatandaş katılımı ve istişare gibi, konuya yaklaşımımıza dayanak oluşturan bazı temel ilkelere dair ortak bir anlayışa olan ihtiyaçtır. UNDP'nin 1993 tarihli İnsani Gelişim Raporu, vatandaş katılımını bir olay değil, bir süreç olarak tanımlar. Bu süreç, insanların hayatlarını etkileyen ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi süreçlere katılmalarını ve devletin vatandaşlarıyla ilişkilerinin ve etkileşimlerinin nasıl iyileştirileceğinin öğrenilmesini amaçlar. İstişare de, vatandaş katılımını sağlamanın yollarından biridir. Uluslararası toplumda yaygın şekilde kabul edilen tanımıyla istişare, vatandaşların, devletin tanımladığı ve vatandaşların görüşlerini öğrenmeyi amaçladığı bir konuda, devlete geribildirimde buldukları iki yönlü bir ilişki olarak görülür. Bu, bağlayıcı bir güç olmaksızın paydaşlardan daha fazla fikir alınmasına izin veren niteliksel bir pratiktir.
2. Bu pilot çalışmadan çıkarılan ikinci önemli ders, yerinden olmuş kişilerin beklentilerini, önceliklerini ve ihtiyaçlarını ele alan politikalar geliştirirken, yerinden olmuşların kendi seslerini duyurmalarını kolaylaştırma ihtiyacıdır. Yerinden olmuş kişilerin, diğer savunmasız gruplarda olduğu gibi, önceliklerini, ihtiyaçlarını ve beklentilerini ifade edecek platformlara ve mekanizmalara ihtiyaç duydukları açıkça ortaya çıkmıştır. Nitekim, şu anda yürütmekte olduğumuz izleme evresinde ve kalan 13 valilikle kurduğumuz ilişkilerde, bu valiliklerin, yerinden olmuş kişilerin bizzat kendilerini eylem planlarını geliştirme süreçlerine katmak gerektiğinin vurgulandığını gördük.
3. Çıkarılan üçüncü ders, eylem planlarını uygulamak için gerekli araçlara sahip olma ihtiyacıydı. Kalan 13 ille birlikte çalıştığımız şu anki evrede, tüm eylem planları için başarılı bir uygulamanın temel şartı olarak finansmanın önemini vurguluyoruz.

Genel olarak, ve bu yeni evreyi başlatırken, çıkardığımız bu dersleri entegre etmeye çalıştık. Bu bağlamda, TESEV'in bir süre önce kamuoyuna duyurduğu Van Eylem Planına ilişkin raporu da önemli girdiler sağladı. Gelen tavsiyeler, büyük ölçüde, az önce vurguladığım fikirlerle örtüşüyor.

Sayın katılımcılar,

BM sisteminde, kalkınma pratisyenleri olarak bizler; politika yapıcılarını, karar alıcıları, kanaat önderlerini ve diğer paydaşları; her zaman için savunmasız grupların çıkarları için eylemde bulunmaya, eşitlik için çaba göstermeye ve fırsatlarını temel insan hakları ilkelerine uygun şekilde genişletmeye etkin bir şekilde yöneltmek ve ikna etmek için çalışıyoruz. Uluslararası toplumun yerinden olma gibi hassas konulara müdahil olması, tanınma ve desteğe ihtiyacı olan savunmasız gruplara erişimi müzakere etmesi, uluslararası hukuk ve normlara saygıyı teşvik etmesi ve insani yardım ve kalkınma hedeflerini destekleyecek şekilde çok farklı düzeylerde savunuculuğa angaje olması için yürüttüğümüz çalışmaların çerçevesi budur.

Türkiye Hükümeti'yle işbirliğimizde, başlangıçtan bu yana, yerinden olma için kalıcı çözümlere ulaşılmasını amaçlıyoruz. Paydaş istişare platformlarının oluşturulmasında hükümete teknik yardım sunuyoruz. Çeşitli paydaşların ve bu arada doğrudan faydalanıcılar olarak yerinden olmuşların düşüncelerinin bütünleştirilmesini kolaylaştırıyor, hizmet götürmede ve kalıcı çözümlerin tasarlan-

masında insan haklarına dayalı bir yaklaşımın savunuculuğunu yapıyoruz. Bu hedefe bağlı kalmaya devam ediyor ve bugünkü konferansın sonucunu merakla bekliyoruz.

Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler'den bir alıntı yaparak sunumumu bitirmek istiyorum. 1. ve 18. ilkeler ortaya koyar ki “ülke içinde yerinden olmuş kişiler, buldukları ülkede uluslararası hukuk ve iç hukuk çerçevesinde başka kişilere tanınan hak ve özgürlüklerden eşit derecede faydalanırlar. Bu kişiler, ülke içinde yerinden oldukları gerekçesiyle, hak ve özgürlüklerini kullanma noktasında ayrımcılığa maruz bırakılamazlar” (1. ilke) ve “ülke içinde yerinden olmuş kişilerin tümü, uygun bir yaşam standardı hakkına sahiptir. Yetkili merciler, koşullardan bağımsız olarak ve ayırım gözetmeksizin, ülke içinde yerinden olmuş kişilere asgari olarak: (a) Temel gıda ve içme suyu; (b) Temel barınak ve konut; (c) Uygun kıyafet; ve (d) Temel tıbbi hizmetler ve sağlığa güvenli erişim sağlamalıdır.”

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyor, konferansın çok başarılı bir şekilde geçmesini diliyorum.

Ulrike Dufner

Türkiye Temsilcisi

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği

Saygıdeğer konuklar, sevgili arkadaşlar,

Böylesine önemli bir toplantıda, Heinrich Böll Vakfı Türkiye Temsilciliği adına size hitap etme fırsatına sahip olmak benim için büyük bir onur. Bu etkinliği düzenlediği için TESEV'e teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, Van Eylem Planı'na ilişkin raporlarından dolayı Dilek Kurban ve Deniz Yüksekser'i kutluyorum. Raporunda belirtildiği gibi, Türkiye'de uygulanacak olan diğer eylem planları için bir tür pilot plan olan Van Eylem Planı, kamuoyuna Eylül 2006'da, yani yaklaşık üç yıl önce duyuruldu. Dolayısıyla bu plan sadece Kürt bölgesi için değil, Türkiye'nin tamamı için çok büyük bir öneme sahip. Bu toplantının, planın hazırlık sürecinin, plana son şeklinin verilmesinin ve planın uygulanmasının derinlemesine analiz edilmesini kolaylaştıracağını umuyorum.

Türkiye'de bir milyondan fazla yerinden edilmiş kişi var. Bunların yüzde ellisinden fazlası kentlerde – İstanbul'da, İzmir'de ve Türkiye'nin diğer bölgelerindeki kentlerde – yaşıyor. Yerinden edilmiş kişiler, evlerini terk etmeye zorlanmış insanlar, son derece ağır koşullarda yaşıyorlar. Dolayısıyla böyle bir Eylem Planı için, bu insanlara sürdürülebilir ve kalıcı bir çözüm sunabilmek adına bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç var. Ulrika'nın belirtmiş olduğu gibi, Eylem Planı kentlerde yaşayan yerinden edilmiş kişilere değil, sadece Türkiye'nin güneydoğusundaki illerde yaşayan kişilere odaklanıyor. Bu nedenle gelecekte, ülkenin batısında ve kentlerde yaşayan yerinden edilmiş kişiler özel olarak ele alınmalıdır. Bu yerinden edilmiş grubun ihtiyaçlarını ele almak üzere başka eylem planlarına ihtiyaç duyulabilir.

Bu konferansta Plan'ı ve uygulanışını ayrıntılı bir şekilde tartışırken, TESEV'in raporunu okurken çıkardığım bazı varsayımlara kısaca değinmek istiyorum:

Bence, ilk olarak, hükümetin UNDP'nin desteği ve tavsiyeleriyle bu Eylem Planı'nı geliştirmiş olmasının başlı başına olumlu bir adım olduğunu belirtmeliyiz. Böylece hükümet, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin varlığını ve devletin yerinden edilme kaynaklı sorunlara ilişkin sorumluluğunu kabul etmiş oluyor.

Sorumlular, bu Eylem Planı'yla, çok yönlü bu sorun için kapsamlı bir yaklaşım geliştirmeyi amaçladılar. Ancak ne yazık ki bunu, yerinden edilmiş kişilerin durumuyla bağlantılı olan güvenlik ve siyaset konularını dışarıda bırakmaya çalışarak yaptılar. Bu çok anlaşılır bir durum: Siyasetçilerin siyasi bir çözüme girişmelerini beklemeden fiili durumu iyileştirmeye yönelik bir şeyler yapmaya başlama arzusunu ifade ediyor. Fakat öte taraftan, böyle bir yaklaşım benimsendiğinde, mümkün olan sonuçların kapsamı baştan sınırlanmış oluyor. Koruculuk sistemi, güvenlik sorunları veya mayınlar gibi hassas konular böyle bir yaklaşımla ele alınamaz. Dolayısıyla yaklaşım, Eylem Planı'na içsel bir sorun haline geliyor. Bu yaklaşımın bütünüyle tatmin edici sonuçlar getirmesi mümkün değil.

Eylem Planı'na ilişkin yaşanan deneyim ve planın hassas konuları ele almadan çözümler yaratma girişimi, Plan'ın başarısının oldukça sınırlı olacağını gösteriyor. Kapsamlı bir siyasi çözüme ulaşmak için gerekli olan siyasi irade olmadığı sürece, mevcut durumu iyileştirmeye yönelik tüm girişimler sınırlı olmaya mahkûmdur.

Bu iyi niyetli Eylem Planı'ndan çıkarılacak ders şudur: Hem sivil toplum kuruluşları üzerinden hem de diğer hükümetlerin ve UNDP gibi hükümetler arası kurumların da içinde olduğu uluslararası toplum aracılığıyla; Kürt bölgelerinde yaşayan insanların ve evlerinden uzakta son derece ağır koşullar altında yaşayan yerinden edilmiş insanların durumuyla ilgili çok çeşitli sorunlara yönelik kapsamlı çözümler araması için hükümet üzerinde baskı oluşturmalıyız.

TESEV'in Eylem Planı'na ilişkin araştırmasında saptadığı diğer bir soruna da dikkat çekmek istiyorum: sivil toplumu sürecin bütününe - yani hazırlık, son şeklinin verilmesi ve uygulama aşamalarına yeterince dâhil edememek. Türkiye'de devlet yetkilileri ile sivil toplum kuruluşları arasında hâlâ gergin bir ilişki olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu sadece Kürt bölgesi için değil, ülkenin tamamı için geçerli. Devlet yetkilileri hâlâ sivil toplum aktörlerini devlet için potansiyel bir tehdit olarak görüyorlar. Bu yaklaşıma göre, devletin ve kurumlarının sivil toplumdan korunması gerekiyor. Baştan sivil topluma karşı böyle bir zihniyet içinde olursanız, onun etkisini ve onunla işbirliğini doğal olarak sınırlamaya çalışırsınız.

Ne var ki, başka ülkelerdeki çatışma çözme mekanizmalarından ve demokratikleşme süreçlerinden öğrendik ki sivil toplum, çatışma çözümü ve barışın inşası süreçlerinde hayati bir rol oynamaktadır. Barışı inşa etme veya demokratikleşme süreçleri, sivil toplumun katılımı reddedildiği ya da ancak çok sınırlı bir düzeyde kabul edildiği sürece başarısız olacaktır.

Ayrıca, Alman Parlamentosu'nda ve Dışişleri Bakanlığı'nda çalışırken, genel olarak devlet yetkilileri ile sivil toplum aktörleri arasında bir mesafe olduğunu gözlemledim. Devlet yetkilileri genellikle her şeyi daha iyi bildiklerini düşünüyorlar. Ayrıca, sivil toplum oyuncularının sadece tek bir meseleye odaklandıklarına ve özel sorunların karmaşıklığını göz ardı ettiklerine inanıyorlar.

Ancak, özellikle çatışma bölgelerinde, sivil toplum kuruluşlarının diğer kuruluşlara göre insanlara erişiminin çok daha iyi olduğunu hepimiz biliyoruz. Devlet yetkilileri de, uluslararası kuruluşlar da, insanlara sivil toplum kuruluşlarının ulaştığı gibi ulaşamazlar. Sivil toplum kuruluşları halkın güvenine sahiptir ve genellikle toplumun ihtiyaçlarını ve sınırlarını bilirler. Özellikle çatışma bölgelerinde, devlet yetkilileri ya da uluslararası kuruluşlar bu güvene sahip değildir ve dolayısıyla insanlara erişimleri çok sınırlıdır. Dolayısıyla, eğer durumu yerinde iyileştirmek ve ihtiyaçların ne olduğunu anlamak istiyorsak, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine gitmek bir zorunluluktur. Sivil toplum kuruluşları, durumu kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için gerekli olan bilgi birikimine sahiptir.

Şimdi dikkatinizi işin başka bir yönüne çekmek istiyorum: Projeleri planlarken ve uygularken daima aklımızda bulundurmamız gereken bir ilke vardır. Bu ilke, Heinrich Böll Vakfı olarak bizim için, UNDP için, aslında proje yürüten tüm kuruluşlar için geçerlidir. Bu ilke şudur: **Zarar vermeme**. TESEV'in Van Eylem Planı'nın hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin raporunu okuduktan sonra, bu Eylem Planı'nın bu çok temel koşulu karşılayıp karşılamadığından emin değilim. TESEV raporunda deniyor ki, *“Van Eylem Planı'nın uygulanması sırasında, şeffaflık ve işbirliği oluşturma açısından başka önemli bir sorun daha ortaya çıktı. Bu sorunlar, sivil toplum kuruluşları ile kamu kuruluşları arasındaki güvensizliği artırdı.”* Bu durum, bu ülkede ve özellikle Kürt bölgesinde sivil toplum ile devlet yetkilileri arasında zaten gergin olan ilişkinin, Van Eylem Planı'nın uygulama süreci sırasında daha da kötüleştiği anlamına geliyor. Böyle bir sonuca yol açan Eylem Planı'nın “zarar vermeme” temel şartını hâlâ yerine getirdiği söylenebilir mi?

Van Eylem Planı böyle olumsuz sonuçlara yol açıyorsa, Plan'ın yöntemleri üzerine hızla yeniden düşünmek zorundayız; çünkü Plan Türkiye'nin diğer bölgeleri için bir model olarak düşünülüyor.

Gelecekteki eylem planlarında benzer sorunların ortaya çıkmasını önleyecek mekanizmalar üzerine düşünmeliyiz. Temel bir koşul, sivil toplum kuruluşlarının bu tür bir eylem planının hazırlanmasına ve uygulanmasına tam anlamıyla katılmalarıdır. Ayrıca, sivil toplum bu tür eylem planlarıyla güçlendirilmeli ve önemli gördükleri projeleri gerçekleştirmek için finansman alabilmelidir.

Son olarak, hem bu çok önemli konuda araştırmalar yürüttüğü için hem de Van Eylem Planı üzerine görüşleri ve deneyimleri ilgili paydaşlar - yani UNDP, devlet yetkilileri, sivil toplum aktörleri ve özellikle de yerinden edilmiş kişilerin kendileri - arasında paylaşma fırsatı yarattığı için TESEV'e teşekkür etmek istiyorum.

Bu konferansın üç yıl önce, Van Eylem Planının uygulanmasına geçilmeden önce düzenlenmesinin daha doğru olacağını düşünmekle birlikte, konferansın Van Eylem Planı'ndaki deneyimlerden dersler çıkarmamız için bir fırsat sunduğunu düşünüyorum. Umarım gelecekteki eylem planlarının hazırlanmasında bu dersler göz önünde bulundurulur.

I. OTURUM

TÜRKİYE'NİN ÜLKE İÇİNDE YERİNDEN EDİLME SORUNU: HÜKÜMET POLİTİKALARI

ÜLKE İÇİNDE YERİNDEN EDİLMEME İLİŞKİN YASA VE POLİTİKALAR ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİFLER¹

Elizabeth Ferris

Brookings-Bern Ülke İçi Yerinden Edilme Projesi

Giriş

Beni bu konferansa davet ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Ülke içinde yerinden edilen insanlar üzerine çalışmaya başladığımdan bu yana sık sık Van Eylem Planı'na atıf yapıldığını duyuyorum ve şimdi bu planın nasıl uygulandığı ve kullanıldığı konusunda yerinde bilgi edinme fırsatını yakaladığım için çok mutluyum. Ayrıca, BM Genel Sekreteri Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Özel Temsilcisi ve Brookings-Bern Ülke İçinde Yerinden Edilme Projesi Eş Direktörü Walter Kälin'in selamlarını size iletme fırsatını bulmaktan da büyük bir mutluluk duyuyorum. Walter daha önce çeşitli vesilelerle Türkiye'ye (2005 ve 2006'da) çalışma ziyaretlerinde bulunmuştu. Bu açıdan 2002'de Türkiye'yi ziyaret eden ve ülke içinde yerinden edilme konusundaki ilk özel temsilci olan Francis Deng'in geleneğini devam ettirmiş oldu.

Benden ülke içinde yerinden edilmeye yönelik yasa ve politikalar konusunda karşılaştırmalı bir genel bakış sunmam istendi. Türkiye'deki yerinden edilme süreci konusunda uzman olmadığım – ve şu anda bu ülkedeki yerinden edilme konusunda dünyanın en önemli uzmanlarının arasında bulunduğumun farkında olduğum – için bu analizden deneme mahiyetinde bazı öneriler çıkarmakla yetineceğim.

Ülke içinde yerinden edilmeye ilişkin ulusal düzeyde güçlü yasalar ve politikalar geliştirmenin önemini vurgulayarak başlamak istiyorum. Hepinizin bildiği gibi, uluslararası insan haklarına ve insani hukuka dayanan *Ülke İçinde Yerinden Edilmelere İlişkin Yol Gösterici İlkeler* belgesi, kendi ülkelerinin (ya da normal koşullarda ikamet ettikleri ülkenin) sınırları içinde yerinden edilen kişilerin temel insan haklarını desteklemek için güçlü bir normatif çerçeve sağlar, ama bu normatif çerçevenin fiilen yerinden edilmiş kişiler açısından herhangi bir anlamının olabilmesi için ulusal yasalara ve politikalara dâhil edilmesi şarttır. Bugüne kadar, Türkiye'nin ve son olarak Irak'ın da aralarında bulunduğu yirmiyi aşkın ülke, – birçoğu Yol Gösterici İlkeler'i esas alacak şekilde – özel olarak ülke içinde yerinden edilmeyi ele alan politikalar ya da mevzuatlar benimsediler ve bu konuda benzer bir süreci işleten başka ülkeler de var.

Yerinden edilmenin ele alınması konusunda yasa koyucular ve diğer karar vericiler için bazı temel araçlar geliştirildi. BM Özel Temsilcisi, yasa ve politikalarda Yol Gösterici İlkeler'e yer verilmesinin önemini göz önünde bulundurarak, ulusal yetkililere yerinden edilmeye ilişkin yasa ve politikaların hazırlanması konusunda yardımcı olmak amacıyla yasa koyucular için bir el kitabı geliştirdi. *Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunması: Yasa Koyucular ve Karar Vericiler İçin Bir El Kitabı* başlıklı belge, yerinden edilmiş kişi statüsündeki insanların korunma ve yardım ihtiyaçlarını ele almaya yönelik yasaların ve politikaların şekillendirilmesi için yol gösteriyor.² Önümüzdeki aylarda

1 Bu araştırmadaki yardımlarından dolayı Chareen Stark'a teşekkür ederim.

2 Brookings-Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2008, *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policy Makers*, Ekim. şu adresten ulaşılabilir: http://www.brookings.edu/papers/2008/1016_internal_displacement.aspx.

bu el kitabında ele alınan konuların her biri için gerçekleştirilmiş derinlemesine çalışmalardan oluşan bir derleme de bu çalışmayı tamamlayacak.³

Bugün bu kısa sürede şunları yapmaya çalışacağım:

1. yasa ve politikalar konusunu daha geniş olan ulusal sorumluluk çerçevesine oturtmak,
2. yerinden edilme sırasında ve kalıcı çözümlerin desteklenmesi konusunda benimsenen devlet politikalarına odaklanarak başka devletlerin yerinden edilmeyi ele alma tarzlarını özetlemek,
3. konuyla ilgili özellikle geniş kapsamlı bir ulusal mevzuata sahip olan Kolombiya örneğini vurgulamak ve bu mevzuatın uygulanmasında karşılaşılan güçlükler kısaca değinmek,
4. yasa ve politikadaki güncel trendlere bakmak ve yerinden edilme sorunuyla yüzleşen birçok devletin karşılaştığı ortak güçlüklerin bir kısmını tespit etmek,
5. *Yerinden Edilme Bittiğinde: Kalıcı Çözümler İçin Bir Çerçeve*⁴ başlıklı çalışmaya ve kentsel yerinden edilme üzerine gerçekleştirilen bazı çalışmalara değinmek, ve
6. Türkiye bağlamı için geçerli olabilecek bazı sorular ortaya atmak.

Ulusal Sorumluluk Çerçevesi

*Ulusal Sorumluluk Çerçevesi*⁵ devletlerin ülke içinde yerinden edilme konusundaki sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmak amacıyla geliştirildi. Çalışma, ulusal sorumluluğun değerlendirilmesi için 12 kıstas sağlıyor. Bunlar arasında yerinden edilme konusunda kurumsal bir odak noktası belirlemek gibi görece kolay ve yerinden edilmeyi önleyecek adımlar atmak gibi çok daha güç önlemler yer alıyor. Kıstaslardan biri de, yerinden edilmeye ilişkin veriler toplamak. Bu bağlamda, ilk özel temsilci Francis Deng'in Türkiye'yi ziyaret etmesinin ve yerinden edilmiş kişiler hakkında kapsamlı ve güvenilir veriler toplanmasını tavsiye etmesinin ardından, Türkiye Hükümeti'nin Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden yerinden edilmiş kişilerin geleceğe dönük planlarını ve mevcut durumlarını değerlendirmesini istediğini öğrendim. Aralık 2006'da yayımlanan bu araştırma, çok sayıda (yaklaşık bir milyon) yerinden edilmiş kişi bulunduğunu doğruladı ve biz dahil olmak üzere birçok kişi ve kurum tarafından olumlu bir hükümet uygulaması olarak değerlendirildi.

Bir ulusal odak noktası belirlemek, ülke içi yerinden edilme sorunlarıyla sürekli olarak ilgilenilmesini sağlamak ve yerinden edilen kişilere ilişkin sorumlulukları olan çeşitli devlet kurumları ve başkaca kurumlar arasındaki koordinasyonu kolaylaştırmak açısından yararlı bir adımdır. Bu odak noktaları pratikte çeşitli biçimler alabilir. Örneğin:

- Konuyla ilgili görevleri olan ve ayrıca yerinden edilmişlerin sorunlarının koordinasyonu da görevlendirilen mevcut devlet kurumları;
- Yerinden edilmeye ilişkin politika ve uygulamaları koordine etmesi için genellikle Devlet Başkanı'na ya da Başbakan'a bağlı olarak çalışmak üzere kurulacak yeni kurumlar ya da daireler;
- İlgili tüm bakanlıklar ve kurumlar arasındaki işbirliğini kurumsallaştırmaya yönelik daimi komiteler ya da kurumlar arası çalışma grupları.⁶

3 Diğer bir yararlı kaynak: Kälin, Walter, 2008, *Guiding Principles on Internal Displacement: Annotations*, American Society of International Law, Washington, DC.

4 The Brookings-Bern Project on Internal Displacement ve Georgetown University, 2007, *When Displacement Ends: A Framework for Durable Solutions*, Haziran. şu adresten ulaşılabilir: http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/2007_DurableSolutionsFramework.pdf.

5 The Brookings Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2005, *Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility*, Nisan. şu adresten ulaşılabilir: http://www.brookings.edu/projects/idp/20050401_nrframework.aspx.

6 Brookings-Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2008, s. 30.

Bu kurumsal odak noktaları, çok farklı biçimlerde olabilmekle birlikte, ilgili tüm bakanlıkların ve devlet kurumlarının işbirliğine gitmelerini ve bunların teklif ve tavsiyelerinin sistemde hızla işleme konmasını sağlayacak yeterli siyasi nüfuz ve kaynaklara sahip olduklarında en iyi şekilde çalışırlar. Bu odak noktalarının sorumlulukları arasında şunlar bulunabilir:

- Yerinden edilmiş topluluklara ilişkin ilgili tüm mevcut verileri edinmek ve gerektiğinde, daha fazla bilgi edinmeye yönelik çabaları koordine etmek
- Süreç boyunca yerinden edilmiş kişilerle istişare içinde olunmasını sağlamaktan sorumlu olmak
- İnsani yardım tedarikini kolaylaştırmak ve koordine etmek
- Ülke içinde yerinden edilme konusunda mevcut mevzuatta yapılması gerekli değişiklikleri tespit etmek ve yeni yasa ve ulusal politika taslakları oluşturma süreçlerini yönetmek
- Eğitim materyalleri geliştirmek ve en iyi uygulamaları ve kılavuzlar yaymak
- Yasa uyarınca, özgül sorumluluklar üstlenen tek tek bakanlıkların, kurumların ve dairelerin hesap verebilirliklerini sağlama yetkisini kullanmak

Çerçeve, doğrudan ulusal hukuk çerçevesiyle bağlantılı olan birçok kıstas sağlıyor ki bu noktada hukuki normların farklı düzeyleri bulunduğunu vurgulamak önemlidir. Açıktır ki, bir anayasayı değiştirmek, idari bir kararname çıkarmaktan çok farklı bir durumdur! İdari politikalar genellikle kısa sürede hayata geçirilebilir, ama çoğu zaman bir tür yasama faaliyetinin yürütülmesi gerekir. El kitabında yerinden edilmeye yönelik hukuki çerçevenin en az iki unsur içerdiği öne sürülüyor:

- Mevcut ulusal mevzuatın uluslararası insan hakları hukukuna ve *Yol Gösterici İlkeler*'e uymayan hükümlerini saptamak ve değiştirmek amacıyla gözden geçirilmesi ve analiz edilmesi.
- Keyfi olarak yerinden etmeyi önlemek de dâhil olmak üzere özel olarak ülke içinde yerinden edilmeye ilişkin politikaları düzenleyen ulusal yasaların geçirilmesi.

Kıstasların bir diğeri, ulusal mevzuatın yerine geçebilecek ya da benimsenmiş olan yasaları uygulamak için kullanılacak bir ulusal politikanın, stratejinin veya eylem planının geliştirilmesidir. Bu tür politikalar ya da stratejiler şunları yerine getirmelidir:

- Yasa tasarıları ve değişiklikler için önceliklerin belirlenmesi
- Öncelikli eylemlerin saptanması ve mevcut ulusal ve yerel yönetim birimlerine ya da kurumlarına ve ayrıca ulusal insan hakları kurumlarına ve sivil toplum aktörlerine özgül görevler tahsis edilmesi
- Yerinden edilmeye ilişkin geliştirilecek politikaların ulusal düzeyde koordinasyonu için bir mekanizma oluşturulması ya da saptanması.⁷

Bu tür politikaların hazırlanması, yerinden edilmiş kişilerle istişare kurulması için bir fırsat oluşturur ki bu da 12 kıstastan biridir ve birçok devletin uygulanmasını görece güç bulunduğu bir noktadır. İyi bir politika belgesine bir örnek vermek istiyorum. Şubat 2007'de Gürcistan Başbakanı ülkenin yerinden edilme konusunda mevcut yasasını tamamlayan devlet stratejisini ortaya koydu. Bu strateji hem yerinden edilmiş kişilerin dönüş hakkını destekliyor hem de yerel entegrasyonu kolaylaştıracak önlemlere duyulan ihtiyacı vurguluyordu. Yerinden edilmiş kişilerin katılımının, devlet stratejisinin geliştirilmesinin önemli bir unsuru olması önemliydi. Strateji, mevcut mevzuatın yerinden edilmiş kişilerin entegrasyonunun önündeki engelleri saptayacak ve ele alacak şekilde gözden geçirilmesinin

⁷ Brookings-Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2008, s. 29.

önemini vurguluyor, Mülteciler ve Barınma Bakanlığı'nı başlıca koordinasyon organı olarak belirliyor ve stratejinin uygulanması için yeterli kaynakları sağlayacak bir eylem planının benimsenmesini öngörüyordu. Bu eylem planı, Ağustos 2008'de benimsendi.⁸ Bu tarih aslında Rusya ile Gürcistan arasında yeni yerinden edilmelere yol açacak çatışmanın başlamasından hemen öncesine denk geliyor. Eylem Planı, devlet stratejisinden farklı olarak, yerinden edilmiş kişiler ya da STK katılımını kapsamıyordu. Bu yılın Nisan ayında yerinden edilmiş kişilerle istişare edilmesi için ayrılan bir haftalık (maalesef) kısa zaman diliminin ardından son yerinden edilme dalgasına da cevap vermek üzere gözden geçirilmiş Eylem Planı, hâlâ devlet tarafından onaylanmayı bekliyor.⁹

Yerinden edilmiş kişilere karşı ulusal sorumluluk konusunda 12 kıstas:

1. Yerinden edilmeyi önlemek ve olumsuz etkilerini en aza indirmek
2. Sorun hakkında ulusal düzeyde bilinçlenme yaratmak
3. Yerinden edilmişlerin sayısı ve koşulları hakkında veri toplamak
4. Yerinden edilmişlerin haklarına ilişkin eğitimi desteklemek
5. Yerinden edilmişlerin haklarını korumak için hukuki bir çerçeve oluşturmak
6. Ülke içinde yerinden edilme konusunda ulusal bir politika geliştirmek
7. Yerinden edilmiş kişilere ilişkin kurumsal bir odak noktası belirlemek
8. Ulusal insan hakları kurumlarını yerinden edilmeyi çalışmalarına dahil etmeye teşvik etmek
9. Yerinden edilmişlerin karar alma süreçlerine katılımını sağlamak
10. Kalıcı çözümleri desteklemek
11. Sorun için yeterli düzeyde kaynak tahsis edilmesini sağlamak
12. Ulusal kapasite yetersiz olduğunda uluslararası toplumla işbirliğine gitmek

Ulusal Yasalar ve Politikalar

Bu perspektif çerçevesinde şimdi ülke içi yerinden edilmeye bağlantılı yasa ve politikalara yönelmek istiyorum. Halihazırda yaklaşık 20 ülke¹⁰ bu tür yasalar ve politikalar benimsedi. Bunlar dört farklı yaklaşım şeklinde gruplanabilir:¹¹

1. Liberya'da olduğu gibi, *Yol Gösterici İlkelerin* benimsendiğini gösteren kısa bir belge (Benimseme Belgesi, 2004).
2. Sırbistan, Azerbaycan, Bosna-Hersek ve Nepal'de olduğu gibi, yerinden edilmenin özgül bir nedenini ya da aşamasını ele almak için geliştirilmiş bir yasa ya da politika.
3. Türkiye'nin zararların karşılanması kanununda (2004) ya da ABD'deki Kasırga Eğitimi ve Kurtarma Yasasında (2006) olduğu gibi, ülke içi yerinden edilmiş kişilerin özgül bir hakkını korumak için geliştirilmiş bir yasa ya da politika.
4. Kolombiya'nın 387 sayılı yasasında (1987) ve Uganda'nın Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler İçin Ulusal Politikası'nda (2004) olduğu gibi, ülke içi yerinden edilmenin tüm nedenlerini ve aşamalarını ele alan kapsamlı bir yasa ya da politika.

8 Brookings-Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2008, s. 29.

9 Transparency International, 2009, 'Transparency International Georgia welcomes government's decision to consult on IDP housing, calls for deadline extension,' 15 Nisan, <<http://www.reliefweb.int/rw/RWB.NSF/db900SID/MYAI-7R69A5?OpenDocument>>

10 Kolombiya, Guatemala, Peru, ABD, Angola, Burundi, Liberya, Sierra Leone, Uganda, Hindistan, Nepal, Sri Lanka, Tacikistan, Irak, Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, Bosna, Gürcistan, Rusya ve Sırbistan. ÜYE'lere yönelik yasa ve politikaların bir derlemesi için bkz.: http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/idp_policies.htm.

11 Wyndham, 2006.

Yerinden edilmeyi ele alan bu ve başka hukuk ve politika çerçeveleri, çatışmanın farklı aşamalarında ya da, ABD örneğinde olduğu gibi, doğal afetlere yanıt olarak geliştirildi; ve bazıları barış anlaşmalarından önce ya da bunların parçaları olarak hazırlandı. 1995'te imzalanan "Dayton Barış Anlaşması", bir yerine koyma (*restitution*) komisyonu kurulmasını sağladı ve hem yeni yerinden edilmelerden hem de Sırp Cumhuriyeti, Bosna-Hersek ve Saraybosna Kantonu'nun içinde bu bölgelerden dışarıya doğru olan yerinden edilmelerini düzenleyen bir dizi yasa ve politikadan önce gerçekleşti.¹² Bosna'nın büyük ölçekli tazminat sistemi önemli bir emsal oluşturuyor. Bu sistem çerçevesinde 2004'e kadar, yani Bosna'daki savaşın bitiminden sonra on yıldan kısa bir süre içinde 200.000 ev, sahiplerine geri verildi. Guatemala'da, "Silahlı Gruplar Tarafından Yerinden Uzaklaştırılan Nüfus Gruplarının Yeniden Yerleştirilmesine Dair Anlaşma" (1994), 1996'da imzalanan ve yaklaşık kırk yıl süren iç savaşın resmi olarak sona erdiren barış anlaşmasından önce imzalandı.¹³ Sadece Azerbaycan, Kolombiya ve Gürcistan gibi birkaç örnekte ülke içi yerinden edilmeye ilişkin ulusal mevzuat *Yol Gösterici İlkeler*'den önce çıkarıldı. Şimdi Kolombiya'nın ülke içi yerinden edilmeye ilişkin mevzuat ve politikasının bir analizine başlayalım.

Yerinden Edilmiş Çocuklarla Bağlantılı Yasa ve Politikalar

Devletlerin ülke içi yerinden edilmeyi ele almak için benimsediği ulusal yasaların ve politikaların daha ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmesinin ilginç – ve önemli – bir yönü, genellikle ülke içinde yerinden edilen kişilerin çoğunluğunu oluşturan ve yerinden edilme durumlarında özel ihtiyaçlara sahip olan yerinden edilmiş çocukların ve gençlerin nasıl ele alındığıdır. ÜYE çocuklara atıfta bulunan birçok yasa ve politika vardır ve bunların çoğu eğitimle bağlantılı sorunlara odaklanır. Bu devletlerden bazıları, ulusal mevzuatlarına, yerinden edilmiş çocuklar konusunda ulusal yetkililerin sorumluluklarının açıkça belirtildiği *Ülke İçi Yerinden Edilmelere İlişkin Yol Gösterici İlkeler*'e yapılan atıflara yer verdiler. Bazı ülkelerin yasa ve politikaları doğrudan doğruya ülke içi yerinden edilmiş çocuklara koruma ve yardım sağlayan önlemler getiriyor.

Gürcistan'da, Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Gürcistan Yasası – Mazlumlar, ÜYE çocukların orta eğitim kurumlarında ücretsiz eğitim alma hakkına ve yüksek öğrenimde belli haklara sahip olmalarını öngörüyor. Bununla birlikte, kitap ve elbiseler çoğu zaman fahiş fiyatlarla satılıyor. 2004'te BM ÜYE çocuklarda okuma yazma bilmeme oranının arttığını saptadı.¹⁴ Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Gürcistan Yasası (2006'da değiştirildiği haliyle), anne babanın iznine tabi olmak şartıyla, anne babasından biri ya da ikisi de ÜYE olan çocuklara da ÜYE statüsü verilmesini öngörüyor. Ayrıca, Gürcistan'da 2007 tarihli ve 47 sayılı ÜYE'lere Yönelik Devlet Stratejisinin Onaylanması hakkında Kararnamede, "bekar anneler ve çocukları" ve öksüz/yetim çocuklar "son derece savunmasız" ÜYE'ler olarak değerlendiriliyor ve bu çocukların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve onların sosyal hizmetlere, özellikle de sağlık bakımı ve eğitime erişebilmeleri öngörülüyor.

Bazı yerinden edilme politikalarında çocukların ve gençlerin katılımı da ele alınmaktadır ve yerinden edilmeye ilişkin çoğu yasa ve politikada bu tür hükümler yer almadığı için bu katılım kayda değer bir durumdur. Uganda'nın ulusal ÜYE politikası ÜYE'lerin, özellikle de kadınların, politikaların planlanmasına ve yönetimine "tam katılımını" öngörür. "Ülke içinde yerinden edilmiş kadın ve gençlerle kendi refahlarıyla bağlantılı konularda istişare içinde olunması" konusunda "özel bir çaba" gösterilmesi öngörülmektedir. Bununla birlikte, pratikte, ÜYE'lerin katılımının çok düşük seviyede

12 Bkz. <http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/bosnia.aspx>.

13 Bkz. The Brookings Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2007, *Addressing Internal Displacement in Peace Processes, Peace Agreements and Peace-Building*, Eylül.

14 IDMC, 2007, *Georgia: New IDP strategy awaits implementation – A profile of the internal displacement situation*, Ekim.

olduğu bildiriliyor ve ÜYE'ler arasında politikanın çok az bilindiği yönünde göstergeler var.¹⁵ Irak'ın "Ulusal Yerinden Edilme Politikası"nda (Temmuz 2008) Yol Gösterici İlke 22'ye atıfta bulunuluyor, kadınların, çocukların ve gençlerin geri dönüş, entegrasyon ve yeniden yerleşmenin planlanmasına, tasarlanmasına ve uygulanmasına katılmaları gerektiği belirtiliyor ve "bu kişiler bölgedeki durumu birinci elden bilirler ve dolayısıyla kimse onların gerçek ihtiyaçlarını onlar kadar doğru belirleyemez", ifadesine yer veriliyor.

Birçok devlet, ülke içinde yerinden edilmiş çocukların ve gençlerin ülkelerindeki durumlarını iyileştirmek için yasalarında ve politikalarında – ve bir ölçüde pratikte – olumlu adımlar attı. Bu gelişmelere karşın, bu çocukların ve gençlerin ihtiyaçlarına yönelik ciddi bir ilgi yok ve birçok örnekte uygulama bir sorun olmaya devam ediyor. Genel olarak ÜYE'ler ve özel olarak yerinden edilmiş çocuklar üzerine ulusal yasalar ve politikalar geliştirmek ya da bunları uygulamak için çoğu zaman yeterli siyasi idare ve/veya kaynak eksikliği çekiliyor. Birçok durumda ilgili politika ve yasalar hakkında bilinçlendirme çalışması da yapılmıyor. Devletlerin uluslararası yardıma başvurması mümkün, ama temelde "ulusal sorumluluk...devletlerin ülke içinde yerinden edilmiş nüfusların ihtiyaçlarını karşılamak ve haklarını korumak için, mümkün olduğu ölçüde, kaynak ayırmalarını gerektirir."¹⁶

Kolombiya Örneği

Kolombiya ve Türkiye, ilk bakışta, iki farklı dünya gibi görünüyor. Ancak, hem Kolombiya hem de Türkiye uzun bir süredir iç çatışmalar yaşıyor. Her iki ülkede de, çatışan grupların faaliyetleri sonucunda yerinden edilmiş insanlar var. Her iki ülkede de, devletler çatışmayı terörizmle mücadele ihtiyacı olarak nitelendiriyorlar. Her iki ülkede de, yerinden edilme büyük ölçüde ülkenin siyasi açıdan marjinal bölgelerinde gerçekleşti. Her iki ülkede de, yerinden edilme müzmin hale geldi ve toprak ve mülk meselelerini çözme önceliği yerinden edilmenin çözümünü engelliyor. Hem Kolombiya'da hem de Türkiye'de, yerinden edilenler bazen damgalanıyor ve çoğu zaman "yerinden edilenler" olarak dikkat çekmekten korkuyorlar. Tabii ki arada bazı önemli farklılıklar da var. Kolombiya'da yerinden edilmenin ölçeği çok daha büyük. Bu ülkede son iki on yılda üç-dört milyon insan (tahminen nüfusun yüzde 7 ila 9'u) yerinden edildi – Kolombiya bu açıdan, tahminen nüfusunun yüzde 12'si ÜYE durumunda olan Sudan'dan sonra dünyada en çok ÜYE'nin yaşadığı ülke.¹⁷ Buna karşılık Türkiye'de yerinden edilenlerin oranı yüzde 1 ila 2 civarında.¹⁸ Kolombiya'da, yerinden edilme isyancıların ve paramiliter güçlerin eylemlerinin yanı sıra hem özel işletmelerin hem de yasadışı uyuşturucuların üretiminden ve ticaretinden kâr sağlayan grupların ekonomik çıkarlarından dolayı gerçekleşti. Kolombiya'da, Türkiye'den farklı olarak, yerinden edilme devam ediyor. Ülkede güvenlik iyileşmeyle birlikte, geçtiğimiz yıl 300.000 kişi daha yerinden edildi. Ayrıca, Kolombiya'da, ÜYE'ler örgütlenerek yüzlerce ÜYE birliği kurdular. Bu birliklerin üyeleri siyasi açıdan aktifler ve haklarının farkındalar. Paradoksal bir şekilde, yerinden edilenlere karşı şiddet çok yüksek düzeylerde, ÜYE birliklerinin yöneticileri hedef alınıyorlar ve yerinden edilenlerin çoğu korku içinde. Kolombiya ve Türkiye'nin farklı tarihleri ve siyasi gelenekleri var. Kolombiya, bazı bölgelerindeki şiddetli çatışmalar ve kanunsuzlukla dolu tarihine karşın, güçlü bir yargı geleneğine sahip ve mahke-

15 'The Implementation of the National Policy for Internally Displaced Persons in Teso,' 2005, DANIDA (Human Rights and Good Governance Program) ve Coalition for Teso IDPs Rights'a (COTIR) sunulan rapor, Ağustos. Alıntıldığı kaynak: Brookings-Bern Project on Internal Displacement, 2006, *Workshop on the Implementation of Uganda's National Policy for Internally Displaced Persons*, Referans belgesi, Kampala, 3-4 Temmuz, s. 5.

16 The Brookings Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, 2005, *Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility*, Nisan, s. 24.

17 Country population estimates: United States Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>>

18 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2006'da yayımladığı ve ÜYE sayısının 953.680 ila 1.201.000 arasında tahmin edildiği bir çalışmaya dayanmaktadır. Bkz. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), 2007, *Coming to Terms with Forced Migration: Post-Displacement Restitution of Citizenship Rights in Turkey*, Ağustos.

meler – özellikle de Anayasa Mahkemesi – hem yasaların yorumlanmasında hem de yeni yasaların çıkarılmasında ve devletin diğer organlarının hesap verebilir olmasında merkezi bir rol oynadı.

Ama Kolombiya'yı vurgulamayı seçmemin ana nedeni, dünyada belki de en iyi ve en kapsamlı mevzuata sahip olması. Uygulamada bazı sorunlar var ve daha sonra bunları ele alacağım, ama Kolombiya'nın yerinden edilmeye yönelik yasaları birçok açıdan sizin için de yararlı olabilecek bir model teşkil ediyor.

Kolombiya, dünyada ülke içi yerinden edilme konusunda ulusal mevzuat geliştiren ilk ülkelerden biri oldu ve *Yol Gösterici İlkeler*'in yayımlanmasından da önce bu konuda adım attı. Kolombiya'nın kapsamlı yasama çerçevesinde 1997 tarihli ve 387 sayılı Yasa (2005'te değiştirildi) ve bir dizi yasa, kararname ve beyanname yer alıyor. Bu belgelerde yerinden edilmenin önleme, insani yardım ve sosyoekonomik stabilizasyon şeklindeki üç aşaması ele alınıyor.

Önleme

İlk aşama olan önleme, Kolombiya'nın 1997 tarihli ve 387 sayılı Yasası'nda ilk politika hedefi olarak belirtiliyor. Önleme yasanın başlığının hemen altında yer alıyor ve ardından “yardım, koruma, sosyoekonomik pekiştirme ve stabilizasyon...” geliyor.¹⁹ Kolombiya'nın önleme yapıları, ordu, polis ve diğer ulusal kurumları zorla yerinden etme de dahil olmak üzere büyük insan hakları ve uluslararası insani hukuk ihlallerine yol açabilecek durumlar hakkında uyardıya yönelik yenilikçi bir erken uyarı sistemini de içeriyor. 2003 tarihli ve 812 sayılı Yasayla güçlendirilen bu erken uyarı sistemi çerçevesinde, Ombudsmanlık sivillerin durumunu yakından izliyor ve Kurumlararası Erken Uyarı Komitesi'ne (CIAT) rapor veriyor. Bu raporlar da ulusal yetkililerin önleyici yanıtlarını tetikleyebiliyor. Örneğin, sendikacılara ya da Afro-Kolombiyalı veya yerli azınlıkların üyelerine karşı bir tehdit ya da şiddet eyleminin söz konusu olduğu yolunda bir uyarı geldiğinde ordu birlikleri ilgili bölgede konuşlandırılabilir. Sistemin tabii ki kusurları da var: uygulamada finansman yetersizliği, koordinasyon sorunları ve siyasi faktörler gibi sorunlar yaşanabiliyor.

Kolombiya'nın 387 sayılı Yasası, belediye komitelerinin şu üç farklı önlem yoluyla yerinden edilmenin önlenmesinden sorumlu olmasını öngörüyor: 1) Yasal işlemleri analiz ve tavsiye etmek ya da bunlara karar vermek; 2) “Alternatif çatışma çözme mekanizmaları” önermek ve 3) Yerinden edilenlerin ihtiyaçlarını belirlemeye ve karşılamaya yönelik “yardımcı eylemlerde” bulunmak.²⁰ Bununla birlikte, bazıları belediye düzeyindeki bu ÜYE komitelerinin etkin olmadığını düşünüyor. Örneğin, 1999'da Bogota'da Yol Gösterici İlkeler üzerine düzenlenen bir atölyede bazı katılımcılar bu komitelerin “yerinden etmenin faillerine çok yakın” olduklarını belirttiler.²¹

387 sayılı Yasa'da yer alan diğer önleyici önlemler arasında, riskleri tahmin etme ve önleme ve de koruma sağlama için kolluk kuvvetlerini kullanmaya yönelik çalışma gruplarının kurulması da var.²² Yasa, İçişleri Bakanına önleme ve yardım programlarının finansmanında ya da eş finansmanında kullanılacak ulusal bir fonu idare etme sorumluluğu getiriyor, ancak bu fonun devletin tüm diğer

19 Law 387 on Internal Displacement, 1997. şu adreste mevcuttur: <http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/colombia.aspx>.

20 Madde 8.

21 Internal Displacement in Colombia: Summary Report of the Workshop on Implementing the Guiding Principles on Internal Displacement, 1999, Bogota, Kolombiya, 27-29 Mayıs, s. 8. Atölye, Brookings Institution-University of Bern Project on Internal Displacement, the Colombian coalition of NGOs, Grupo de Apoyo a Organizaciones de Desplazados (GAD) ve U.S. Committee for Refugees (USCR) tarafından düzenlenmiştir.

22 Madde 14.

kademelerindeki ÜYE yardım çalışmalarının yerine geçmesi amaçlanmıyor.²³ 387 sayılı yasa uyarınca, yerinden edilmeye yönelik ulusal bir plan önleyici önlemleri de içermeli.²⁴ 1998 tarihli ve 173 sayılı Kararnameyle benimsenen “Şiddet Yüzünden Yerinden Edilen Topluluklara Kapsamlı Yardım Sağlamaya Yönelik Ulusal Plan”, hükümetin ve devlet kurumlarının bölgesel oluşumlar ve sivil toplumla koordinasyon içindeki eylemlerine yönelik bir Önleme Stratejisini de içeriyor.²⁵

Kolombiya Ceza Kanunu, ülke içi yerinden edilmeye özgü olan bu çerçeveye ek olarak, keyfi olarak yerinden etme fiilleri için, hapis, para ve kamu görevi yasağı cezaları getiriyor. Bununla birlikte, “nüfusun güvenliği için ya da zaruri askeri nedenlerden dolayı, uluslararası insani hukuka uygun olarak”²⁶ zorla yerinden etme eylemlerinde bulunulabilir. Çatışmanın taraflarının sivilleri zorla yerlerinden etmelerini yasaklayan Kolombiya ordusu el kitabında da (“Temel Askeri El Kitabı”, 1995) iki istisna yer alıyor.²⁷ Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin İnsan Hakları konusunda BM Genel Sekreterliği Temsilcisi Walter Kälin, Kolombiya’ya yaptığı bir çalışma ziyaretinin ardından BM İnsan Hakları Konseyi’ne verdiği raporda, Anayasa Mahkemesi’nin vurgulamış olduğu gibi, askeri operasyonlara önleyici eylemleri dahil etmenin önemine dikkat çekti.²⁸

Kolombiya örneği, yerinden edilmenin önlenmesinde ve ÜYE’ler için kalıcı çözümlerin teşvik edilmesinde yasaların pratiğe dönüştürülmesinin güçlüğünü gösteriyor. GST Deng, 2000 yılında yaptığı bir konuşmada bu boşlukları vurgulamış, özellikle de devletin yanıtında “keyfi yerinden etmelere karşı korumanın” eksik olduğuna dikkat çekmişti. Nitekim, insan hakları ve insani hukuk ihlalleri devam ediyor. Bu arada, ÜYE yasalarının ve politikalarının uygulanması, Kolombiya hükümetinin içsel yapısal sorunları, kurumların zayıflığı, iletişim ve koordinasyon eksikliği, ilgili tarafların çatışan çıkarları, siyasi iradenin eksikliği ve finansal ve diğer kaynakların yetersizliği gibi sorunlardan dolayı birçok durumda eksik ya da sorunlu olmaya devam ediyor.

Yerinden Edilme Sırasında

Ulusal yetkililer, yerinden edilmeyi önleyecek önlemler benimsemeye ek olarak, yerinden edilmiş durumdaki kişilerin haklarının korunmasını sağlamaktan da sorumludur. Özellikle de, yetkili mercilerin yerinden edilme sırasındaki durumu düzenleyen yasa ve politikalarında, insani yardım; gıda, su ve önleyici sağlık hizmetleri; temel barınma ve uygun konut; ulaşım ile bağlantılı haklar; aile hayatı; eğitim; belgelerin tanınması, çıkarılması ve yenilenmesi; mülk ve eşyalar; istihdam, ekonomik faaliyetler ve sosyal korunma; ve seçim hakları gibi temel ekonomik ve sosyal hakların korunmasına yönelik önlemler yer almalıdır.

Kolombiyalı ÜYE’ler Anayasa Mahkemesi’nin eylemci yapısının getirdiği avantajları yaşıyorlar ve sivil toplum kuruluşları yoluyla haklarının korunmasına aktif bir şekilde katılıyorlar. Ülke içi yerinden edilmeye yönelik çok geniş bir yasa ve politika çerçevesinin varlığına karşın, Anayasa Mahkemesi 2004 yılında T-025 sayılı çığır açıcı kararında hükümetin ülke içi yerinden edilmelere verdiği yanıtın bir bütün olarak “anayasaya aykırı” olduğuna hükmetti. Mahkemenin bu ve bunu izleyen karar-

23 Madde 22.

24 Madde 10.

25 Decreto Numero 173 de 1998 (enero 26), Madde 2, Fıkra 1. şu adreste mevcuttur: <http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/colombia.aspx>.

26 Penal Code of Colombia (6 Temmuz 2000’de tadil edildiği şekliyle), Madde 284A. Alıntılanığı kaynak: *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policy Makers*, 2008, Ekim, s. 49.

27 Colombia’s “Basic Military Manual”, 1995, s. 30 ve 77. Alıntılanığı kaynak: *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policy Makers*, 2008, Ekim, s. 49.

28 United Nations Human Rights Council, 2008, “Colombia continues to endure a serious displacement crisis,” 14 Kasım. şu adreste mevcuttur: <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/EGUA-7LDUBX?OpenDocument>.

ları hükümeti hem yerinden etmeleri önlemeye hem de ÜYE'leri korumaya zorladı. 2004 tarihli ve T-025 sayılı karar hükümetin ÜYE'ler için uymak zorunda olduğu asgari yardım standartlarını tanımlıyor ve hükümete ÜYE'lerin ihtiyaçlarını karşılayan yasal düzenlemeler getirme ve bu kapsamda yeterli kaynakların tahsis edilmesini sağlama yükümlülüğü getiriyor.²⁹ Hükümet, T-025 kararına yanıt olarak, ÜYE programlarına daha fazla kaynak tahsis etti ve belli kurumlara daha büyük sorumluluklar getirdi.³⁰ Bir sonraki yıl hükümet şiddet Yüzünden Yerinden Edilen Topluluklarla Kapsamlı Şekilde İlgilenilmesine Yönelik Ulusal Planı benimsedi. Planda yerinden edilmenin koruma ve önleme (madde 5.1), acil durumda insani yardım (madde 5.2) ve sosyoekonomik stabilizasyon (madde 5.3) şeklindeki üç aşaması ele alınıyor.³¹

Kolombiya'nın yasal çerçevesi, ÜYE'lere hizmetler sağlanmasına yönelik bir ulusal sistem oluşturuyor (şiddet Yüzünden Yerinden Edilen Kişilerle Entegre şekilde İlgilenilmesine Yönelik Ulusal Sistem ya da SNAIPD). Sistem, Devlet Başkanlığı Sosyal Eylem ve Uluslararası İşbirliği Kurumu (Acción Social) tarafından koordine ediliyor ve İçişleri ve Adalet Bakanlığı (MIJ) yerel ve ulusal makamlar arasında koordinasyonu sağlıyor.³² Kolombiya'nın ÜYE mevzuatı, ÜYE'ler için üç yardım evresi tanımlıyor: önleme ve koruma, acil durumda yardım ve sosyoekonomik stabilizasyon. Bu evrelerin her birinde ulusal ve yerel mercilerin rolleri tanımlanıyor. Üç aylık bir süre olarak tanımlanan acil durum evresinde, devletin yerel komitelerinin ve merkezi kurumlarının ÜYE'lere temel hizmetler ve iskân imkânları sağlaması öngörülüyor.³³

Kalıcı Çözümler

Kolombiya mevzuatında geri dönüş, gerek fiziksel güvenlik gerekse sosyoekonomik uygulanabilirlik açısından sürdürülebilir olduğu sürece tercih edilen seçenek olarak kabul ediliyor.³⁴ Yukarıda değinilmiş olduğu gibi, Kolombiya mevzuatında ülke içi yerinden edilmenin üçüncü evresi, sosyoekonomik stabilizasyon evresidir. Bu evrenin genel dayanakları Ülke İçi Yerinden Edilme hakkındaki 387 sayılı Yasa'da sıralanıyor.³⁵ Sağlık, konut, okul, toprak, kredi, mesleki eğitim ve gelir üretme programlarına erişim sağlayan bu programlarla gönüllü geri dönüş ya da kırsal ve kentsel bölgelerde gönüllü yeniden entegrasyon alanlarında ÜYE'lerin orta ve uzun vadeli sosyoekonomik özerkliklerini sağlamak amaçlanıyor.

Bu evrede yardımla görevlendirilen devlet kurumları, Ulusal Mesleki Eğitim Servisi (Servicio Nacional de Aprendizaje, SENA), Kolombiya Kırsal Gelişme Enstitüsü (El Instituto Colombiano de Desarrollo Rural, INCODER), Acción Social ve tarım, kırsal gelişme, eğitim, konut ve çevre ve sosyal koruma bakanlıklarıdır. Çoğu ÜYE henüz bu tür sosyoekonomik stabilizasyon girişimlerinden yararlanamadığı için, GST bu girişimlerin kapsamının genişletilmesini teşvik etti.³⁶

29 Ibáñez ve Velásquez, 2008, s. 7-8.

30 Ibáñez ve Velásquez, 2006, s.1.

31 Ulusal Plan, 2005 tarihli ve 250 sayılı Kararnameyle benimsendi. şu adreste mevcuttur: <http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies>.

32 Ibáñez ve Velásquez, 2008, s. 5.

33 Ibáñez ve Velásquez, 2008, s. 7.

34 Decree 173 of 1998 adopting the National Plan for Comprehensive Assistance to Populations Displaced by Violence, Madde 2.3. İspanyolca olarak şu adreste mevcuttur: http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/colombia.aspx#_ftn1. Geri dönüş örneğin şu maddelerde ele alınmaktadır: Law 387 on Internal Displacement, 1997, Madde 2.6; Madde 4.1; Madde 10.6 ve 10.8; Madde 16; ve Madde 17. İngilizce ve İspanyolca olarak şu adreste mevcuttur: http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/colombia.aspx#_ftn1.

35 Bkz. Law 387 on Internal Displacement, 1997, Madde 17. Ayrıca bkz. Decree 173 of 1998 adopting the National Plan for Comprehensive Assistance to Populations Displaced by Violence; Decree No. 2569 of 2000 regulating Law 387 on internal displacement (2000); Decree No. 250 of 2005 Concerning the Adoption of a National Plan for Comprehensive Attention to the Population Displaced by Violence. şu adreste mevcuttur: http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/colombia.aspx#_ftn1.

República de la Colombia, Ministerio del Interior y de Justicia, Decreto Numero 250 de Febrero 7 de 2005. İngilizce özet ve kararnamenin İspanyolca metni şu adreste mevcuttur: http://www.brookings.edu/projects/idp/Laws-and-Policies/colombia.aspx#_ftn1.

36 United Nations, 2008, 'Representative of UN Secretary-General Concerned about Ongoing Forced Displacement Crisis in Colombia', 14 Kasım.

Uygulama Aşamasındaki Sorunlar

Uygulama aşamasında güçlük yaşanmasının nedenlerinden biri, yasal düzenlemeleri yürürlüğe sokan ve politikalar benimseyen ulusal hükümet ile bunları yerinde uygulamaya sokmaktan sorumlu olan bölgesel ve yerel yönetimler arasındaki ilişkidir. Brookings-Bern Ülke İçi Yerinden Edilme Projesinin bir süre önce yaptırdığı bir çalışmada, son yıllarda Kolombiyalı belediyelere, bazıları ÜYE'lerle ilgili olmak üzere yeni sorumluluklar verildiği ama ek kaynak sağlanmadığı sonucuna ulaşıldı. Belediyeler genellikle ÜYE'lerin özel ihtiyaçlarından habersiz oluyor. Bunun sonucunda yeterli kaynaklara sahip olmadıkları ve birbiriyle çekişen önceliklerle karşılaştıkları için, ÜYE'lerin ihtiyaçlarını, üzerlerindeki yükleri artan ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarından daha öncelikli olarak görmeye eğilimli olmuyorlar. Ayrıca, bölgesel ve ulusal kurumlar arasında sorumluluk paylaşımı açık değil ve uygun koordinasyon mekanizmaları yok.

Örneğin, sosyoekonomik stabilizasyonla görevlendirilen ulusal kurumlar açıkça tanımlandığı halde, yerel makamların görevleri belirsiz.³⁷ Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'nin T-025 sayılı kararında belirttiği gibi, devlet kurumları ile hükümetin farklı kademeleri arasındaki koordinasyon hâlâ sağlanamıyor.³⁸ "2006-2010 İçin Ulusal Gelişme Planı"nda, Şiddet Yüzünden Yerinden Edilen Kişilerle Entegre şekilde İlgilenilmesine Yönelik Ulusal Sistemdeki koordinasyon sorunları kabul ediliyor ve çözümlenmeye çalışılıyor, ama özgül önlemlere yer verilmiyor.

Bu sorunlar, kısmen, Kolombiya devletindeki "yetersiz adem-i merkezîyetçilikten" kaynaklanıyor; başka bir deyişle, ulusal hükümet ÜYE'lerle Entegre şekilde İlgilenilmesine Yönelik Ulusal Konsey'de "bölgesel" kurumların (illerin, ilçelerin, belediyelerin ve yerli yerleşim bölgelerinin) katılımı olmaksızın ÜYE politikalarını tasarlıyor ve buna uygun olarak sorumlulukları devrediyor – ama bunları yerine getirmek için gerekli fonları tahsis etmiyor.³⁹ Dolayısıyla bu, bölgesel kurumların karşı karşıya oldukları ikilemin bir parçasıdır bu nedenle, ÜYE'lere etkin yardım sağlamanın önündeki temel bir engeldir. Bu yapısal sorunlar ÜYE politikalarına özgü değildir – tüm politikaları etkiler.⁴⁰

Ayrıca, ülke içi yerinden edilme sorunu barış sürecine de, şu anda uygulamaya sokulmakta olan geçiş döneminde adalet mekanizmalarına da entegre edilmiş değil.

Devletlerin Yasa Geliştirmekte Karşılaştıkları Güçlükler

Bana göre, devletlerin *Yol Gösterici İlkeleri* ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin haklarını pratikte koruyacak ulusal politikalara dönüştürmek için atmaları gereken 4 adım var:

Devlet:

1. Yerinden edilme durumunun farkında olmalıdır
2. ÜYE'lerin ihtiyaçlarına yanıt verecek siyasi iradeyi sergilemelidir
3. ÜYE'lerin ihtiyaçlarını ele almak ve haklarını korumak için uygun bir hukuki çerçeveyi geliştirme isteğine ve gücüne sahip olmalıdır
4. Bu yasa ve politikaları yerinde uygulamaya sokabilmelidir.

³⁷ Ibáñez ve Velásquez, 2008, s. 6.

³⁸ Manuel José Cepeda-Espinosa, 2006, 'How far may Colombia's Constitutional Court go to protect IDP rights?', *Forced Migration Review*, University of Oxford, Aralık. Ayrıca bkz. Ibáñez ve Velásquez, 2008.

³⁹ Ibáñez ve Velásquez, 2006.

⁴⁰ Ibáñez ve Velásquez, 2006.

İlk güçlük, ülke içi yerinden edilmenin kapsamının, trendlerinin, örüntülerinin ve insani sonuçlarının farkında olmaktır. Birçok ülkede devlet yetkililerinin durumdan haberleri bile yok. Çatışma ya da doğal afet nedeniyle yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalan insanlar olduğunu duymuş olsalar da çoğu zaman dikkatlerini doğrudan askeri çatışmaya ya da başka sorunlara yoğunlaştırıyorlar. ÜYE'ler, özellikle de ÜYE'lerin çoğunluğunu oluşturan, kamplarda yaşamayan kişiler, genellikle "görünmez" oluyorlar. Bazıları güvenlik kaygıları nedeniyle özellikle dikkat çekmemeye çalışıyor olabilirler. Bunlar genellikle yerli ya da marjinalize edilmiş ya da marjinal yerlerde yaşayan gruplar. Sivil toplum kuruluşları, örneğin dini gruplar ya da yerel insan hakları dernekleri genellikle ÜYE'lerin mevcudiyetinin ve ihtiyaçlarının daha fazla farkında olsalar da, sistemli olarak veri toplama ya da kendi etkin savunma stratejilerini geliştirme olanağından yoksun olabiliyorlar.

Devletlerin önündeki ikinci güçlük, yerinden edilmişlerin ihtiyaçlarına cevap vermek için gerekli siyasi iradeyi sergilemektir. Yerinden edilme durumunun sürekli hale geldiği ülkeler genellikle ÜYE'lere göre siyasetçilerden daha fazla ilgi talep eden bir dizi sorunla karşı karşıyadırlar. Kolombiya'da da, devlet bir yandan ÜYE'lerin ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalışırken bir yandan da paramiliter grupları tasfiye etmeye, isyancılarla savaştırmaya, uyuşturucu kaçakçılığını durdurmaya ve çatışmanın başka kurbanlarına yardım etmeye yönelik programlar geliştiriyor. Çoğu ülkede ÜYE'ler örgütlü ya da siyasi olarak aktif değil. Çoğu zaman oy kullanmıyorlar, dolayısıyla önemli bir seçmen kitlesi olarak görülüyorlar. Örneğin, benim ülkemde, Katrina kasırgası yüzünden yerinden olan insanlar ülkeye yayıldılar ve siyasetçiler açısından görünmez hale geldiler. Yani yerinden edilmiş insanları savunmak hiçbir siyasetçi için büyük siyasi kazançlar getirmeyecek. Bazı ülkelerde, örneğin Sri Lanka'da, hükümet militanların ÜYE kamplarına sızdıkları uyarısında bulundu, bu yüzden ÜYE haklarını savunmak "teröre göz yummak" şeklinde algılanabiliyor. Birçok ülkede, siyasetçilerin yerinden edilenlerin haklarını savunmak için siyasi bir sermaye harcamaları gerekiyor ve bunu yaptıkları için siyasi açıdan ödüllendirmeleri güç. Genellikle ancak yerinden edilmenin boyutları göz ardı edilemeyecek kadar büyük olduğunda ya da yerinden edilme meselesini çözmek barış için kilit önemde görüldüğünde hükümetler bu durumu ciddiye alıyor. Örneğin, Irak'ta, yerinden edilme çok büyük boyutlarda ve yerinden edilme sorununun çözülmesi ülkenin istikrara kavuşmasıyla kaçınılmaz şekilde bağlantılı olduğu halde siyasi liderler yerinden edilmeye yönelik yasal düzenlemeler getirme girişiminde bulunmuyorlar. Bu büyük ölçüde, petrol politikası, bölgeler arasındaki ilişkiler, ABD birliklerinin çekilmesine yönelik Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması vb. birçok sorunun daha önemli olarak görülmesinden kaynaklanıyor.

Üçüncü olarak, siyasi liderler durumun farkında olduklarında ve yerinden edilmeyi çözüme kavuşturmak istediklerinde bile, bunun hukuki çerçevesini geliştirebilecek durumda olmalı. Bu da yine hem zaman hem de siyasi sermaye gerektiriyor. Yine kendi ülkemden söz edecek olursam, doğal afetler yüzünden yerinden edilen insanların durumunun farkında olan ve onlar için gerekenleri yapmak isteyen insanlar bile, doğal afetlere verilecek yanıtları düzenleyen başlıca yasa olan "Stafford Yasası"nın yeniden yazılması konusunda ayak diriyorlar. Bir yasa'yı değiştirmek yoğun bir çalışma gerektiriyor ve yasama meclislerinin üyelerinin çoğu yasa tasarılarını yasama organları arasında dolaştırmayı gerektirmeyecek yöntemler aramayı tercih ediyorlar. Bazı durumlarda, hükümetin gerçekten de ÜYE'ler için gerekli hukuki çerçeveyi geliştirecek gücü olmuyor.

Son olarak, sağlam bir mevzuat ya da iyi ulusal politikalar geliştirildiğinde bile, çoğu zaman yasaları yerinde uygulamak konusunda bir irade ya da kapasite eksikliği söz konusu olabiliyor. Ülke içi yerinden edilme konusunda özgül yasaları ve politikaları olmayan ülkelerde bile vatandaşlar kadar ÜYE'ler için de geçerli olan temel insan hakları standartlarını destekleyen yasalar mevcut. Devletler çoğu zaman sadece ÜYE'ler için değil, vatandaşlarının büyük bir kısmı için temel hakları güvence altına

alamıyorlar. Haklar ile uygulama arasında muazzam bir boşluk var, dolayısıyla yerinden edilme konusundaki yasalar için de bu konuda büyük bir güçlüğü olması şaşırtıcı olmasa gerek. Bazen finansal kaynaklar yasaların uygulanması için gerekli yardım ya da tazminat düzeyini sağlamaya yetmiyor. Çoğu zaman, ulusal düzeyde yürürlüğe sokulan yasaların il ya da belediye düzeyinde uygulanması gerekiyor ve bu düzeylerde siyasi irade ya da kaynaklar (ya da her ikisi de) yeterli olmayabiliyor.

Örneğin, Liberya 2004'te *Yol Gösterici İlkeler*'i bir bütün olarak benimsediği halde bir uygulama sistemi geliştirmede. 2006'da ÜYE kampları kapatıldı, ama insanların ülke içinde yerinden edilmiş durumda kalmaları ve yeni yerinden edilmelerin gerçekleşmesi, mevzuatın kusurlarını ortaya çıkardı. ÜYE'lerin profillerinin ortaya çıkarılmasındaki, onlara yardım sağlanmasındaki ve adalete erişimlerinin sağlanmasındaki boşluklar devam etti. Afganistan'da yine 2004'de uygulamaya sokulan ulusal ÜYE planında, arada *Yol Gösterici İlkeler*'e atıfta bulunuluyor ve çeşitli bakanlıkların ve uluslararası aktörlerin genel rolleri tanımlanıyordu, ama bu plan için yeterli finansman ayrılmadı. Artık yürürlükten kaldırılmış olan bu plan, sürdürülebilir geri dönüş ve yeniden entegrasyona odaklanıyordu ve ÜYE'lerin karar alma süreçlerinde fikirlerini bildirmeye ve kalıcı çözümlere hakları olduğunu kabul ediyordu. BM'nin ve Afganistan hükümetinin daha 2008'de ve güvenlik sağlanmadığı halde insanları geri dönmeleri için teşvik etmeye yönelik çabaları başarısız oldu. İdeal durum, *Yol Gösterici İlkeler*'e dayanan ve uygulanması ve izlenmesi için yeterli finansmana ve ayrıca gerekli siyasi irade ve insan kapasitesine sahip olan bir ÜYE politikasının geliştirilmesi olurdu.

Çoğu zaman yerel düzeyde uygulamayı izlemeye yönelik mekanizmaların eksikliği görülüyor. Bazı ülkelerde örneğin Kenya'da Ulusal İnsan Hakları Komisyonu gibi kurumlar, ÜYE'lere gösterilen muamelenin soruşturulmasında ve sorunların hükümetin dikkatine sunulmasında önemli bir rol üstleniyor. Sivil toplum grupları ve STK'lar, Uganda'da olduğu gibi, çoğu zaman mevzuatın uygulanmasındaki sorunları ilk olarak saptayan gruplar oluyor, ama ulusal düzeydeki uygulamayı sistemli olarak izleyebilecek araçlara sahip olmayabiliyorlar. Nepal'deki "2004/2005 Mali Yılı İçin Çatışma Yüzünden Ülke İçinde Yerinden Edilmiş İnsanlara Yönelik Yardım Programı" uyarınca izleme ve değerlendirme görevleri merkez, bölge ve il düzeylerindeki devlet yetkilileri sorumlu tutulmuştu.⁴¹

Etkin yasalar ve politikalar ayrıntılı uygulama ve izleme mekanizmaları da içermelidir. Bununla birlikte, çoğu yasa ve politikada uygulamanın bu temel bileşenlerine yer verilmiyor. Uganda'daki ulusal politika oldukça kapsamlı olmakla birlikte önlemeyi ya da geri dönüş ve yeniden yerleşme konularındaki kalıcı çözümleri kapsamıyor. Politikada, ÜYE'lerin korunmasına ve yardım almalarına ilişkin hükümler yer alıyor ve, ilginç bir nokta olarak, izleme görevi Uganda İnsan Hakları Komisyonu'na veriliyor.

Hukuki Gelişmelerdeki Trendler

Çeşitli nedenlerden dolayı, *Ülke İçi Yerinden Edilmelere İlişkin Yol Gösterici İlkelerin* yakın bir zamanda bağlayıcı uluslararası hukuk durumuna gelmesi beklenmiyor, ama son yıllarda bölgesel örgütlerin ülke içi yerinden edilmelerin ele alınmasına daha fazla ilgi göstermeye başlamaları önemli bir gelişme. Avrupa Konseyi ve Amerika Devletleri Teşkilatı, üyeleri olan ülkelere ulusal mevzuat yoluyla İlkeler'i benimsemeleri tavsiyesinde bulundu. Afrika Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı'na üye 11 ülkenin imzasını taşıyan *Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere Koruma ve Yardım Sağlanmasına İlişkin Büyük Göller Protokolü* uyarınca, anlaşmaya taraf olan Devletler için *Yol Gösterici İlkeler*'i ülke mevzuatına dahil etmek yasal bir yükümlülük. Afrika Birliği şu anda *Afrika Devletlerinde Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere Koruma ve Yardım Sağlanmasına İlişkin Konvansiyon* adı altında

41 Wyndham, Jessica, 2006, 'A Developing Trend: Laws and Policies on Internal Displacement', Human Rights Brief, Washington College of Law, American University, Washington, DC, Kış, s. 9.

bağlayıcı bir belge hazırlıyor. Bu Konvansiyon'a taraf olan Devletler ilgili yurtiçi yasaları çıkarmak ya da değiştirmekle yükümlü olacaklar. Bu bağlayıcı Konvansiyon Uganda'da bu yıl Ekim ayında düzenlenecek olan Afrika Birliği Zirvesi'nde sunulacak.

Kalıcı Çözümler İçin Bir Çerçeve

ÜYE'lerin yerinden edilme durumlarına kalıcı çözümler sağlanmasını talep etme hakları vardır. *Yol Gösterici İlkeler* ülke içi yerinden edilmenin "koşulların gerektirdiğinden daha uzun sürmemesi" gerektiğini öne sürer.⁴² İlke 28, yetkililerin sürdürülebilir geri dönüş ya da yeniden yerleşme ve yeniden entegrasyonu kolaylaştırmaktan sorumlu olduklarını ve ÜYE'lerin bunlar arasından seçim yapma hakkına sahip olduklarını ortaya koyar. Ayrıca, İlke 29'da yetkililerin mülkün ve eşyaların yeniden kazanılmasına ya da tazmin edilmesine yardım etmekten sorumlu oldukları belirtilir.

GST'nin Türkiye ve birçok başka ülke için vurgulamış olduğu gibi, kalıcı çözümlerin üç ana unsuru vardır: (1) Güvenli ve itibarlı bir şekilde gönüllü olarak geri dönmek ya da yeniden entegrasyon ya da yeniden yerleşme bölgelerindeki güvenli koşullar; (2) Yerinden edilmiş kişilerin mülklerinin geri verilmesi ya da tazmin edilmesi ve evlerinin yeniden inşa edilmesi ya da eski haline döndürülmesi; (3) Kamu hizmetlerine ayrımcılığa uğramaksızın erişme ve gelir üretme fırsatları da dahil olmak üzere sürdürülebilir bir geri dönüş ya da yeniden entegrasyon sağlayacak sosyal ve ekonomik koşullar.⁴³

Brookings-Bern Projesi, Georgetown Üniversitesiyle birlikte, yerinden edilmenin ne zaman sona erdiğinin söylenebileceğine ilişkin olarak yol göstermeyi amaçlayan *Kalıcı Çözümler İçin Bir Çerçeve* metnini geliştirdi. Çalışmada, "ülke içi yerinden edilme genellikle bir anda sona ermez. Aksine, yerinden edilmeyi bitirmek, uzmanlaşmış, yardım ve korunma ihtiyacının giderek azaltılmasına yönelik bir süreçtir," sonucuna ulaşıyor.⁴⁴ Çerçeve, kalıcı çözümlere kalıcı çözüm süreçleri ve koşulları yoluyla ulaşıldığını öne sürüyor. Genel olarak çerçeve, "şunları değerlendirmenin önemli olduğunu" ortaya koyuyor:

1. Ulusal yetkililerin güvenli ve itibarlı bir şekilde geri dönüşü ya da başka bir yere yerleşmeyi sağlayacak koşulları oluşturması.
2. Önceden yerinden edilmiş kişilerin diğer vatandaşlarla aynı temelde haklarını talep edebilmeleri.
3. Uluslararası gözlemcilerin önceden yerinden edilmiş kişilere yardım sağlayabilmeleri ve bu kişilerin durumlarını izleyebilmeleri.
4. Kalıcı çözümün sürdürülebilir olması.⁴⁵

Çerçeve, yerinden edilmenin sona erdirilmesi için ÜYE'lerin tüm ihtiyaçlarının karşılanmasının ya da onların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haklarının tamamen güvence altına alınmasının zorunlu olmadığını kabul ediyor. Çerçeveye göre, "yerinden edilme, ilgili kişilerin yerinden edilmiş olmalarıyla bağlantılı olarak özgül korunma ve yardım ihtiyaçlarının kalmaması ve yerinden edilmeye hiç karşılaşmamış vatandaşlara göre ayrımcılığa uğramaksızın insan haklarından yararlanabilmeleri durumunda sona erer."⁴⁶

42 İlke 6.3.

43 United Nations, 2006, 'Working Visit by the Representative of the Secretary General on the Human Rights of Internally Displaced Persons to Turkey 28 September to 1 October 2006', Ekim. şu adreste mevcuttur: http://www.brookings.edu/projects/idp/rsg_info.aspx.

44 United Nations, 2006, Ekim, s. 9.

45 United Nations, 2006, Ekim, s. 10.

46 The Brookings-Bern Project on Internal Displacement ve Georgetown University, 2007, *When Displacement Ends: A Framework for Durable Solutions*, Haziran. şu adresten ulaşılabilir: http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/2007_DurableSolutionsFramework.pdf, s.10.

Uzun Süreli Kentsel Yerinden Edilme Sorununun Çözümüne Mahsus Güçlükler

Kentsel bölgelerde yerinden edilen kişilerin özel sorunları konusunda bilinçlenme artıyor. BM Mülteciler Yüksek Komiseri Antonio Guterres'in bir süre önce belirtmiş olduğu gibi, "Örüntünün giderek yerinden edilmenin kentsel bağlarına kaydığını ve bu durumun gerek koruma ve yardım gerekliliklerini, gerek çözüm perspektifini değiştirdiğini açıkça görebiliyoruz."⁴⁷ Irak, Kolombiya ve Afganistan gibi çok farklı ülkelerde, çatışma yüzünden yerinden edilen kişiler kırsal bölgelerden, köylerden ve kasabalardan kentlere göç ediyor ve ekonomik nedenlerle kentsel bölgelere göç eden nüfuslara ekleniyor. Birçok örnekte, bu kentsel yerinden edilme uzun süren, müzminleşen bir durum. Örneğin Sudan'da, kentsel yerinden edilmenin tarihi 1980'lere kadar uzanıyor ve çalışmalarda sürekli olarak Hartum'daki ÜYE'lerin durumunun Darfur'dakilerden daha kötü olduğu görülüyor.⁴⁸

Tüm bölgelerde gerçekleşmekte olan kentleşme ile ülke içinde yerinden edilme arasında karmaşık bir ilişki var. Kırsal bölgelerde yaşayan insanlar hangi dereceye kadar her durumda kentlere göç edeceklerdi? ÜYE'lerin hangi dereceye kadar kentli yoksullardan farklılık gösteren özel ihtiyaçları ve savunmasızlıkları var? Lyttinen, literatürü gözden geçirirken şu sonuca ulaşıyor:

Kentlerde yaşayan ÜYE'ler, genellikle, tüm kentli yoksulların karşı karşıya oldukları risklere ek olarak, zorla göç ettirilmiş insanlar olarak bazı ek riskler ve yüklerle karşı karşıya kalıyorlar. Bununla birlikte, kentsel bölgelerde ÜYE'lerin ve ÜYE olmayanların yaşam standartları arasındaki farklar zaman içerisinde azalıyor gibi görünüyor. Diğer farklar, örneğin kimlik belgelerinin, hizmetlere erişimin ve istihdam imkânlarının olmaması, kentsel ÜYE'ler için uzun süre özel ihtiyaçların söz konusu olmasına yol açabilir.⁴⁹

Kentsel ÜYE'ler çoğu zaman kentsel topluluklar arasında "gizlenmiş" durumdadırlar ve onları ekonomik göçmenlerden ya da kentsel yoksul nüfusunun genelinden ayırt etmek güçtür. Bazı ülkelerde, ÜYE'ler özellikle devletin sicillerine kaydolmanın özgül faydalar getirmediği durumlarda, kaydolarak ya da sosyal hizmet sağlayıcılarına başvurarak dikkat çekmek istemezler.

İnsanların kentsel bölgelerdeki yerinden edilmişlik durumları uzadıkça kendi kırsal topluluklarına dönme olasılıkları azalır. Ayrıca, kentsel bölgelerde yerinden edilmişlik durumları müzmin hale gelen ailelerde kuşaklar arası farklılık da çoğu zaman açık hale gelir. Anne babalar ve büyükanne ve büyükbabalar kırsal topluluklarına dönmek için can atarken, çocuklar kentsel bir yaşam tarzı benimsemiş ve kırsal bir yaşam için bu yaşamlarından vazgeçmek istemiyor olabilirler. Anne babalar için "eve dönme" rüyası olan şey, çocukları için farklı bir yerinden edilme türü, anne babalar için ev olan yer çocukları için bir tür sürgün yeri olabilir.

Türkiye İçin Sorular

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin İnsan Hakları konusunda BM Genel Sekreterliği Temsilcisi, Türkiye'de ülke içi yerinden edilmeye ilişkin yasaların ve politikaların geliştirilmesini yakından izliyor. Temsilci, 2006'daki çalışma ziyaretinde şu gözlemlerde bulundu: "Van İli ÜYE Eylem Planı'nın benimsenmesi ve Türkiye Hükümeti'nin bu plana siyasi destek vermesi, ÜYE'lerin pek çoğu için kalıcı çözümler bulma konusunda benzersiz bir fırsat penceresi ve ivedilikle yakalanması gereken bir

47 Guterres Antonio, 2008, 'Keynote Address', Ten Years of Guiding Principles on Internal Displacement: Achievements and Future Challenges, Oslo, 16 Ekim.

48 Lyttinen, s. 25

49 Lyttinen, Evelina, 2009, 'A tale of three cities: internal displacement, urbanization and humanitarian action in Abidjan, Khartoum and Mogadishu', New Issues in Refugee Research, no. 173, Cenevre, UNHCR, Mart, s. 5.

ivme sağlıyor.”⁵⁰ Temsilci, o dönemde, Van Eylem Planı’nın bazı olumlu bileşenlerini özetledi, ama uygulamada kaynak yetersizliği, uygulama etkinliklerinin yeterince koordine edilememesi, geri dönülecek kırsal bölgelerde güvenlik eksikliği, örneğin mayınların ve geri dönenler için bir tehdit oluşturan ya da bu şekilde algılanabilecek olan köy korucularının varlığı gibi güçlüklerle karşılaşılabilmesine dikkat çekti.

Başka ülkelerdeki ülke içi yerinden edilmeye ilişkin yasa ve politikaların kısa karşılaştırmalı analizi temelinde, etkin yasaların geliştirilmesi ile bunların pratikte uygulanması arasında genellikle bir boşluk bulunduğu açıktır. Bir sonraki panelde Van ÜYE Eylem Planının uygulanmasında yaşadığınız deneyimler hakkında daha fazla bilgi edinmeyi sabırsızlıkla bekleyeceğim. Özellikle de, hem uygulamanın önündeki engelleri hem de bu engelleri ortadan kaldırmaya yönelik stratejileri tanımlamak önemli. Başka örneklerde, sivil toplumdaki denetleyiciler yasa ve politikaların yerinde ne dereceye kadar uygulanabildiğinin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynadı.

Yerinden edilmeye *Kalıcı Çözümler İçin Bir Çerçeve* belgesi kapsamında bakmak da yararlı olabilir. Türkiye’deki ÜYE’ler ne dereceye kadar özgül olarak yerinden edilmeye bağlantılı olan ihtiyaçlara sahipler? Müzminleşen kentsel yerinden edilmeye ilişkin araştırmaların bazıları da yararlı olabilir: Türkiye’deki kentsel ÜYE’lerin ihtiyaçları ne dereceye kadar diğer kentsel göçmenlerinkinden farklılık gösteriyor? Bu sorulara verilen cevapların analizi, ÜYE’lerin geri dönmek, buldukları yere yerleşmek ve ülkenin başka bir yerine yerleşmek seçenekleri arasında bilinçli ve gönüllü kararlar alma haklarını kullanabilmeleri için daha neler yapılabileceğinin değerlendirilmesini sağlayabilir. Yerinden edilmenin sona erdirilmesinin bir gecede gerçekleşmediğini ve siyasi kararlılık ve kaynak gerektirdiğini artık öğrendik.

50 'Working Visit of the Representative of the Secretary General on the Human Rights of Internally Displaced Persons to Turkey from 28 September to 1 October 2006 – Conclusions and Recommendations', 2006, Ekim. şu adreste mevcuttur: <http://www.undp.org/tr/Gozlem2.aspx?WedSayfaNo=726>

ÜLKE İÇİNDE YERİNDEN EDİLME: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK) VE ULUSAL VE YEREL YETKİLİLERİN ÜYE'LERİN KORUNMASINI VE HAKLARINI İYİLEŞTİRMESİNİN ALTI YOLU

Nina M. Birkeland

Norveç Mülteci Konseyi, Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi

Sayın katılımcılar,

Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi (IDMC), Norveç Mülteci Konseyi'nin yürüttüğü bir projedir. Kurumlararası Daimi Komite'nin (BM, uluslararası kurumlar ve STK'lar) Norveç Mülteci Konseyi'nden ülke içi yerinden edilme konusunda bir veritabanı oluşturmasını talep etmesi üzerine 1998 yılında kuruldu. IDMC'nin online olarak erişilebilen veritabanında çatışmanın ve insan hakları ihlallerinin sonucu olan ülke içi yerinden edilmelere odaklanılıyor. Veritabanı, Türkiye de dahil olmak üzere, dünyanın 50'yi aşkın ülkesindeki durumları kapsıyor.

Her yıl, çatışma, insan hakları ihlalleri ve genelleşmiş şiddetten kaynaklanan ülke içi yerinden edilmelere ilişkin olarak *Global Overview* başlıklı bir rapor yayımlıyoruz. İlgilenenler için raporun birkaç kopyası mevcut. 2008 sonu itibarıyla, 50'yi aşkın ülkede çatışma yüzünden yerinden edilmiş olan 26 milyon insan vardı. Birçok ülkede ÜYE'ler, çatışma sona erdikten sonra on yıllar boyunca yerinden edilmiş olarak kalmaya devam ediyorlar. Dünya genelindeki 26 milyon ÜYE'den bir milyonu Türkiye'de yaşıyor.

Türkiye'de ÜYE sorunları için olağan izleme ve savunuculuk çalışmalarına ek olarak, ÜYE'lerin korunması üzerine bir atölye ve (eğitimcilerin eğitimi de dahil olmak üzere) iki eğitim kursu düzenlendik. Bunlardan biri Ankara'da, diğeri 2006'da ortaklarla birlikte burada, Van'da düzenlendi. Ayrıca, 2006 yılında TESEV'le birlikte bir rapor yayımladık.

Beth Ferris'in de sunumunda belirtmiş olduğu gibi, Van Eylem Planı uluslararası düzeyde çok iyi biliniyor ve bu konferans burada, Van'da bu tür bir planın yürütülmesinden çıkarılan dersler ve deneyimden elde edilen en iyi uygulamalar üzerine düşünmek ve gerek Türkiye'nin diğer illerinde gerekse uluslararası düzeyde bu tür planların nasıl kullanılabileceğini değerlendirmek açısından hepimiz için özel bir fırsat oluşturuyor.

Plan Eylül 2006'da uygulamaya sokulduğunda, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin insan hakları konusunda BM Genel Sekreterliği Temsilcisi olan Walter Kälin, Plan'ı benzersiz ve başka devletler için örnek teşkil edecek bir girişim olarak nitelendirmişti. Kälin, ayrıca, uygulama aşamasında karşılaşılabilecek güçlüklerin ve sivil toplumun Plan'ın tasarımı, uygulanması ve izlenmesine katılımının önemini altını çizmişti. Bu bağlamda, şimdi Van'da buluşmak ve şu ana kadar çıkarılan dersler ve nelerin iyileştirilebileceği hakkında konuşmak için çok iyi bir zaman. Türkiye üzerine uzman değilim, ama sunumumda Türkiye'deki ÜYE durumunu izlemek için yaptığımız çalışmalara ve başka ülkelerle ilgili olarak edindiğim deneyimlere değineceğim ve buradaki tartışmalarımızdan yeni bilgiler edineceğim için çok mutluyum.

Sunumumda, sivil toplumun insan haklarının iyileştirilmesini ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için sürdürülebilir çözümler elde edilmesini sağlamadaki olumlu rolünü değerlendireceğim. Ayrıca, kısaca, sivil toplumun ve devlet yetkililerinin bu konuda yürütebilecekleri altı etkinliğe değineceğim.

Sivil Toplum Kuruluşları Ne Gibi Bir Rol Üstlenebilir?

Sivil toplum kuruluşları, ülke içinde yerinden edilme durumlarına yanıt vermek konusunda farklı roller üstlenebilirler. Bu kuruluşlar, bir yandan, devletin ve uluslararası toplumun çalışmalarını desteklemekte kritik bir rol oynayabilir, diğer yandan, devletlerin ülke içinde yerinden edilmiş insanlar için bir şeyler yapmadıkları ya da yapamadıkları durumlarda bu boşluğu doldurmak açısından hayati bir görev üstlenebilirler.

Sivil toplum kuruluşlarının üstlendikleri temel önemdeki çalışmalar arasında ülke içinde yerinden edilmiş insanlara tıbbi ve psikososyal destek vermek; gıda ve su temin etmek; ve hukuki yardım ve tavsiye sağlamak sayılabilir. Sivil toplum kuruluşları ayrıca, ÜYE'lerin yaşam koşulları ve durumları hakkında bilgi toplar, izleme çalışmaları yapar, raporlar hazırlar, devletin ve uluslararası toplumun ÜYE girişimlerini ve politikasını izler. Sivil toplum görünürlüğü artırır ve ülke içinde yerinden edilmiş insanların insan haklarını savunur.

Uluslararası düzeyde, ülke içi yerinden edilmenin verimli bir şekilde ele alınabilmesi için devletlerin sivil toplumun "katılımını" sağlamaya ve sivil toplumla "istişare içinde olmaya" yönelik adımlar atması gerektiği yönünde insani yardım ve gelişme aktörleri arasında genel bir anlaşma vardır. Sivil topluma yerinden edilmiş kişilerin kendileri de dahildir. Bu kişiler, cinsiyet ya da yaş gibi faktörler yüzünden yerinden edilmeyi farklı şekillerde deneyimleyebilir. Örneğin, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları, ülke içi yerinden edilmeden etkilenen başka ülkelerde olduğu gibi, kadınların özel olarak karşılaştıkları ayrımcılığı vurguluyor ve bu ülkelerdeki ÜYE programlarına ve perspektiflerine bir toplumsal cinsiyet perspektifinin de dahil edilmesini savunuyorlar.

Sivil toplum kuruluşları, yerinden edilmişlere yönelik çözümlerin belirlenmesi ve uygulanması konusunda birer "ortak" olarak görülmelidir.

ÜYE'lere Yönelik Eylem Planları: Uganda Deneyimi.

Diğer konuşmacılar Van Eylem Planı ve Türkiye hükümetinin bu çalışmayı RVRP kapsamına giren diğer 13 ilde yineleme planı üzerine daha ayrıntılı bir şekilde konuşacaktır.

Uganda bağlamında ortaya çıkan güçlüklerin bazılarını kısaca değinmek istiyorum (yakın zamana kadar Uganda'da çalışıyordum). Türkiye bağlamı çok farklı olmakla birlikte, benim amacım ulusal ve bölgesel ÜYE eylem planlarının uygulanmasında ortaya çıkan bazı ortak güçlükleri göstermek. Daha sonra, devlet aktörlerinin ve sivil toplumun bu sorunların bazılarını ele alırken kullanabilecekleri bazı yöntemleri özetleyeceğim.

Uganda'da devlet, Ekim 2007'de *Kuzey Uganda İçin Barış, Onarım ve Gelişme Planı (PRDP)* adlı bir bölgesel eylem planını resmi olarak başlattı ve bu planın uygulanması için 1 Temmuz 2009 tarihi belirlendi. Yani önümüzdeki hafta!

Başlangıçta 2007 tarihi belirlenmişti, ama plan birkaç kez ertelendi. PRDP, Uganda Hükümeti'nin önümüzdeki üç yılda Kuzey Uganda'yı istikrara kavuşturma ve yeniden canlandırma taahhüdü olarak sunuldu.

PRDP birkaç unsurun birleşimidir:

- i) Ulusal – ve uluslararası – olarak desteklenen insani yardım ve gelişme etkinliklerinin koordinasyonunun, gözetiminin ve izlenmesinin güçlendirilmesi hedefiyle kuzeydeki çatışma bağlamına uyarlanan özel bir eylem planıdır. PRDP'nin genel hedefi, Kuzey Uganda'da barış, onarım ve gelişmenin yeniden kazanılması ve böylece ÜYE'lerin geri dönebilmeleri, çatışma sırasında sığındıkları yere entegre olabilmeleri ya da üçüncü bir yere yeniden yerleşmeleridir.
- ii) Önümüzdeki üç yıl içinde bu hedeflere ulaşılabilmesi için ek kaynaklara ihtiyaç duyulacağına kabul edilmesi nedeniyle, bir kaynakları harekete geçirme aracıdır.
- iii) Kuzey Uganda'da tüm barış, onarım ve gelişme faaliyetlerinden sorumlu olacak bir uygulama mekanizmasıyla temsil edilecektir.

Uganda'daki sivil toplum temsilcilerine göre, PRDP iki milyon ÜYE, geri dönen kişiler ve ülkenin kuzey bölgesinde yaşayan ve durumdan etkilenen diğer topluluklar için büyük bir fark yaratmayacak. Bunun bazı nedenleri şunlar:

- Sivil toplumun ve bizzat ÜYE'lerinin katılımındaki eksiklik;
- Etkilenen topluluklardaki bilgilendirme eksikliği. PRDP illerindeki insanların çoğu program hakkında yeterince bilgilendirilmiş değil;
- Uzlaşmanın olmaması ve bu durumun devlet ile Tanrının Direniş Ordusu arasındaki barış görüşmelerini ertelemesi;
- Kentsel yerinden edilmişlerin, özellikle de başkent Kampala ve plandaki diğer kasaba ve kentlerde yaşayan kentsel yerinden edilmişlerin ihtiyaçlarının entegrasyonunun planda yer alması;
- Yolsuzluk: Uganda'nın ulusal bütçesinin yaklaşık yüzde 39'unun hükümet programlarını uygulayan yolsuzluğa karışmış yetkililere gitmesi.

Uganda'daki sivil toplum kuruluşlarının bu argümanları, TESEV'in Van Eylem Planı'nın uygulanmasında kaydedilen ilerlemeye ilişkin raporunda belirtilenlere benzer güçlüklerle dayanıyor. Van Eylem Planı ile PRPD arasındaki önemli bir farklılık, Uganda'da bir pilot programın olmamasıydı. Van Eylem Planının kendisi bir pilot program ve çıkarılan ve kaybedilmemesi gereken derslerden yararlanmak gibi paha biçilmez bir fırsat sunuyor. Türkiye hükümeti, bu pilot eylem planını başlatmak ve yürütmek konusunda çok takdire değer bir adım attı. Yukarıda bahsettiğim Uganda dersi, bir pilot planın sunduğu fırsattan yararlanılması gerektiğini gösteriyor. İşte bu nedenle, yani bu tür girişimler kalıcı olmadan önce sorunların ele alınması konusunda paha biçilmez fırsatlar sundukları için, TESEV'in tavsiyeleri ve bunun gibi bir forum önemlidir.

Sunumumun geri kalanında, TESEV'in Van Eylem Planı'na ilişkin değerlendirme raporunda özetlenen sorunların bir kısmını ele almakta devletlerin ve sivil toplumun kullanabileceği altı yöntemle değineceğim.

ÜYE'lerin Korunmasını ve Haklarını İyileştirmek İçin Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) ve Ulusal Yetkililerin Yürütebilecekleri Altı Etkinlik

1. Ulusal yetkililer sivil toplumun katılımını bir öncelik haline getirmelidir.

“Katılım” terimi, farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebilecek şekilde kullanılabilir. İki uç örnek verecek olursak, sadece bir kuruluşla etkileşime geçmeyi kabul eden, örneğin kuruluşun toplantılarına gelen ama bu toplantılarda sessiz kalan bir kişi için de, kuruluşun hedefleri hakkında görüşünü belirterek kuruluşun yönetimine katkıda bulunan bir kişi için de katılımda bulunduğu söylenebilir. Ben katılımı *bir kuruluşun paydaşlarının kendilerini etkileyen karar alma süreçlerinde ve faaliyetlerinde aktif bir rol oynamalarını sağlaması süreci* olarak tanımlayacağım.

Katılım paydaşların karar alma sürecinde aktif bir şekilde yer almaları anlamına gelir. Burada belirleyici faktör, katılımın *değişime izin vermesi gerekliliğidir*. Hiçbir fark yaratmayacaksa başkalarına danışmanın ya da onları sürece dahil etmenin hiçbir anlamı olmaz. Katılımcı süreçler, güç, etki ve karar alma sistemleriyle yakından bağlantılı olmalıdır.

Bir karardan etkilenen paydaşların sayısı ve çeşitliliği açısından, bir kuruluşun tüm paydaşları süreçlere dahil etmesini ya da tüm paydaşların karar alma süreçlerinde eşit söz hakkına sahip olabilmelerini beklemek gerçekçi olmaz. Bu tanım çerçevesinde, çeşitli paydaşlar karar alma sürecinin farklı aşamalarına ve bir kuruluşun faaliyetlerine daha az ya da çok katılabilirler.

Bununla birlikte, ulusal yetkililer, farklı paydaşların katılımını sağlayacak yol gösterici ilkeler belirlemelidir. Bazı paydaşların karar alma ve uygulama sürecinin tüm düzeylerinde ve aşamalarında temsil edilmesi temel önemdedir. En çok etkilenen ve marjinalleştirilmiş grupların temsil edilmesini ve etkide bulunmasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır.

2. Ulusal yetkililer sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını mümkün kılacak kurumsal ve hukuki çerçeveler oluşturarak katılımı kolaylaştırabilir.

Sivil toplum kuruluşlarının süreçlere daha etkin bir şekilde dahil edilebilmesi için temel koşul, onların ifade ve örgütlenme özgürlüğü haklarını koruyan yeterli bir hukuk çerçevesinin varlığıdır. Türkiye’de, örneğin AB katılımına hazırlık bağlamında gerçekleştirilen ulusal hukuk reformları, Türkiye’deki sivil toplum aktörleri üzerindeki resmi kısıtlamaların kaldırılmasını sağladı.

Ulusal yetkililer, hukuki bir çerçeveye ek olarak, sivil toplumun katılımını kolaylaştıracak ek adımlar atmalı ve sivil toplum kuruluşlarıyla fikir alışverişinde ve işbirliğinde bulunmak için etkin fırsatlar yaratmalıdır. Bu sorumluluk, Brookings tarafından yayımlanan ve ulusal yetkililerin ÜYE’leri koruma çabalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir kılavuz olan *Ulusal Sorumluluk Çerçevesi’nde* vurgulanmıştır.

Uganda’dan Irak’a kadar, ülke içi yerinden edilmeden etkilenen birçok ülkede, ulusal yetkililer, ÜYE’ler için bir ulusal kurumsal odak noktası oluşturarak sivil toplumla daha etkin bir şekilde çalışmaya başladılar. *Ulusal Sorumluluk Çerçevesi’nde* devletlerin sivil toplumla daha yakın ve etkin bir şekilde çalışmak için atacakları temel bir adım olarak bu tavsiye de ön plana çıkarılıyor.

3. Sivil toplum kuruluşları yerinden edilmiş topluluklara yakınlıkları açısından değerli muhataplardır.

Bilgiyi arama, alma ve verme hakkı, temel bir insan hakkıdır. Doğru ve güvenilir bilgilere zamanında erişmek, bireylerin ve toplulukların sağlam kararlar almalarına, sürdürülebilir hayatta kalma stratejileri geliştirmelerine ve yerinde edilme durumları için uygun bir çözüm seçmelerine yardımcı olur. Ayrıca, manipülasyon ve suiistimalden korunmaya da katkıda bulunur.

Yerinden edilmiş kişiler ve toplulukların, doğru bilgilere zamanında erişme olanakları çoğu zaman çok kısıtlıdır ya da yoktur. Ülke içi yerinden edilme durumlarında, özellikle de yerinden edilme siyasi faktörlerle bağlantılıysa, bilgiye erişimi mümkün kılmak ya da bilgi sağlamak güç olabilir.

ÜYE'lerle çalışan sivil toplum kuruluşları, yerindeki duruma aşinadır. Görev tanımlarına, uzmanlıklarına ve kapasitelerine bağlı olarak, ilgili gelişmeleri izlerler. Örneğin, birçok Türkiyeli STK ve illerdeki birçok baro ÜYE'lerle ilgili gelişmeleri, örneğin kayıp mülkler için tazminat sürecini yakından izlediler.

Sivil toplum kuruluşları, sahadaki mevcudiyetlerinin ve çalışmalarının bir sonucu olarak, Türkiye'deki ÜYE'lerin durumu konusunda vazgeçilmez bir birincil bilgi kaynağı durumundalar. Ayrıca, yerinden edilmiş topluluklara ulaşmak, özellikle de hukuki gelişmeler, hizmetlere erişim ve özel projeler hakkındaki bilgileri yaymak açısından yetkililer tarafından sahadaki temel ortaklar olarak görülmeliler.

Gerçekten de, sivil toplum, Ülke İçi Yerinde Edilmelere İlişkin Yol Gösterici İlkeler uyarınca ÜYE'lerin geri dönüş, yeniden yerleşme ya da yeniden entegrasyonlarının planlanmasına ve yönetimine tam katılımını sağlama taahhüdünü yerine getirmesi konusunda devlete değerli bir destek sunabilir.

4. Sivil toplum kuruluşları çabalarını aralarındaki koordinasyon ve işbirliğini iyileştirmeye yoğunlaştırmalıdır.

Türkiye'de ÜYE'lerin korunması için çalışan STK'lar arasında tam bir koordinasyon ve işbirliği sağlanabilmiş değil. Yerel düzeyde istişare ve işbirliği mevcut, ama STK'lar henüz eylemlerini koordine edecek ve savunuculuk çalışmalarını pekiştirecek resmi bir çerçeve geliştirmediler. Bu konuda başka bağlamlardan çıkarılacak dersler var; örneğin Irak'ta STK'lar genel ulusal bir çerçevenin altında bir araya geldiler. Ülke içi yerinden edilmeden etkilenen başka ülkelerde, STK'lar kendilerini temsil edecek ve yetkili mercilerle bağlantı kuracak bir temsilci atadılar. Koordinasyonu iyileştirmek için atılacak bir adım da, ulusal ve yerel ağları, yerinden edilmiş kişileri ve toplulukları içine alacak bir strateji geliştirmektir.

5. İzleme ve raporlama, yetkililerin ÜYE'leri koruma sorumluluğunu pekiştirir.

Sivil toplum yerinden edilme sorunu hakkında ulusal bilinci artırma, ÜYE'lere ilişkin verilerin toplanması ve ulusal hukuki çerçevenin ve ulusal politikanın geliştirilmesi çalışmalarının yürütülmesinde vazgeçilmez önemdedir. Bu faaliyetler genellikle ülke içi yerinden edilmeye ilişkin izleme ve raporlama çalışmalarıyla desteklenir.

İzleme, ÜYE'lerin ve durumdan etkilenen diğer toplulukların karşılaştıkları insan hakları ihlallerini ve korunma risklerini tanımlamak için bilgilerin toplanmasını, doğrulanmasını ve analiz edilmesini

içerir. İzleme genellikle uzun bir zaman dilimine yayılır ve özel olarak bununla görevlendirilmiş ve bu konuda uzmanlaşmış kurumlar tarafından koordine edilmeli ve gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmalar durumdan doğrudan etkilenen insanlar, yani ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve diğerleri de dahil olmak üzere sivil toplumla işbirliği içinde yürütülmelidir.

İzlemenin birincil hedefi, *devlet aktörlerinin* ve ilgili devlet dışı aktörlerin ÜYE'leri ve durumdan etkilenen diğer toplulukları koruma *sorumluluklarını pekiştirmektir*. Toplanan bilgiler ve yürütülen analiz *ilgili uluslararası ve ulusal aktörlerin eylemleri* için rehberlik ve bilgi sağlanmasına da yardım etmelidir.

6. Sivil toplum kuruluşlarının savunuculuk çalışmaları politika, pratik ya da mevzuatta bir değişikliğe gidilmesini teşvik edebilir.

Savunuculuk, politika, pratik ya da mevzuatı uluslararası standartlara yükseltecek değişiklikleri teşvik etmeye yönelik bir faaliyetler kümesidir. Ülke içi yerinden edilme durumlarında savunuculuk, karar alıcıları ve paydaşları ülke içi yerinden edilmiş kişilerin korunmasını sağlayacak pratik ve politikaları benimsemeye yönlendirmek açısından hayati bir araçtır.

Savunuculuk, ÜYE haklarının desteklenmesinde merkezi bir yapı taşıdır. Diğer faaliyetlerle, örneğin bilgi yayma, izleme ve müzakere çalışmalarıyla stratejik olarak birleştirilirse, ÜYE'leri etkileyen temel sistem ve yapıları dönüştürmeye büyük bir katkıda bulunabilir.

Birçok sivil toplum kuruluşu, Türkiye'deki ÜYE'lerin durumuna ilişkin benzersiz bilgi birikimlerine rağmen, sorunları etkin bir şekilde gündeme taşımak konusunda güçlük çekiyorlar. Bu konuda yapılacak bir tavsiye, güvenilirliklerini pekiştirmek ve pozisyonlarını güçlendirmek için, savunuculuk çalışmalarında ÜYE'lerle bağlantılı uluslararası standart, politika ve pratiklere daha sistemli bir şekilde atıfta bulunmaları olabilir.

Bununla birlikte, Türkiye'den öğrenilecek birçok iyi pratik de var. Birçok yerel kuruluş, Türkiye'deki politika ve pratiklerde somut değişiklikleri belgelemek ve savunmak için tek başlarına ya da ortaklıklar halinde uluslararası kuruluşlarla (örneğin, IDMC, Minority Rights International) ya da ulusal kuruluşlarla (örneğin, TESEV) ortak çalışmalar yürüttüler.

Sonuç

Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşları ve Türk hükümeti arasındaki ilişkiler, son yıllarda, hem genel olarak hem de ülke içi yerinden edilmeye ilişkin ilişkilerde, önemli ölçüde iyileşti. Bu olumlu gelişmeler, yetkililerin ülkedeki ÜYE'lerin korunmasına ilişkin olarak sivil toplumda oluşan geniş deneyim ve bilgi birikimini daha yapıcı bir şekilde kullanabilmelerini sağlamalıdır.

TÜRKİYE'DE YERİNDEN EDİLMİŞLİK OLGUSU

Yılmaz Doruk

İller İdaresi Genel Müdürlüğü

Tanım

Uluslararası hukuk kapsamında kullanılmakta olan yaygın tanım uyarınca, ülke içinde yerlerinden olmuş kişiler; zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu kişilerden oluşan gruplardır.

Uluslararası Boyutu

Mülteci ve sığınma sorunu; Soğuk Savaş sonrasında yaşanan iç savaşlar ve çatışmalar ve yine 1990'lardaki Körfez Savaşı ile boyut değiştirmiş, başka ülkelere sığınmak yerine buldukları ülke içinde hareket eden gruplar büyük bir artış göstermiştir. Sonuç olarak 'ülke içinde yerinden olma' olgusu ortaya çıkmış ve konuya uluslar arası toplum tarafından bir yanıt beklenir hale gelmiştir.

Bu amaçla, yerinden olma konusunda uluslararası bir tanımlama yoluna giden BM tarafından öncelikle, 1992 yılında Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi atanmıştır. 1998 yılında Yol Gösterici İlkelere İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmuştur. 2005 yılında da *BM Genel Kurulu Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeleri*'i yerinden olmuş kişilerin korunmasında uluslararası çerçeve olarak kabul etmiştir.

Bu ilkeler; Uluslararası İnsan Hakları ve Uluslararası İnsani Hukuk ile uyumlu olup yerinden olma olgusu ile karşı karşıya kalan devletlere, yerinden olan kişilerle ilişki içindeki yetkililere, grup ve kişilere, sivil toplum kuruluşlarına yerinden olma konusunda yol göstermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de ÜİYOK Olgusu

Dünyanın diğer bölgelerinde karşılaşılan bu tür sorunlara nazaran konu, farklı nitelikler sergilemektedir. Türkiye'deki yerlerinden olmuş kişiler sorunu, son elli yıl boyunca özellikle 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik sosyal gelişmeye ve değişime bağlı olarak, kırsaldan kente yönelen göç hareketi ile eş zamanlı olarak gerçekleşen, farklı boyutları birbirine bağlantılı, karmaşık bir yapıya sahiptir.

Türkiye'de ÜİYOK Faaliyetleri

Ülkemizde özellikle 1984-1999'li yılları arasında güvenlik nedeniyle oluşan göçten etkilenen ve eski yerleşim yerlerine dönmek isteyen vatandaşlarımıza yönelik çeşitli yasal düzenlemeler ve iyileştirici çalışmalar yürütülmüştür. Bunların en önemlileri, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) ve 5233 Sayılı Terör ve Terörden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun uygulamasıdır. Ayrıca SYDV, KÖYDES, İl Özel İdaresi ve Diğer kamu kaynakları ile de önemli katkılar sağlanmıştır.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon (KDRP) Projesi

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yer alan 14 ilimizde (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van), başta terör olmak üzere çeşitli nedenlerle köylerinden ayrılan ailelerden gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin kendi köylerine veya arazisi müsait başka yerlere dönüşlerinin sağlanması ve buralarda gerekli sosyal ve ekonomik alt yapının tesisi ile sürdürülebilir yaşam koşullarının oluşturulması, geri dönmek istemeyenlerin ise mevcut yaşadıkları yerlerde şehir hayatına uyumlarının geliştirilmesi amacıyla “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)” uygulanmaktadır.

Kapsam

Köye dönüşlerle ilgili ilk faaliyetler, 1994–1999 yılları arasında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Proje, Bakanlar Kurulu Prensip Kararı, Başbakanlığın 1998 tarihli Genelgesi ve İçişleri Bakanlığı'nın 2000 ve 2005 tarihli Genelgeleri doğrultusunda, İçişleri Bakanlığı koordinasyonunda, illerde Valilikler tarafından yürütülmektedir.

Proje, bir süredir boş kalmış köylerde yaşamın yeniden başlatılması ve kalıcı hale getirilmesine yönelik;

Tarım, hayvancılık ve el sanatları gibi faaliyetleri ile;
Yeniden yerleşim,
Kırsal kalkınma,
Altyapı temini,
Sosyal donatı
Arazi kullanım planlaması konularındaki çalışmaları kapsamaktadır.

Projenin Yürütülme Esasları

1990'lı yılların ortalarından itibaren yaşanan terör olaylarının etkisinin azalmasıyla köylerinden ayrılmak zorunda kalan ailelerin geri dönme konusundaki yoğun talebi bu konuda yeni tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Bu amaçla köye dönüş uygulamalarının esaslarını belirleyen 27 Ocak 1998 tarihli Başbakanlık Genelgesi çıkartılmıştır.

Genelge ile projenin daha kapsamlı ve pratik uygulanabilmesi amacıyla bu konudaki çalışmaların koordinasyonu ve projenin yürütülmesi görevi İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Ayrıca GAP İdaresi Başkanlığı ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülmekte olan uygulamaların da devam ettirilmesi, geri dönüşün isteğe bağlı olması, zorunlu politika olarak uygulanmaması, göçle gelen vatandaşlardan kent merkezinde yaşayanlar için sosyal-kültürel yapılarına uygun konut üretimi ve kendi konutlarını yapmalarını sağlayacak önlemlerin alınması, konularının altı çizilmektedir.

İçişleri Bakanlığı da çalışmaları yönlendirmek üzere 2000 ve 2005 yıllarında olmak üzere 2 genelge çıkarmıştır.

15 Mayıs 2000 tarih ve 1018 sayılı genelge ile geri dönülecek yerlerin belirlenmesinde Başbakanlığın genelgesinde belirtilen hususlara dikkat edilmesi; kapsam dâhilindeki illerde KDRP çalışmalarını yürütmek üzere teknik büroların oluşturulmasının öneminin altı çizilmiştir. Ayrıca, çalışma yapılacak yerler ile dönmek isteyen vatandaşlara ilişkin isim, hane, nüfus vb. verilerin tutulması ve çalışmaların yapılmasında bu verilerin esas alınması hususlarının altı çizilmiştir.

01 Temmuz 2005 tarih ve 68 sayılı genelge ile projenin uygulandığı illerde yapılacak yardımların belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilecek toplantılara ilgili Sivil Toplum Kuruluşlarının katılımının sağlanması, STK'ların proje uygulamalarına aktif destek ve katılımlarının özendirilmesi vurgulanmıştır. Ayrıca, ekonomik ve sosyal kalkınma ile ilgili olarak KDRP kapsamında eğitim, sağlık, tarım ve istihdam konularına yönelik STK projelerinin, yetkili makamların da uygun görmesi halinde devletçe destekleneceği konularının altı çizilmektedir.

Projenin Bakanlar Kurulu Prensip Kararı

“Yerinden Olmuş Kişiler Strateji Belgesi” olarak değerlendirilmektedir. Bakanlar Kurulu'nun 17 Ağustos 2005 tarihli “Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirler” kararı, KDRP'nin daha etkin uygulanabilmesi, yerinden olmuş kişiler sorununa sürdürülebilir bir çözüm sağlanabilmesi için BM Rehber İlkelerini de dikkate alarak yerinden olmuş vatandaşlarımızın ihtiyaçlarının tespiti ve sorunlarının çözümünde izlenecek entegre stratejiyi belirlemiş ve çalışma ilkelerini ortaya koymuştur.

Bu karar ile geri dönüşlerin gönüllülük ilkesi çerçevesinde yürütülmesi ve herhangi bir izne tabi tutulmaması; geri dönüşü arzu etmeyenlerin uyum ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik planlama ve uygulama süreçlerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi belirtilmiştir.

Sivil toplum örgütleriyle işbirliğinin geliştirilmesi, çalışmalara destek ve katılımlarının sağlanması ve eğitim, sağlık, tarım ve istihdam konularına yönelik STK projelerinin yetkili makamların da uygun görmeleri halinde desteklenmeleri vurgulanmıştır.

Kararda, güvenlik ve uluslararası boyutlar bir arada değerlendirilmiş, hukuki, mali, siyasi, kurumsal yapılanma, katılımçılık ve şeffaflığın artırılması konularında çözüm önerileri ortaya konulmuş, tüm çalışmaların uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde, evrensel standartlar göz önünde bulundurulmuş ve uluslararası hukuk ilkeleri gözetilerek sürdürülmesi kararlılığı vurgulanmıştır.

KDRP Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Proje kapsamında bugüne kadar valilikler tarafından genel bütçe ödenekleri ve yerel katkılar kullanılarak;

Yol, su, elektrik, kanalizasyon ve vb. altyapı yatırımları;

Tahrip olan okul, sağlık ocağı ve diğer tesislerin onarılarak kullanılabilir hale getirilmesi;

Geri dönen vatandaşlarımıza kendi konutlarını yapabilmeleri için inşaat malzemeleri verilmesi;

Tarım, hayvancılık ve el sanatları projeleri ile burada yaşayan vatandaşlarımızın meslek öğrenerek hayatlarını idame ettirmelerinin sağlanmasına yönelik hizmetler sunulmuştur.

Proje Kapsamında Köylerin Yıllar İtibariyle Nüfus Verileri

İLİN ADI	1985	1990	2000	2007 (ADNKS)
ADİYAMAN	4.581	4.467	3.876	2.888
AĞRI	29.465	30.281	21.260	21.231
BATMAN	29.684	28.984	16.411	17.443
BİNGÖL	10.725	22.651	24.065	19.177
BİTLİS	89.959	66.795	45.516	49.300
DİYARBAKIR	48.734	60.910	15.392	23.959
ELAZIĞ	-	-	1851	239
HAKKARİ	31.880	47.205	28.509	35.959
MARDİN	78.249	70.310	31.886	40.837
MUŞ	18.881	18.610	12.458	11.626
SIİRT	55.132	48.520	29.074	35.196
ŞIRNAK	-	31.026	6.074	13.368
TUNCELİ	100.157	86.415	54.995	49.914
VAN	23.140	18.922	6.004	7.843
TOPLAM	520.587	535.096	297.371	328.980

KDRP kapsamında 14 ilde bugün itibarıyla; 62.448 haneden, 386.360 vatandaşımız güvenlik kaygısı nedeniyle yaşadıkları köylerden göç etmek zorunda kalmıştır. Proje uygulamaları kapsamında 28.384 haneden, 187.861 kişinin eskiden yaşadığı köylerine geri dönüşleri sağlanmıştır. Proje kapsamında 1999-2009 yılları arası genel bütçeden tahsis edilen ödenek 95.700.000 TL'dir. Projenin 2010 yılı ödeneği 16.159.000 TL olup proje esaslı ödenek tahsisi usulüne göre yılı içinde dağıtımı yapılacaktır.

İller İtibari ile Köylerinden Göç Eden Hane ve Nüfus Sayıları

İL	İLÇE	KÖY	MEZRA	KÖYE DÖNÜŞ OLGUSU ÖNCESİ					
				KÖY		MEZRA		GENEL TOPLAM	
				HANE	NÜFUS	HANE	NÜFUS	HANE	NÜFUS
ADİYAMAN	2	4	2	255	1.215	71	350	326	1.565
AĞRI	7	66	29	3.533	28.463	0	0	3.533	28.463
BATMAN	6	41	110	1.178	8.064	1.335	10.594	2.513	18.658
BİNGÖL	8	101	212	4.914	15.617	2.743	12.127	7.657	27.744
BİTLİS	6	84	130	2.550	17.111	1.322	9.435	3.872	26.546
DİYARBAKIR	13	90	306	4.789	26.966	2.775	16.698	7.564	43.664
ELAZIĞ	1	4	9	180	1.438	28	154	208	1.592
HAKKARİ	4	44	180	3.476	29.855	2.307	16.229	5.783	46.084
MARDİN	10	147	137	5.576	32.288	547	2.337	6.123	34.625
MUŞ	6	31	54	277	1.965	379	3.543	656	5.508
SIİRT	6	124	122	3.251	20.592	1.508	10.127	4.759	30.719
ŞIRNAK	7	90	34	6.474	44.412	3.165	26.126	9.639	70.538
TUNCELİ	8	162	567	6.944	25.828	0	0	6.944	25.828
VAN	4	33	133	1.059	10.043	1.812	14.783	2.871	24.826
TOPLAM	88	1.021	2.025	44.456	263.857	17.992	122.503	62.448	386.360

İller İtibari ile Köylerine Geri Dönen Hane ve Nüfus Sayıları

İLİN ADI	GERİ DÖNEN					
	KÖY		MEZRA		TOPLAM	
	HANE	NÜFUS	HANE	NÜFUS	HANE	NÜFUS
ADİYAMAN	93	473	0	0	93	473
AĞRI	4.389	22.999	443	5.278	4.832	28.277
BATMAN	558	3.462	389	3.201	947	6.663
BİNGÖL	484	2.632	950	9.845	1.434	12.477
BİTLİS	1.281	7.497	898	4.769	2.179	12.266
DIYARBAKIR	2.030	11.302	1.491	8.509	3.521	19.811
ELAZIĞ	48	206	12	52	60	258
HAKKARİ	1.124	8.474	1.117	8.997	2.241	17.471
MARDİN	3.141	20.931	425	2.839	3.566	23.770
MUŞ	225	1.583	297	2.151	522	3.734
SİİRT	3.869	30.443	998	6.123	4.867	36.566
ŞIRNAK	1.780	12.810	259	2.811	2.039	15.621
TUNCELİ	530	1.362	288	1.080	818	2.442
VAN	550	3.166	715	4.866	1.265	8.032
TOPLAM	20.102	127.340	8.282	60.521	28.384	187.861

KDRP Kapsamında Bakanlık Bütçesinden İllere Aktarılan Ödenekler (BinTL)

İLİN ADI	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	TOPLAM
ADİYAMAN	0	0	0	0	0	100	100	100	100	100	0	500
AĞRI	0	0	0	0	0	200	200	200	5	5	1.500	2.110
BATMAN	0	300	206	320	400	391	400	500	500	1.000	1.400	5.417
BİNGÖL	128	171	1.000	1.000	1.630	1.350	1.200	1.100	900	1.000	1.650	11.129
BİTLİS	126	500	376	1.000	2.090	800	800	1.000	900	750	1.350	9.692
DIYARBAKIR	0	675	259	480	650	522	550	800	900	1.750	1.068	7.654
ELAZIĞ	0	0	0	0	300	300	300	100	100	145	0	1.245
HAKKARİ	470	1.286	720	1.000	714	1.300	1.200	1.000	1.050	1.750	1.900	12.390
MARDİN	0	0	266	415	300	321	400	700	900	1.000	1.030	5.332
MUŞ	176	246	400	715	724	700	700	600	900	1.000	1.400	7.561
SİİRT	0	0	215	404	250	348	400	500	900	1.750	1.430	6.197
ŞIRNAK	0	465	206	320	400	391	400	1.100	900	2.000	1.900	8.082
TUNCELİ	311	430	400	1.400	592	1.350	1.350	1.400	900	1.000	600	9.733
VAN	139	171	304	500	650	600	550	600	2.045	1.750	1.350	8.659
TOPLAM	1.350	4.244	4.352	7.554	8.700	8.673	8.550	9.700	11.000	15.000	16.578	95.700

5233 Sayılı Kanun

KDRP Projesi kapsamında başlangıçta geri dönmek isteyen vatandaşlarımıza konut yardımı ve kendi konutlarını yapabilmelerine yönelik malzeme yardımları gibi bireysel yardımlar yapılmıştır. Ancak, vatandaşlarımızın ölüm, yaralanma ve sakatlanma, taşınır ve taşınmazlarında oluşan zararlar ile mal

varlıklarına ulaşamamaları nedeniyle uğradıkları bireysel zararları; 27 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren “5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşlanması Hakkında Kanun” kapsamında karşılanmaktadır.

Kanun ile terör ve terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören vatandaşlarımızın bu zararlarının hızlı, etkin ve adil bir şekilde sulh yoluyla karşılanması amaçlanmıştır.

Kanun kapsamındaki zararların karşılanması amacıyla illerimizde Vali Yardımcıları başkanlığında Zarar Tespit Komisyonları oluşturulmuştur. Başvuruların yoğun olduğu illerimizde birden fazla komisyon oluşturulmuş olup, halen Ülke genelinde 105 adet Komisyon çalışmalarına devam etmektedir.

Kanun kapsamındaki zararlar adli, idarî ve askerî mercilerdeki tüm bilgi ve belgeler ile başvuru sahibinin beyan edeceği bilgi ve belgelerin göz önünde bulundurulması suretiyle, hakkaniyete ve günün ekonomik koşullarına uygun biçimde komisyon tarafından doğrudan doğruya veya bilirkişi aracılığı ile tespit edilmektedir.

Zararların tespitinde ikili bir yol izlenmektedir: Başvuru sahibi elindeki tüm bilgi ve belgeleri Komisyona sunmakta, varsa ve gerektiğinde şahit dinletebilmektedir. Başvuranın bilgi ve belge sunmadığı durumlarda bile Komisyonca gerekli araştırmalar yapılmakta, ilgili kurum ve kuruluşlardan bilgi ve belge temin edilmek suretiyle zararlar kendiliğinden tespit edilmeye çalışılmaktadır.

5233 sayılı Kanunun yürürlüğe konulması ve uygulanması ulusal ve uluslararası kamuoyu ve sivil uluslararası toplum kuruluşları tarafından yakından izlenilmiş ve gelinen nokta genel olarak başarılı bulunmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de (AİHM) 5233 sayılı Kanun uygulamasının hem teoride hem de uygulamada etkili bir iç hukuk yolu olduğunu vurgulamış ve bu konuda yapılan başvuruları kabul edilemez bularak zarar tespit komisyonlarına yönlendirmiştir.

Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten bu güne kadar, Zarar Tespit Komisyonlarına toplam 360.593 başvuru yapılmıştır. Bu başvurulardan 221.762 adedi sonuçlandırılmış olup bunlardan 130.420 başvuru için tazminat ödenmesine karar verilmiş, 91342 başvuru ise reddedilmiştir.

Bu gün itibarıyla, Komisyonlarca olumlu sonuçlandırılan ve sulhname imzalayan vatandaşlarımıza ödenmek üzere talep edilen toplam zarar tutarı 1.902.533.954 TL olup, bunun 1.415.271.045 TL si ilgililere ödenmiştir. Kalan 487.262.909 TL'nin ödenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kaynakları ile Gerçekleştirilen Harcamalar

Proje kapsamındaki 14 ile genel bütçe ödeneği dışında 1999–2009 yılları arasında;

İl özel idaresi bütçelerinden	5.376.769,66 TL
SYD Vakıfları bütçelerinden	71.042.174,26 TL
KHG Birliği bütçelerinden	1.777.052,33 TL
KÖYDES bütçesinden	170.111.586,66 TL
Diğer kamu kurum bütçelerinden	43.879.532,00 TL

olmak üzere toplam 292.547.114,91 TL harcama yapılmıştır.

KDRP Kapsamında Genel Bütçe Ödeneği Dışında İller İtibariyle Yapılan Harcamalar

İLİN ADI	Özel İdare	SYD Vakfı	KHG Birliği	KÖYDES	Diğer	Toplam
ADIYAMAN	947.923,00	13.000,00	-	1.118.203,00	722.813,00	2.801.439,00
AĞRI	1.034.222,00	31.377.115,55	82.591,00	14.835.105,00	15.502.358,00	62.831.391,55
BATMAN	-	102.270,00	870.110,00	1.272.325,00	1.265.000,00	3.509.705,00
BİNGÖL	139.000,00	570.000,00	-	-	-	709.000,00
BİTLİS	-	197.711,00	24.564,00	14.738.119,00	88.318,00	15.048.712,00
DİYARBAKIR	463.751,71	187.743,00	106.000,00	11.474.173,71	3.094.348,00	15.326.016,42
ELAZIĞ	378.000,00	235	-	475.000,00	-	853.235,00
HAKKARİ	303.470,00	34.651.680,00	-	59.808.846,00	5.980.487,00	100.744.483,00
MARDİN	609.721,00	-	-	22.952.551,50	-	23.562.272,50
MUŞ	1.053.554,81	1.057.605,00	612.325,33	2.528.320,01	1.811.000,00	7.062.805,15
SİİRT	91.931,09	1.326.954,97	-	17.559.725,29	8.299.925,00	27.278.536,35
ŞIRNAK	-	333.052,00	-	-	-	333.052,00
TUNCELİ	704.464,20	1.222.323,80	81.462,00	23.349.218,15	-	25.357.468,15
VAN	10.731,85	2.483,94	-	-	7.115.283,00	7.128.498,79
TOPLAM	5.376.769,66	71.042.174,26	1.777.052,33	170.111.586,66	43.879.532,00	292.547.114,91

İşbirliği Faaliyetleri

Ulusal ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi çerçevesinde, göç eden vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne bütüncül bir yaklaşım içinde kalıcı çözümler üretmek amacıyla, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının teknik desteği ile “Türkiye’de Ülke İçinde Yerinde Olmuş Kişiler Programının Geliştirilmesine Destek Projesi” uygulanmıştır. Bu kapsamda pilot uygulama olarak “Van İli Eylem Planı” hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

UNDP ile yürütülen bu Projenin devamı niteliğinde ve Van ilinde yapılan pilot çalışmanın, KDRP kapsamında bulunan diğer 13 ilimizi de kapsayacak şekilde “Van İlinde Yürütülen Pilot Çalışmanın Sürdürülebilirliği ve Yaygınlaştırılması İçin Ek Bileşen” projesi Kasım 2008’de başlatılmıştır. Bu projenin tamamlanmasıyla 13 ilin ‘Eylem Planı’ ve ‘Ulusal Eylem Planı’ ortaya konulmuş olacaktır.

Yine bu süreçte Başbakanlık DPT’nin talebi üzerine Hacettepe Üniversitesi tarafından, terör ve güvenlik nedeniyle oluşan göç olaylarıyla ilgili kapsamlı bir bilimsel çalışma olan “Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (T-GYONA)” yapılarak Aralık 2006’da yayınlanmıştır. Ayrıca Van Eylem Planı uygulama projesi hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Sonuç

Kentlere göç eden vatandaşlarımızdan gönüllü olarak köylerine geri dönmek isteyenlerin, dönüşlerine yönelik gerekli çalışmalar yapılmaya devam edilecektir. Ancak yapılan inceleme ve araştırmalarda göç eden vatandaşlarımızın önemli bir kısmının şehir hayatına alıştıkları, köylerine geri dönmek yerine, buldukları şehirlerde yaşamaya devam etme eğiliminde oldukları anlaşılmıştır.

Dolayısıyla proje kapsamında, bundan sonraki süreçte şehir merkezlerinde yaşamaya devam etmek isteyen vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesine, şehir hayatına uyumlarının geliştirilmesine ve istihdamlarının artırılmasına yönelik proje ve çalışmalara ağırlık verilmesi önem arz etmektedir.

Ülkemizde terör ve güvenlik kaygıları sonucunda oluşan göç, uzun yıllardır yaşanan ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı göç olgusuyla da kesişen, dolayısıyla birçok alanda değişik birimlerin (kamu kurum/kuruluşları, mahalli idareler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları vb.) birlikte çalışmasını gerektiren çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle sorunun ele alınması, çözüme yönelik atılacak adımların belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında bu durumun göz önünde bulundurulması ve bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda yerinden olan vatandaşlara ilişkin çalışmaların Bakanlar Kurulu Prensipları ile Başbakanlık ve Bakanlığımız genelgelerinde belirtilen temel ilke ve esaslar çerçevesinde, uluslararası standartlar da dikkate alınarak açık, şeffaf ve katılımcı bir anlayışla yürütülmesi önem taşımaktadır.

ZORUNLU GÖÇ: HÜKÜMET POLİTİKALARININ ETKİSİ

Nurcan Baysal

Diyarbakır Kalkınma Merkezi

Türkiye son 5 yılda zorunlu göç konusu ile yavaş da olsa ilgilenmeye başladı, bu çerçevede çok sınırlı da olsa ve hak temelli bir yaklaşımla ele alınmamış dahi olsa bazı adımlar atıldı. Ancak genelde atılan bu adımları değerlendirirken daha çok çıkarılan kanunlar ve politikalar açısından bakıyoruz. Bizler ise sahada çalışan ve yaşayan insanlar olarak bu politikaları sahadan takip edebiliyor, uygulamaların nereye gittiğini gözlemleyebiliyoruz. Bu nedenle ben bugünkü konuşmamda, sahada çalışan bir sivil toplum kuruluşunun temsilcisi olarak, daha çok Ankara'da konuya ilişkin verilen kararların ve politikaların bölgedeki uygulamalarına değinmek ve bu politikaların sıradan insanların yaşamlarını nasıl etkilediğine ilişkin bazı örnekler vermek istiyorum.

Bu tarz toplantılarda beni rahatsız eden bir konu olmuştur hep, *mağdurlar adına konuşmak*. Genelde mağdurları bu tarz toplantılara çağırıyoruz, ya da onların kendi seslerini duyurmak çok zor olabiliyor. Bu nedenle ben her ne kadar bu toplantıya mağdurları getiremesek de, en azından onların seslerini sizlere dinletmek istedim. Bu toplantı için Diyarbakır'ın zorunlu göçe uğrayan insanların yerleştiği mahallelerinden biri olan 450 Evler mahallesine giderek, zorunlu göçe uğramış 2 insanla, hükümetin bu konudaki 2 temel politikası olan tazminat uygulaması ve köye dönüş projesini konuştuk, şimdi size bunu dinletmek istiyorum:

ÖRNEK 1

1994'te köy yakıldı ve vatandaşlar şehre göç etmek zorunda kaldık. Göç ettik buraya geldik. Biz devleti biliyorduk yani ayrımcılık yapmıyorduk bunu yapmamıza rağmen bize destek olmadı bize yardımcı olmadı. Burada ayda bir sefer bize sahip çıksaydı teşekkür ederdik fakat bunu bizi getirdiği şehir varoşlarında bıraktıktan sonra biz ekmeğe muhtaç kaldık biz köyde bal ile tereyağ ile kabvaltı yaparken burada zeytini göremiyoruz. Şimdi köye dönüş projesi hazırlanmış. Bizi köye gönderdiği zaman bizi hangi şartlar altında köye gönderiyor? Köyde ne evim var, ne abır var, ne hayvanım var, cebimde param yok. Köye gittiğimde bana en azından bir çadır lazım. Geceleri en azından çadırda yatayım. Bu imkânım yok ki çadır da alayım. Şimdi keşif geldi hasar tespiti yapıldı ama onu da bize ne zaman vereceği de belli değil. Bir sene sonra verir iki sene sonra verir, hiç vermez. Onu bilmiyoruz, devlete kalan bir şeydir. Vatandaş köye gönderdiği zaman ya bir miktar kredi verecek ya da destek verecek ki o vatandaş çoluğunu çocuğunu kamyonu yükleyip gidecek orada bir ... adam tarlasını sürme haline getirip de üretimini orada almaya çalışsın. Kardeşim biz ne yaptığımızı bilmiyoruz ki. Televizyonlarda, gazetelerde diyorlar köye dönüş projesi hazırlanmış. Ne şekilde hazırlanmış? Vatandaş ne şartlar altında köye gidecek? Bunu biz söylesinler açıklamasını getirsinler ki kendimizi ona göre hazırlayalım bunların hepsi yanlıştır. Biz her şeyi televizyonda seyrediyoruz sonra yattığımızda unuttur gideriz. Biz defalarca varlığa gittik, özel idareye gittik, kaymakamlığa gittik. Kardeşim herkese hasar tespiti oldu bizim köyümüzde de oldu. Bizim paramız ne zaman ödenecek? Derler ki siz sıradasınız. Nasıl sıradayız? Harflere göre sıralamışlar. Bizim köyümüz "i" harfi ile başlar. "i" harfine gelene kadar zaten perişan işsiz olan vatandaşın açlıktan ölecek gidecek. Biz devletten bunu istiyoruz: hasar tespiti yapıldıktan sonra bizim hakkımızın, hasar tespit paramızın ödenmesini istiyoruz.

ÖRNEK 2

1994'te zaten bizim köy devlet tarafından yakıldı. O zaman [göç etmeye] mecbur kaldık. Diyarbakır'a geldik. 15 senedir Diyarbakır'da oturuyoruz. Tüm gençlerin ne işi var ne gücü var. Hepsi sabahtan akşama kabvede oyun oynuyor. Saat 12 oluyor, kabve kapanıyor ve kimse eve gidemiyor. Herkes zor durumdadır. Bir yasa çıkarmışlar Köye dönüş yasası çıkarmışlar. Çıkarmışlar ama boşa çıkarmışlar. Bu çatışma devam ederken yani bu soruna çözüm getirilene kadar kimse korkusundan köye de gidemiyor. Şimdi köyüne gitse... Çatışma olduğunda bizi yaktılar gün sonunda bizi oradan kaldırdılar. Yasa gelse de sorun yaşamıyor. Gerçekten ben de köyde ev yapmak istiyorum. Ev yapamıyorum korkumdan. Her gün çatışma var. O yüzden biz gidemiyoruz. Burada da iş yok. Bir sene geçti benim çocuğum var altı aydır evdedir aydı aydır evden gidemiyor iş yok burada da geçinemiyoruz. Burada da geçim yok; köye de korkusundan [dönmek mümkün değil]. Gidemiyoruz çatışma devam ederken.

Her iki örnekte de gördüğümüz gibi gerek 5233 sayılı Tazminat Yasası gerekse de “Köye Geri Dönüş Projesi” uygulamada işlemiyor, ve bu çerçevede haklarını talep eden insanlara birçok zorluk çıkarılıyor. Burada önemli olan tüm bu politikaların Mehmet, Dilan, Baran vs. gibi... birçok sıradan insanın yaşamlarını nasıl etkilediğini görebilmemizdir. Bunu Ankara'dan görmek zordur. Öte yandan hükümetin yereldeki temsilcilerinin ise birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da keyfi uygulamaları mevcuttur. Bir ildeki vali ya da kaymakamın yaptığı, diğer ildekinden farklılaşabilmektedir. Kısacası *büyük devlet olarak siyasi iradeniz olsa bile, bu konuda ulaşmak istediğiniz insanlara ulaşamayabilirsiniz ve politikalarımız hiç bir şey ifade etmez hale gelebilir*, Ankara'nın artık bunu bilmesi gerekmektedir, bu konuda birkaç örnek vereceğim:

Örneğin mağdurlar için hükümetin bölgeye aktardığı kaynaklar maalesef bu kitlelere ulaşmamaktadır. Başbakan'ın geçen yıl açıkladığı yeni GAP Eylem Planı'nın Sosyal İçerme kısaca SODES dediğimiz, daha çok zorunlu göç mağdurları ve yine dezavantajlı diğer toplum kesimleri için geliştirilen bir ayağı var. SODES kapsamında geçen yıl bölgeye 37 milyon TL para aktarıldı, hatta daha sonra hükümet talep üzerine bu parayı 43 milyon TL ye çıkardı. Öncelikle paranın dağıtımından önceki keyfiyete bakalım. Urfa ve Mardin Valileri tüm sivil toplum kuruluşlarına eşit çağrı yaptılar, toplantılar ve web sayfalarından proje çağrılarını duyurdular, elimizde bu kadar para var, projelerinizi yapıp bizlere başvurun dediler. Diyarbakır'da ne oldu? Diyarbakır Valisi öncelikle kendi ekibini bu paranın duyulmaması konusunda uyardı ve sivil toplum örgütlerine herhangi bir çağrı yapmadı. Daha sonra kendisine yakın gördüğü bir iki sivil toplum örgütüne sözlü olarak “proje yapıp getirin” dedi. Biz bunu duyduk ve hemen diğer sivil toplum örgütlerini de arayarak durumdan haberdar ettik, valiye gittik. Ancak nedensiz olarak vali vekili valinin bizlerin başvurularını uygun görmediğini belirtti. Böylece valiye yakın bir iki sivil toplum örgütü dışında tüm para Diyarbakır'da kamu kurumlarının gereksiz projelerine dağıtıldı.

Sosyal içerme kapsamında gelen, ve en büyük hedef kitlenin göç mağdurları olduğu belirtilen bu parayla neler yapıldığına bakalım. (Burada hemen şunu ilave etmek isterim. Şu an verdiğim bu bilgiler Diyarbakır Valiliği ve DPT'nin web sayfalarında mevcuttur). Diyarbakır'da sosyal içerme için gelen para ile Çanakkale Gezisi (Ülkemizi Seviyoruz, Ülkemizi Geziyoruz Projesi), Ülkemizi Tanıyalım ve İlimizi Tanıtalım Projesi, Taş Atma Gol At Projesi, Çamurlu Eller projesi, Dicleli İzci-ler Ülkeyi Keşfediyor Projesi, Tekwando Projesi, İzlenimler, Esintiler, Yansımalar Projesi, Yeşil Kuşakta Herkes İçin Spor Projesi, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'nün Geleceğe Tırmanış Projesi gibi adlarından da gayet açık bir şekilde neye hizmet ettiği rahatlıkla anlaşılacak projeler finanse edildi. Çok daha üzüntü duyduğum bir konu bizzat Diyarbakır Valisinin isteği ile Valilik Proje Ofisinin

hazırlamış olduğu Diyarbakır Festivali Projesine 2 milyon TL'nin aktarılmış olmasıdır. Kısacası mağdurlar için, yoksullar için yollanan para Funda Arar, Kıraç...vs. gibi insanlara ödenmiştir.

Bunu bu kadar ayrıntılı belirtmemin nedeni hükümetin iyi niyetle bölgeye yolladığı paralar ya da başlattığı programların maalesef illerde Valilerin keyfine göre harcandığını göstermektir. Bu yıl SODES kapsamında hükümet bölgeye 130 milyon TL daha aktarmıştır, maalesef bu yeni kaynak için de aynı şey söz konusu olacaktır. Yine Valilik sivil toplumun projelerini kabul etmemiş, gelen büyük tepki üzerine, kararından dönmüş ve şimdi de topu DPT'ye atmıştır. Ancak sonucun değişmeyeceğini hepimiz biliyoruz. Üzülmemek gerçekten mümkün değil, bu paranın sadece 200.000 TL si Diyarbakır'ın en büyük zorunlu göç mahallelerinden biri olan Aziziye'ye ayrılrsa, oradaki hayat değişebilirdi. Benim burada hükümet temsilcilerinden ricam illerde yapılan bu keyfi uygulamaların takibinin yapılması, ve mümkün olduğunca mağdurlar için gelen paraların mağdurlara gittiğinin kontrol edilmesidir.

Bu sorun Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına gelen kaynaklar için de mevcuttur. Örneğin Diyarbakır'da Ocak-Şubat 2009 tarihlerinde gelen 11 milyon \$ paranın nereye gittiğini sivil toplum örgütleri olarak bilmiyoruz. Tüm bu uygulamalardaki bir diğer sorun *şeffaflık* sorunudur. Şeffaflık olmayınca hükümet politikalarına güven de sarsılmaktadır. Bu çerçevede yapılan her şeyin olabildiğince açık yapılması, yapılan işlerin duyurulması ve halkın bilgilendirilmesi çok önemlidir.

Yine çoğu zaman zorunlu göç konusunda hükümetin yerel temsilcilerinin bu kitleyi temsil eden sivil toplum kuruluşları ile birebir çalışmadığını hatta sürece ilişkin toplantılara dahi yerel sivil toplum örgütlerini katmadığını görüyoruz. Biz bu örneği Diyarbakır'da yaşadık. Diyarbakır'da zorunlu göç konusunda çalışan birkaç sivil toplum kuruluşu var. Ocak ayında Diyarbakır Valiliği ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının Diyarbakır Eylem Planına ilişkin yaptığı toplantıya ne biz ne de bu konuda direkt çalışan hiçbir dernek çağrılmadı. Toplantıya çağrılanlar daha çok Kasaplar Derneği, Eczacılar Derneği ve işadamları dernekleri... gibi konu ile direkt ilgisi olmayan dernekler idi. Biz toplantının yapıldığını duyunca 45 dakika sonra emrivaki yaparak toplantıya girdik. Ve tabi neden çağrılmadığımızı sorduk. Her iki kurum da karşılıklı olarak toplantıyı düzenleyen ve çağrı yapanın karşı taraf olduğunu söyleyerek durumdan sıyrılmaya çalıştılar. Maalesef büyük ihtimalle bizlerin hiçbir bilgisi olmaksızın Diyarbakır Eylem Planı yapılarak bitirilecek ve önümüze çıkarılacaktır.

Tekrar zorunlu göçe dönecek olursak, tüm bunlardan sonra "Artık olan oldu, çok geç" diyemeyiz. *Hiçbir şey için çok geç değildir.* Bu çerçevede yapılan birçok olumlu örnek mevcuttur, bunlardan faydalanılabilir. Kalkınma Merkezi Derneği bu çerçevede köylerde insanların tekrar kırsal ve toprakla ilişkisini kurmak üzere kırsal kalkınma projeleri uygulamaktadır, bu kapsamda köylerde meyve bahçeleri kurulmakta, silaj üniteleri tesis edilmekte, kadınlar mevsimlik çiçek yetiştirmektedirler. Projenin sonuçları çok olumludur. Yine Hüsnü Özyeğin Vakfı'nın Tatvan'da boşaltılmış bir alan olan Kavar havzasında başlatmış olduğu "Kırsal Kalkınma Programı" henüz bir yıl geçmesine rağmen Kavar'daki hayatı değiştirmeye başlamıştır. Tüm Kavar halkı ve Bölgedeki sivil toplum örgütleri ve kamu yetkilileri el ele vererek projeye destek olmuştur.

Tüm bu iyi giden projelere baktığımızda çok iyi bir sivil toplum-kamu ilişkisi kurulduğunu gözlemliyoruz. Tüm bu deneyimlerden faydalanılmalıdır. Yine bu tarz projeleri dizayn ederken dikkat etmemiz gereken bir diğer konu direkt bunu yaşamış olan insanlara gitmenin ve onların sözünü dinlemenin çok önemli olduğudur.

Bu söylediğim hazırlanan zorunlu göçe ilişkin yeni eylem planları için de geçerlidir. Burada Eylem Planının içeriği kadar hazırlanış yöntemi de çok önemlidir. Bu planlar yapılırken direkt zorunlu göçü yaşamış olan insanlara gitmek ve onları dinlemek gerekmektedir. Bir diğeri de sahada direkt çalışan sivil toplum örgütleri, muhtarlar, kanaat önderlerini dinlemektir. Bu yapılacak projelerin yerel düzeyde sahiplenilmesini de sağlayacaktır. Bu işler masa başından olmaz.

Benim bu konudaki deneyimim şudur: *Eğer Bakanlık ön açmazsa, yol göstermez ve konuya ilişkin ısrarcı olduğunu hissettirmezse, sahadaki memurlar bir şey yapmıyorlar ya da bazen yapamıyorlar.* Yerelde iyi niyetli insanların dahi, ister kaymakam ister belediye başkanı olsun dağlık köylerde jandarma ile mücadele ederek bir şeyler yapmaları bu tarz konularda çok zordur. *Bakanlığın yol göstericiliği ve teşvikine şiddetle ihtiyaç vardır.* Çünkü maalesef bizimki gibi çatışmanın ve hak hukuk ihlallerinin yoğun yaşandığı ülkelerde sadece kanuni değişiklik yaparak değişim sağlamak zor olmaktadır. Tüm bu kanun ve politikalar Bölge halkına yansıyana kadar bir süzgeç gibi yerel iktidar yapılarından geçmektedir. Bu nedenle kanun ve politikalar kadar uygulamaların da sıkı sıkıya takip edilmesi ve yereldeki valilik, kaymakamlık, belediye gibi iktidar odaklarının bu konuda düzgün çalışması için zorlanmaları gerekmektedir.

II. OTURUM

TÜRKİYE'DE ÜLKE İÇİNDE YERİNDEN EDİLENLERE YÖNELİK BİR HÜKÜMET POLİTİKASI OLARAK VAN EYLEM PLANI

KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE BİR ENGEL VEYA FIRSAT OLARAK VAN EYLEM PLANI¹

Dilek Kurban

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)

Van Valiliği'nin UNDP'nin teknik desteği ile hazırladığı ve 29 Eylül 2006'da kamuoyuna duyurduğu "Van İli Yerinden Olmuş Kişiler Hizmet Sunumuna Dair Eylem Planı" (Van Eylem Planı), ilde yaşayan zorunlu göç mağdurlarının kendi tercihlerine göre köylerine geri dönmelerini veya kentte yaşamaya devam etmelerini sağlamak adına izlenecek bir yol haritası sunuyor. Geçtiğimiz aylarda bu eylem planının hazırlanması, içeriği ve uygulanması hakkında meslektaşım Deniz Yüksek ile yaptığımız saha çalışmaları sonrasında kaleme aldığımız bir rapor TESEV tarafından yayımlanmıştı.² Bu sunumda eylem planına yönelik raporda yer alan saptama ve önerileri tekrarlamayacağım. Bunun yerine, hükümetin zorunlu göçe ve Kürt sorununa dair genel politikaları bağlamında planın dili ve ruhunun bir incelemesini yapmaya çalışacağım. Makalede altını çizmek istediğim temel sav, eylem planının özelde zorunlu göç genelde ise Kürt sorununun çözümü açısından bir engel mi yoksa bir fırsat mı oluşturduğunun büyük ölçüde merkezdeki ve özellikle yereldeki kamu görevlilerinin Kürtlerin sivil toplum temsilcilerine yönelik dışlayıcı ve anti-demokratik tavrını sürdürüp sürdürmeyeceğine bağlı olacaktır.

Olmak veya Edilmek: Siyasetin Dile Yansıması

Zorunlu göç konusunda Kürtlerin yoğun olduğu doğu ve güneydoğu bölgelerinde yapılan bir saha araştırmasında ortaya çıkacak ilk temel bulgulardan birisi, genel olarak devlet ile Kürtler, özel olarak da kamu kurumları ile sivil toplum söz konusu olduğunda iki farklı dil ve algının var olduğudur.³ Bu farklılığın en sembolik göstergelerinden birisi, kuşkusuz, Türkiye'de yaygın olarak 'zorunlu göç' olarak adlandırılan, uluslararası literatürdeki karşılığı ise *internal displacement* olan terimin Türkçe diline iki farklı şekilde tercüme edilmiş olmasıdır. Başta hükümet olmak üzere ilgili devlet kurumlarının - ve bu nedenle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (*United Nations Development Programme* - UNDP) - kullanmayı tercih ettiği tercüme, 'ülke içinde yerinden olma' iken, Kürt siyasetçiler ile sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler Türkiye gerçeğinde doğru çevirinin 'ülke içinde yerinden edilme' olduğu görüşünde.⁴ Devlet ile sivil toplumun tercüme konusundaki bu farklı tercihleri, linguistik bir fikir ayrılığının ötesinde, Türkiye'de zorunlu göçün nedenlerine dair temel bir siyasi ayrışmaya işaret etmektedir.

1 Bu makale, TESEV'in 27 Haziran 2009'da Van'da düzenlediği "Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları" başlıklı konferansta sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

2 Yüksek, D. ve Kurban, D., *Türkiye'de Yerinden Edilme Sorununa Kalıcı bir Çözüm Mümkün mü? Van Eylem Planı'nın Değerlendirmesi* (İstanbul: TESEV, 2009).

3 Bu tespit, bölgede 2005'ten bu yana bir araştırma grubunun parçası veya bireysel olarak yaptığım saha çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda yayımlanan kitap ve raporlarla ilgili olarak, bkz. Yüksek, D. ve Kurban, D., *Türkiye'de Yerinden Edilme...*, Kurban, D. vd., "Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, ikinci baskı (İstanbul: TESEV, Haziran 2008), Kurban, D., *Voices of IDPs in Turkey*, report prepared for the Brookings-Bern Project on Internal Displacement (September 2006), Kurban, D. vd., *Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru* (İstanbul: TESEV, Haziran 2006), Aker, T. vd., *Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri* (İstanbul: TESEV, 2005).

4 Öte yandan, her iki çeviriye de reddeden ve Türkiye kamuoyunda uzun yıllar yaygın olarak kullanılan "zorunlu göç" ifadesi yerine uluslararası kamuoyuyla bütünleşmek adına yepyeni bir terminolojinin benimsenmeye çalışmasına karşı çıkan bir görüş de bulunmaktadır. Bkz. Bilgin Ayata, "From Denial to Dialogue? An Analysis of the National and International Policies on Internal Displacement in Turkey", *Türkiye'de ve Dünyada Yerinden Edilme: Uluslararası İlkeler, Deneyimler ve Çözüm Önerileri* başlıklı konferansta sunulan tebliğ, TESEV, İstanbul, 4-5 Aralık 2006.

Internal displacement teriminin Türkçe çevirisinde benimsenen tercih, aslında zorunlu göç söz konusu olduğunda hangi temel sorunun sorulması gerektiğine dair alınan tavırla birebir ilintilidir. Buna göre, sorulacak soru, *ne* mi olmalıdır, *nasıl/neden* mi? Devletin tercih ettiği çeviride yer alan ‘olmak’ fiili, öznesiz bir duruma işaret etmektedir. İnsanlar yerlerinden olmuş, oluvermiştir, önemli olan göçe kimin sebep verdiği veya göçün nasıl ortaya çıktığı değil, olmuş olduğudur. Yani önemli olan *ne* olduğudur. Sivil toplum ise, zorunlu göçe yol açan bir öznenin varlığına işaret eden ‘edilmek’ fiilini tercih etmektedir; zira bu fiil, bir milyondan⁵ fazla insanın birdenbire evsiz barksız, yersiz yurtsuz kalmadığını, bu duruma birilerinin yol açtığını göstermektedir. Yani, önemli olan zorunlu göçün sadece olmuş olması değil, aynı zamanda *nasıl* olmuş olduğudur. Kürtlerin ve sivil toplumun odağı geçmiştir; göçe zorlanan insanların çok boyutlu mağduriyetlerini gidermek ancak göçün hangi koşullarda gerçekleştiğine dair gerçeğin ortaya çıkması ve devletin geçmişle hesaplaşmasıyla mümkün olacaktır. Nitekim Van Belediye Başkanı Bekir Kaya, zorunlu göçe ilişkin Van’da düzenlenen konferansın açılışında yaptığı konuşmada, “devlet açık yüreklilikle yapılan hak ihlallerini kabul edip özür dilemedikçe” mağdurlara yönelik maddi yardımlarla yol alınamayacağına dair inancını dile getirdi.⁶ Devletin zorunlu göçe dair kullandığı dil ise geleceğe odaklıdır; buna göre, yapılması gereken geçmişi sorgulamak/kurcalamak değil, geleceğe bakmak, yola devam etmektir. Nitekim aynı konferansta Van Vali Yardımcısı Ömer Özcan, “çok karmaşık” olan sorunu “başka sorunlarla karıştırarak” daha da karmaşıktırılmamak gerektiğini belirterek, sorunun “kaynağı ne olursa olsun” çözümü için ilgili bütün kurumların birlikte çalışmasının önemine işaret ederek bir anlamda ‘geleceğe bakma’ çağrısında bulundu.⁷

Van Eylem Planı ise, devleti ve sivil toplumu, geçmişi ve geleceği bir kenara bırakarak bugüne bakmaya, zorunlu göç mağdurlarının şu anda içinde bulunduğu ağır yaşam koşullarını iyileştirmek için birlikte çalışmaya davet etmektedir. Gerek Van Eylem Planı’nın hazırlanış sürecinde valilikçe düzenlenen çalıştaylara sivil toplumun da davet edilmesi, gerekse sivil toplum örgütlerinin plan kapsamında finanse edilmek üzere proje hazırlamalarının mümkün olması, hatta teşvik edilmesi ve desteklenmesi, devletin yerelde sivil toplumla çalışmak konusunda dile getirdiği iyi niyet ve iradenin somut göstergeleri olarak adlandırılabilir.⁸ Öte yandan, devletin işbirliğine açık bu yeni tutumu ancak, başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği olmak üzere, uluslararası kuruluşların teşvik ve hatta baskısı ile mümkün olabilmiştir. Özelde Van Valiliği’nin yereldeki kuruluşlara, genelde ise hükümetin sivil topluma yönelik görece olumlu ve diyaloga açık tutumu, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinden bağımsız düşünülemez.⁹ Zira, önceki yıllarda Türkiye’de zorunlu göçe dair inceleme yapmak için Dışişleri Bakanlığı nezdinde birçok başarısız girişim yapmış olan Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi Francis Deng’in¹⁰ 2002 yılında bir durum tespit

5 Türkiye’de zorunlu göçün sayısal boyutu, devlet ile sivil toplum arasında uzun bir zaman tartışma ve anlaşmazlık konusu olmuştur. Resmi kurumlar yerinden edilenlerin sayısının 355.000-370.000 civarında olduğunu ileri sürerken, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile akademisyenler 1 ila 4 milyon arasında değişen rakamlar telaffuz etmişlerdir. Nihayet, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen ve devlet tarafından sipariş ve finanse edildiği için yarı-resmi nitelik taşıyan bir anket çalışması, Türkiye’deki zorunlu göç mağdurlarının sayısına dair bugüne dek yapılmış olan tek bilimsel tahmini ortaya koydu. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi’nin talebi üzerine yapılan ve istatistiki temsil niteliği taşıyan bu araştırmaya göre, 1985-2005 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) kapsamındaki 14 ilden (bunlar aynı zamanda 1987-2002 yılları arasında tamamen veya kısmen Olağanüstü Hal ile yönetilen illerdir), 950.000 ila 1.200.000 arasında kişi “güvenlik nedeniyle” göç etmiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması* (Ankara: Aralık 2006), s. 61.

6 Bekir Kaya, *Türkiye’de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları* başlıklı konferansta yapılan açılış konuşması, TESEV, Van, 27 Haziran 2009.

7 Ömer Özcan, *Türkiye’de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları* başlıklı konferansta vali vekili sıfatıyla yapılan açılış konuşması, TESEV, Van, 27 Haziran 2009.

8 Bu bölümde Van Eylem Planı’na ilişkin yer alan bulgu ve değerlendirmeler için bkz. Yüksek, D. ve Kurban, D., *Türkiye’de Yerinden Edilme...*

9 Avrupa Birliği sürecinin işlevselliği, Avrupa Komisyonu’nun yıllık ilerleme raporlarında Türkiye’nin zorunlu göç sorununun düzenli olarak ele alınmasından da anlaşılacaktır.

10 Francis Deng, 2002 ziyareti öncesinde yaptığı başarısız diplomatik girişimlerin öyküsünü, katılımcılarının arasında İçişleri Bakanlığı yetkilileri ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı temsilcilerinin de bulunduğu bir konferansta yaptığı konuşmada anlatmıştır. Francis Deng, *Türkiye’de ve Dünyada Yerinden Edilme: Uluslar arası İlkeler, Deneyimler ve Çözüm Önerileri* başlıklı konferansta yapılan açılış konuşması, TESEV, İstanbul, 4-5 Aralık 2006.

ziyareti için resmen Türkiye'ye davet edilmesi, ancak Avrupa Birliği süreci ile mümkün olabilmıştır.¹¹ Keza, zorunlu göç mağdurlarının maddi kayıplarını kısmen karşılamayı amaçlayan Temmuz 2004 tarihli ve 5233 sayılı "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun"un kabulü, yasanın girişinde de açıkça belirtildiği üzere,¹² Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için yerine getirmekle yükümlü olduğu Kopenhag Siyasi Kriterleri ile birebir ilintilidir.¹³

Peki, bu durum bize neyi gösteriyor? Kanımca şunu - devlet kurumları ile ulusal ve yerel sivil toplum kuruluşları arasında son yıllarda başlamış olan sınırlı ve sorunlu karşılaşmalar, ancak ve sadece hükümetin uluslararası kamuoyunu asgari düzeyde tatmin etmek amacı gütmesi sayesinde mümkün olabilmıştır.¹⁴ Yerelde ve merkezi düzeyde zaman zaman düzenlenen sivil toplum-kamu 'diyalog' toplantıları birer sembolik girişim olmanın ötesine gidememektedir. Üstelik bu toplantılara davet edilen 'sivil toplum kuruluşları' çoğunlukla meslek kuruluşları ile işveren temsilcisi örgütlerle sınırlı olmakta, devletin sakıncalı addettiği insan hakları kuruluşları ile diğer muhalif örgütler bu 'demokratik istişare' sürecinin dışında tutulmaktadır. Kamu yetkililerinin sıkça dile getirdiği sivil toplumla işbirliği ve birlikte çalışma söyleminin samimiyetinin temel göstergesi, kamunun tayin ettiği sıklık, biçim ve içerikte toplantılar düzenlemek değil, resmi kurumların izledikleri politikalarda şeffaf ve bilgi paylaşımına açık olmalarıdır.

Oysa Türkiye'nin zorunlu göçe dair temel yasa ve uygulamalarını tasarlayan ve uygulayan ana kurum olan İçişleri Bakanlığı'nın bu tür bir şeffaflık ve demokratik yönetim anlayışından oldukça uzak olduğunu görüyoruz. Nitekim İçişleri Bakanlığı yetkilisinin Van konferansında yaptığı sunumda sözünü ettiği Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ne (KDRP) ilişkin üç genelgenin varlığı dahi - 1998 tarihli Başbakanlık genelgesi ile 2002 ve 2005 tarihli iki İçişleri Bakanlığı genelgesi - bu şeffaflık sorununun bir tezahürü.¹⁵ Zira bakanlık bürokrasileri tarafından geliştirilen ve paylaşımı resmi kurumlarla sınırlı tutulan genelgeler, yasa ve yönetmeliklerin aksine, Resmi Gazete'de yayımlanmalarını nedeniyle kamuoyunun erişimine açık bulunmamakta. Dolayısıyla, zorunlu göç konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarının ve akademisyenlerin genelgelerin, içerikleri bir yana, varlığından dahi haberdar olmaları, istisnai ve keyfi durumlar dışında, çoğu zaman mümkün olmuyor. Keza, Bakanlar Kurulu'nun 2005 yılında kabul ettiği ve İçişleri Bakanlığı yetkililerince "yerinden olmuş kişiler için strateji belgesi"¹⁶ olarak nitelendirilen metnin İçişleri Bakanlığı websitesi aracılığıyla kamuoyuna duyurulması, uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının bu kararın varlığından haberdar olmalarından sonra, gecikmeli olarak mümkün olabilmıştır.¹⁷

11 Deng, durum tespit ziyaretinin sonucunda kaleme aldığı raporda, hükümete yedi başlık altında çeşitli önerilerde bulunmuştur. **Özel Gruplar ve Kişiler, Kitleli Göçler ve Yerinden Olmuş Kişiler**, Genel Sekreter'in Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi'nin raporu, Francis Deng, Türkiye ziyareti, İnsan Hakları Komisyonu'nun 2002/56,E/CN.4/2003/86/Add.2 sayılı 27 Kasım 2002 tarihli kararı uyarınca sunulan rapor, Yönetici Özeti. Türkiye'nin Deng'in önerilerini yerine getirmede kaydettiği ilerlemenin eleştirel bir analizi için bkz. Kurban vd., **Güvensizlik Mirasının Aşılması...**

12 "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun," No. 5233, 17 Temmuz 2004, Resmi Gazete No. 25535, 27 Temmuz 2004.

13 Hükümetin, 2004 yılından bu yana Avrupa Birliği sürecinde ve Deng'in önerileri doğrultusunda geliştirdiği yasa ve politikalar için bkz. Kurban, D. vd., "Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek...

14 Uluslararası kamuoyu ile Türkiye hükümeti arasındaki diyalog ve işbirliğinin bir sonucu olarak, zorunlu göç sorununun kalkınma paradigması içerisinde 'teknik' bir mesele olarak düzenlendiğine dair bir eleştirel görüş için bkz. Ayata, B. Ve Yüksekler, D., "A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in Turkey", **New Perspectives on Turkey** 32, 5-42.

15 Yılmaz Doruk, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Şube Başkanı, **Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları** başlıklı konferansta yapılan sunum, TESEV, Van, 27 Haziran 2009.

16 a.g.e.

17 Bakanlar Kurulu, "Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirler," prensip karar, 17 Ağustos 2005.

Kürt Sorunu Bağlamında Van Eylem Planı

Van ilinde kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında hazırlık aşamasının başlarında gerçekleşen sınırlı işbirliği, zorunlu ve bu nedenle oldukça sancılı bir birliklilik olmuştur.¹⁸ Bunun en temel nedeni, sivil toplumla istişare ederek politika geliştirme ilke ve inancının Türkiye’de devlet algısı ve pratiğinde hâlâ yerleşmemiş olmasıdır. Ekonomi politikalarından insan haklarına, eğitim politikalarından sağlık sektörüne her alanda kendini gösteren bu devlet kibri, doğu ve güneydoğu bölgeleri söz konusu olduğunda kendisini daha sık ve daha şiddetli gösterir. 25 yıllık silahlı çatışma ortamının bıraktığı en temel miras, devlet ile bölge halkı arasındaki karşılıklı güvensizlik ve şüphe ilişkisi olmuştur. Bunun yerel düzeydeki tezahürü ise, yereldeki mülki amirler ile sivil toplum kuruluşlarının, yakın zamandaki bazı istisnai diyalog çabaları dışında, birbirleriyle işbirliği ve hatta iletişim içinde olmak konusunda gösterdikleri isteksizlik olmuştur. İsteksizlik ve güvensizlik karşılıklı olsa da, bu durumu yaratan ve besleyen devletin Kürtlerin sivil ve siyasi temsilcilerine yönelik dışlayıcı, ayırıcı ve baskıcı geleneksel tavır ve politikaları olmuştur.¹⁹

Bu verili durumda, İçişleri Bakanlığı’nın önce Van’da, ardından da KDRP bünyesindeki diğer 13 ilde²⁰ uygulanacak eylem planlarının hazırlanması ve uygulanması konusunda hedeflediği sivil toplumla diyalog ve işbirliği gerçekçi midir? Kanımca değil, zira böylesi bir işbirliğinin gerçekleşebilmesi için öncelikle zorunlu göçün nedenlerinin bütün açıklığıyla tartışılması; devletin Türkiye’de yaşanan gerçekliğin yerinden *olma* değil, büyük ölçüde yerinden *edilme* olduğunu ve onlarca AİHM kararında belgelendiği üzere²¹ güvenlik görevlileri ile korucuların köy boşalttığını ve ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirdiğini kabul etmesi gerekmektedir. Devlet zorunlu göçün ortaya çıkmasında taşıdığı sorumluluğu kabul etmediği sürece, sorunun çözümü konusunda attığı ve atacağı adımlar, ne kadar iyi niyetli ve başarılı olurlarsa olsunlar, Kürtlerin ve zorunlu göç mağdurlarının gözünde meşru olmayacak ve kimi zaman haksız yere eleştirilecektir.

Öte yandan, hükümet sorunun çözümü yönünde yakın zamanda atmış olduğu olumlu adımları dahi benimsemeyebiliyor. Zorunlu göç mağdurlarının sayısının bir milyon civarında olduğunu ortaya koyan Hacettepe Üniversitesi çalışmasına rağmen, İçişleri Bakanlığı sayının yaklaşık 385.000 olduğunda, üstelik bu sayıya dayanak olacak sistematik bir çalışmaya referans vermeksizin, ısrar edebiliyor.²² Oysa araştırmanın kamuoyuna duyurulduğu toplantıda söz alan dönemin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, hükümetin gelecekte zorunlu göçe ilişkin politikaları tasarlarken anket sonuçlarını dikkate alacağı taahhüdünü vermişti.²³ Bu taahhüdün üzerinden yaklaşık üç sene geçtikten sonra İçişleri Bakanlığı’nın eski rakamlarında ısrar etmesini nasıl okumak gerekir? Hacettepe Üniversitesi araştırmasının ortaya koyduğu rakam ile resmi rakamlar arasındaki farka denk düşen zorunlu göç mağdurlarının devletin nezdinde ‘yok’ sayıldığı yönünde mi?

Van Eylem Planı’na ilişkin yazdığımız rapordaki temel saptamalardan birisi, valiliğin daveti üzerine hazırlık çalıştaylarına katılarak eylem planının içeriğine dair görüş belirtmiş olan sivil toplum

18 Van Eylem Planı’nın hazırlık aşamasında Van Valiliği’nin inisiyatifile sivil toplum kuruluşlarının da katılımıyla gerçekleşen çalıştaylar hakkında bkz. Yüksek, D. ve Kurban, D., *Türkiye’de Yerinden Edilme...*, ss. 16-18. Sivil toplum kuruluşlarının sürece dair eleştirileri için aynı kaynaktan bkz. ss. 18-20.

19 Özellikle Olağanüstü Hal döneminde ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamalar, bölgede sivil toplum kuruluşları üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, çok sayıda dernek ve sendika üyesinin yargılanması ve cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır.

20 Eylem planlarının geliştirileceği diğer 13 il şunlardır: Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak ve Tunceli.

21 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin söz konusu kararlarının bir derlemesi için bkz. Kurban, D., “Türkiye’nin Yerinden Edilme Sorununun Uluslararası İnsan Hakları Kurum ve Kuruluşlarındaki Yansımaları”, Kurban D. vd., “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek... içinde, ss. 104-124.

22 İçişleri Bakanlığı’nın kamusal olarak telaffuz ettiği en güncel rakam, TESEV konferansında sunum yapan İçişleri Bakanlığı yetkilisi dile getirdiği 386.360 oldu. Doruk, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi...

23 Abdülkadir Aksu, *Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması* sonuçlarının açıklandığı basın toplantısında yapılan konuşma, Ankara, 6 Aralık 2006.

kuruluşları temsilcilerinin, kritik önem addettikleri bazı önerilerinin nihai metinde yer almaması nedeniyle kendilerini aldatılmış ve hatta kullanılmış hissetmeleridir.²⁴ İnsan hakları ve göç kuruluşları temsilcilerinin koruculuğun kaldırılmasına, mayınların temizlenmesine ve ‘yerinden olmuş’ yerine ‘yerinden edilmiş’ ifadesinin kullanılmasına dair önerileri rapora yansıtılmamış. Valiliğin eylem planının içeriğine yansıtmadığı bir diğer somut öneri, Türkçe bilmeyen zorunlu göç mağduru kadınlara kamu hizmeti ulaştırmak üzere sağlık ocaklarında ve bazı kamu kurumlarında Kürtçe bilen personel bulundurulması olmuş.²⁵ Temel amacı zorunlu göç mağdurlarının kente entegrasyonları ve kamu hizmetlerine ulaşmaları olan bir eylem planında böylesi somut, az kaynakla gerçekleştirilebilir ve gerçek bir ihtiyaca karşılık veren önerinin yer almaması nasıl açıklanabilir?

Bu soru kaçınılmaz olarak bizi zorunlu göç ile Kürt Sorunu arasındaki bağlantıya geri dönmek zorunda bırakıyor. Türkiye’de devlet zorunlu göçün nedenleri konusunda samimi bir kabule hazır olmadığı sürece, yereldeki ve merkezdeki kamu yetkililerinin çok iyi bildikleri halde dillendir(e) medikleri bu bağlantı, atılan bütün iyi niyetli adımların önünü tıkayacaktır. Eylem planı konusunda büyük bir siyasi cesaret ve irade göstererek 14 ilin liderliğini üstlenen Van eski Valisi Mehmet Niyazi Tanılır’ın sorunun siyasi kökenini ve kamu kurumlarında Kürtçe bilen personel bulundurulmasının gerçek bir toplumsal ihtiyacı karşılayacağını bilmemesi mümkün değil. Nitekim Vali Yardımcısı’nın Van’ın mahallelerinde farklı şivelerle Kürtçe konuşulmasının şehrin kültürel zenginliğini gösterdiğini belirtmesi, yereldeki mülki amirlerin bölgedeki Kürtlerin önemli bir bölümünün sadece Kürtçe konuştuğunun farkında olduğunun somut bir göstergesidir.²⁶ O halde, çalıştaylarda sivil toplum kuruluşları temsilcileri tarafından dile getirilen bu öneri Van Eylem Planı’na neden dâhil edilmemiş olabilir?

Bu noktada, Deniz Yüksek ile birlikte yazdığımız raporda vurguladığımız temel bir saptama ortaya çıkıyor. Zorunlu göçün çözümü konusunda atılması gereken adımlar, her ne kadar iyi niyetli, samimi ve donanımlı olurlarsa olsunlar, yereldeki mülki amirlerin yetkisini aşıyor. Merkezi hükümet Kürt sorunu konusunda kapsamlı bir siyasi çözüm politikası geliştirmediği sürece, yereldeki mülki amirler siyaseten hassas konulara değin(e)meyeceklerdir. Hükümet, Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Francis Deng’e ve Avrupa Birliği’ne verdiği koruculuğu kaldırma taahhüdünü yerine getirmediği sürece, 14 ilin valileri yereldeki sivil toplumun bu yöndeki taleplerini eylem planlarına yansıtmaktan kaçınacaklardır. Hükümet taraf olduğu Ottawa Sözleşmesi gereğince, 1 Mart 2008’e kadar stoklu anti-personel mayınları imha etme ve 1 Mart 2014’e kadar döşeli mayınları temizleme taahhütlerini yerine getirmediği sürece, valiler bu yöndeki yerel talepleri de eylem planlarının dışında tutacaklardır. Yine aynı eylem planlarında zorunlu göç mağdurlarının ‘gönüllü geri dönüşü’ ilkesinin benimsenmesine, korucuların ve mayınların varlığının ise bunun gerçekleşmesini çoğu durumda imkânsız hale getirmesine rağmen... Yereldeki bu demokratik taleplerin eylem planlarına yansıtılmaması ise, Van özelinde olduğu gibi, aslında merkezi hükümetin muhatabı olduğu eleştirilerin çoğu zaman hak-sız yere valiliklere yönetilmesine yol açmaktadır.²⁷

Sonuç Yerine

Peki, verili siyasi durumda bölgedeki valiliklerin ve İçişleri Bakanlığı’nın yapabileceği hiçbir şey yok mu? Vali Yardımcısı Ömer Özcan’ın belirttiği gibi, kuşkusuz var. Van Eylem Planı değişmeyecek olsa bile hazırlık çalışmalarının dışında bırakıldıklarına inanan hisseden sivil toplum kuruluşlarını uygu-

24 Yüksek, D. ve Kurban, D., *Türkiye’de Yerinden Edilme...*, ss. 18-20.

25 a.g.k., s. 19.

26 Ömer Özcan, *Türkiye’de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları* başlıklı konferansta vali vekili sıfatıyla yapılan açılış konuşması, TESEV, Van, 27 Haziran 2009.

27 Yüksek, D. ve Kurban, D., *Türkiye’de Yerinden Edilme...*, ss. 26-27.

lama sürecine dâhil etmekte gösterilecek hassasiyet, kamu-sivil toplum ilişkisinin güçlenmesi ve karşılıklı güven ilişkisinin tesisi yönünde adım atılmasında etkili olacaktır. Benzer eylem planları geliştirmek üzere aynı anda harekete geçmiş olan ve henüz sürecin hazırlık aşamasında olan diğer 13 ilin valilikleri ile UNDP yetkililerinin ise Van deneyimini doğru okuyarak aynı hataları tekrar etmeye çalışmaları, devletin ve Birleşmiş Milletlerin sivil toplumu gerçekten dinlediğinin işareti olacaktır.

Kuşkusuz, bir milyondan fazla insanı yerinden eden yirmi yıllık karmaşık ve çok boyutlu bir sorunun, illerde geliştirilecek eylem planlarıyla çözülmesini beklemek gerçekçi değil. Bu planların hazırlanış ve uygulanma süreçlerine yönelik en gerçekçi beklenti, belki de, yereldeki kamu kurumları ile Kürtler arasında güven ilişkisinin tesisine yönelik bir diyalog ve birlikte çalışma pratiğine vesile olmalarıdır. Mülki amirlerin Kürtlerin sivil ve siyasi temsilcilerine karşı demokratik bir tavır sergilemeleri, sadece zorunlu göç sorununun değil Kürt sorununun kalıcı çözümü konusunda da daha hızlı ve daha sağlıklı yol alınmasını sağlayacaktır.

TÜRKİYE’DE ÜLKE İÇİNDE YERİNDEN OLMUŞ KİŞİLERE (ÜİYOK’LER) YÖNELİK PROGRAMIN GELİŞTİRİLMESİNE DESTEK PROJESİ

Ercan Balcı

UNDP Türkiye Daimi Temsilciliği

Teşekkür ederim. Ben de diğer katılımcılar gibi emeklerinden dolayı ve bundan sonraki süreçte bize sağlayacakları yapıcı katkılardan dolayı TESEV’e teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum. Sunuşum boyunca sizlere iki projeden söz edeceğim. İlk olarak *Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişilere (ÜİYOK’ler)* yönelik olarak hazırlanmış olan ve Van Eylem Planı’nın ortaya çıkmasıyla sonuçlanan sürecin metodolojisi ve yaklaşımı hakkında kısa bir sunuş yapacağım. Ardından da hali hazırda yürütülmekte olan proje hakkında bilgi takdim etmeye çalışacağım.

Van Eylem Planı’nın hazırlanması ile sonuçlanan süreç, yerinden olmuş kişiler konusunda hükümetin uluslararası toplulukla işbirliği kurma inisiyatifiyle başlamıştır. Bu inisiyatifle birlikte ülke içinde yerinden olmuş kişilere yönelik uygulanması gereken politikalar ve atılması gereken adımlar konusunda hükümet ile uluslararası topluluk arasında ortak hareket etme anlayış ve kararı gelişmiştir. Bu yaklaşım, konuya ilişkin projelerin uygulanmasıyla da somutluk kazanmıştır.

Uygulanacak politikaların belirlenmesi konusunda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’ndan (UNDP) teknik yardım talep edilmesiyle birlikte, *“Türkiye’de Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişilere Yönelik Programın Geliştirilmesine Destek Projesi”* adıyla bir pilot proje uygulamaya konmuştur. Bu projeye, Doğu ya da Güneydoğu Anadolu’da yer alan illerden birinde geri dönüşü ve/veya entegrasyonu desteklemeye yönelik hükümet çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla bir *pilot hizmet sunum modeli* geliştirmek amaçlanmıştır.

Yerinden olmuş kişilerle ilgili olarak herhangi bir program formüle etmeden önce hem köylerine geri dönmek isteyen kişiler, hem de yeniden yerleşme ya da buldukları yerlerde yaşamayı tercih eden kişilerle ilgili olarak hangi hizmetlerin sunulması gerektiği konusunda bizzat yerinden olmuş kişilerle temas kurulmak istenmiştir. Bu çerçevede yerinden olmuş kişilerin beklentileri, sorunları ve ihtiyaçları gibi hizmete ilişkin alanların tespit edilmesi konusunda UNDP, hükümete teknik destek vermeye başlamıştır.

Proje kapsamında aktivite anlamında hangi bileşenler var diye baktığımızda, en önemli aşamalardan birinin istişare mekanizmalarının kurulması olduğunu görüyoruz. Kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, yerel medya, meslek örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin katılımıyla çeşitli istişare platformları oluşturulmuştur. Sıralanan bütün kesimlerin katıldığı istişare mekanizmalarının kurulması öngörüldü ve nitekim öngörüldüğü üzere de uygulamaya kondu.

İstişare platformlarının yanı sıra, daha fazla kişiye ulaşmak ve bizzat yerinden olmuş vatandaşlarla temas kurmak açısından, yerinden olmuş kişilerle ilgili olarak bir ihtiyaç ve beklenti anketi gerçekleştirildi. Araştırma verilerinin derlenmesinde ve verilerin değerlendirilmesi sürecinde UNDP teknik destek vermeye devam etti ve bu bilgileri bir il düzeyi eylem planı oluşturmak üzere hükümetle paylaştı. Elde edilen veriler, yerinden olmuş kişilerin ihtiyaç ve beklentilerini sistematik bir halde raporlaştırmak ve bu konuda çeşitli planlamalar, finansal hazırlıklar yapmak ve nihayetinde il düzeyi bir eylem planı hazırlamak amacıyla UNDP tarafından hükümetin kullanımına sunuldu.

Söz konusu sürecin yönetiminde bazı ilke ve yaklaşımlar esas alınmıştır. Yerinden olmuş kişilere yönelik olarak hazırlanacak olan eylem planlarının *istişareye dayalı* olmasına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda az önce de belirttiğimiz üzere proje kapsamında çalıştaylar, bire bir görüşmeler, yerel paydaş toplantıları, odak grup toplantıları ve yazılı görüşlerin derlenmesi suretiyle ilgili tarafların hizmet sunumuna dair görüşleri alınmıştır.

Sürecin katılımcı bir yaklaşımla sürdürülmesine büyük özen gösterildi. Hizmet sunumunun doğrudan yararlanıcısı olan ÜİYOK'lerin yanı sıra, bütün ilgili paydaşların da sürece katılımı sağlanmaya çalışıldı. Bu konuda eleştiriler olduğunu biliyoruz. Bu eleştiriler eksik bilgiye dayalı eleştiriler de olabilir, ama sürecin katılımcı bir yaklaşımla tamamlanmasına büyük çaba sarf edildiğini söyleyebiliriz. İlgili tüm tarafların seslerinin duyurulması, eleştirilerinin alınması ve hükümete yönelik beklentilerinin sağlıklı bir biçimde derlenmesi amacıyla katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Çalışmaların kapsayıcı olması için de ciddi bir çaba sarf edildi. Yani temel ilkelerden, yaklaşımlardan birisi olarak kapsayıcılıktan söz etmemiz mümkün. Cinsiyet, sosyal statü, yaş gibi parametreler açısından herhangi bir ayırım olmadan bütün kesimlerin seslerinin yansıtılmasına çalışıldı. Sürecin ve eylem planının *bağlama/yöreye özgü* olması, sürecin önemli özelliklerinden bir başkasıdır. Daha açık söylenecek olursa, eylem planı merkezi ve tek yönlü olarak yalnızca Ankara'nın önerileri çerçevesinde değil, Van'daki sorun, sıkıntı ve beklentiler, Van'daki ilgili taraflarla tartışılarak, paylaşılarak ve istişare edilerek hazırlanmıştır.

İstişare mekanizmaları oluşturulduktan sonra bu platformlarda neler tartışıldı? ÜİYOK'lerin hizmet ihtiyaçlarının sistematik şekilde tartışılması amacıyla bazı temalar belirlendi. Bunlardan biri sağlık, eğitim, sosyal altyapı, konut gibi alanları içeren *temel hizmetlerle* ilgiliydi. Yani yerinden olmuş kişilerin sıkıntıları nelerdir, bu konular tartışıldı ve onların beklentileri çalışmanın odağına alınmış oldu. Yerinden olmuş kişilerin kendi yaşamlarını sürdürebilmeleri ve ekonomik anlamda sağlıklı bir zemine kavuşabilmeleri için yerinden olmuş kişilere yönelik sunulması gereken hizmetler, "gelir getirici faaliyetler" başlığı altında tartışıldı.

Kapasite geliştirmeye yönelik olarak da bazı tartışmalar yapıldı. Yerinden olmuş kişilerin yapıp etme becerilerini arttırmak, kendi hayatlarını daha ileriye götürebilmek ve başkalarına muhtaç olmadan yaşayabilmeleri için hangi bireysel ya da topluluk temelli becerilere kavuşmaları gerektiği tartışılmış, bireylerin mesleki donanım ve becerilere kavuşturulmaları için neler yapılması gerektiği tartışılmıştır. Bireysel bilgi ve beceriler kazandıracak ve mesleki beceriler sağlayacak hizmetler konusunda katılımcıların görüşleri alınmıştır.

Yaşamakta oldukları yerleşim birimlerinden kendi rızaları dışında ayrılmış kişilerin bir dizi psikolojik sorunla yüzleştiğini söylemek sanıyorum şaşırtıcı olmaz. Bu sorunların çözülmesi için ne tür psiko-sosyal tedbirler alınması gerektiği konusunda da ilgili taraflarla görüşmeler ve tartışmalar yapılmıştır. Burada tabii önerilerin gerçekleştirilebilir olması için iki yönlü bir yaklaşım benimsendi. İhtiyaçların karşılanması gerekir ama tabii ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan kaynakların sınırlı olduğu da göz önünde tutulmuştur. Böylece ihtiyaçlar ve sunulanlar arasında bir denge oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yerinden olmuş kişilerle ilgili olarak sunulan hizmetlerin tespiti sürecinde benimsenen yaklaşımdan da söz etmek istiyorum. Bu yaklaşımın temel bileşenlerinden birisi, altını sıklıkla çizdiğimiz katılımcılık ilkesidir. Sadece eylem planının oluşturulması sürecinde değil, eylem planı oluşturulduktan sonraki uygulama sürecinde de katılımcılığı nasıl sağlarız, bununla ilgili olarak da görüşler alındı.

Toplumun yarısını oluşturan kadınların kendilerine has sorunları olduğu ve seslerini duyurmakta zorlandıkları gerçeği göz önünde bulundurularak planlamalar yapılmıştır. Dezavantajlı kesimlerden biri olarak kadınların eylem planında ihmal edilmemesi bakımından onların ihtiyaç ve beklentilerinin yansıtılması için de yoğun çaba sarf edilmiştir. Kadınların beklentilerini karşılama konusunda istişareler yapıldı.

Güçlendirici mekanizmalar çerçevesinde ise yerinden olmuş kişilerin, hizmet sunanlar olarak kamu kurumlarının ve belediyelerin sağladıkları sosyal yardımlara muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde nasıl kalabilecekleri tartışıldı. Sürdürülebilir yaşam koşullarına nasıl sahip olabilecekleri ele alındı. Bunu sağlamak için hangi mekanizmaların kurulması gerekir, bununla ilgili olarak da bazı görüş ve öneriler alındı ve hükümete sunuldu.

Van Eylem Planı ile sonuçlanan süreçte çeşitli yenilikçi yönler bulunuyor. Ben bu sürecin Türkiye açısından yeni olan yönlerine dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Bugüne kadar uygulanmakta olan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi çerçevesindeki hizmetlere baktığımızda ilk etapta temel hizmetlerin ön plana çıktığını görüyoruz. Hükümetle birlikte yürüttüğümüz bu süreçte temel hizmetlerden başka bazı yeni temalar da tartışmaya açıldı. Örneğin psiko-sosyal hizmetler açısından neler yapılması gerektiği ele alındı. Bunun yanı sıra kapasite geliştirmeye yönelik bazı uygulamaların da önemine dikkat çekildi. Benzer şekilde, bu süreçte yalnızca köye geri dönüşü değil, kentlerde kalmak isteyen kişilere yönelik olarak rehabilitasyon hizmetleri sunulması gerektiğine de vurgu yapıldı. Rehabilitasyon için yapılması gerekenler konusunda da istişarelerde bulunduk.

Sürecin yenilikçi bir başka boyutu da, politika belirleme sürecine ilişkindir. Tabandan tavana bir planlama öngörülmüş ve *çoğulcu politika belirleme* yoluna gidilmiştir. Van ili özelinde baktığımızda ilgili paydaşlar ve özellikle hizmetten yararlananlar olarak ÜİYOK'lerin kendileri beklentilerini ifade etmişler ve bu beklentiler eylem planlarında yer almıştır. Son olarak da bu çalışmanın Birleşmiş Milletler'in ÜİYOK'lerin insan haklarına dair bir çerçeve sunan ve 30 maddeden oluşan yol gösterici ilkeleri doğrultusunda hazırlandığının da altını çizmek istiyorum.

Malumunuz olduğu üzere Van süreci bir pilot çalışmaydı. Bu sürecin sonuçlarının kabul edilebilir görülmesi halinde KDRP'nin uygulandığı diğer illerde de aynı sürecin tekrarlanması öngörülmüştü. Nitekim hükümet KDRP'nin uygulandığı diğer illerde de teknik destek vermemizi talep etti bizden. Bu çerçevede ikinci aşamayı başlatmış olduk. 13 ili kapsayan süreç Ağustos 2008'de başladı ve halen devam ediyor. Bugüne kadar önemli bir aşama kaydedildi. Bu süreçte de her ille özgü bir eylem planı oluşturulması öngörülmüyor.

Eylem planının hayata geçirilmesi için kapasite anlamında nelere ihtiyaç olduğunu tespit etmek için bir fizibilite hazırlığı söz konusu olacak. Her il için eylem planı geliştirildikten sonra bir ulusal eylem planı oluşturulacak. Akabinde ise hükümetin deklare ettiği bir yasal çerçeve hazırlığı da gündeme gelecek. Aynı zamanda bu konuyla ilgili bir strateji dokümanı hazırlanmış olacak.

Hâlihazırda yürütülmekte olan çalışmalar, valiliklerin koordinasyonunda gerçekleşiyor. Valilikler ilgili paydaşları davet ediyor ve oluşturulan istişare platformlarının yöneticiliğini üstleniyor. Biz ise bu platformlarda kolaylaştırıcılık yaparak teknik destek veriyoruz. Birleşmiş Milletlerin yol gösterici ilkeleri doğrultusunda hizmet sunumu için bazı girdiler sağlıyoruz. 13 ildeki eylem planı oluşturma sürecinde temel aktör valilikler olacak, biz ise teknik destek sağlayan taraf rolünü üstleniyoruz.

Yürütölmekte olan çalışmalar konusunda biraz detay vermek istiyorum. Yine aslında Van sürecine benzer uygulamalar ve araçlardan yararlanılıyor. Bunlar yarı yapılandırılmış mülakatlar, ilgili paydaş gruplarından alınan öneri dokümanları, odak grup toplantıları ve alıştaylardır. Bugün itibarıyla Diyarbakır dışında 10 ilde çalıştaylar tamamlandı, önümüzdeki haftalarda Diyarbakır'da da alıştay tamamlanmış olacak. Bu toplantılarda valilikler, kamu görevlilerini, meslek örgütlerini, özel sektör kuruluşlarını, sivil toplum kuruluşlarını ve yerel basın kuruluşlarını davet ediyor ve onlarla bu konu başlıkları teker teker tartışılıyor. şu sıralar ÜİYOK'lere doğrudan ulaşabilmek için yarı yapılandırılmış mülakat hazırlıkları yapılıyor.

Son olarak bu proje çerçevesinde Yönlendirme Komitesi statüsüyle çalışmaya yön veren kuruluşların isimlerini anmak istiyorum. Tabii, sürecin başında İçişleri Bakanlığı yer alıyor ve Dışişleri Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı bu süreci takip ediyor, çıkan sonuçları kendi iç işleyişlerinde kullanmak istiyorlar. Ve biz de teknik destek sağlayan kuruluş olarak sürecin içerisindeyiz. Sunumum bundan ibaret, teşekkür ediyorum.

VAN İLİ VE KÖYE DÖNÜŞ VE REHABİLİTASYON PROJESİ

Ömer Özcan

Van Valiliği

Değerli katılımcılar, tekrar sizleri Van'da misafir etmekten onur duyduğumuzu belirtmek isterim.

Sunuma başlamadan önce kendimden bahsetmek istiyorum. Yaklaşık 6 yıldır Van'da görev yapan bir idareciyim ve 3 yıldan beri de hem Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDP) projesinin sorumlusu olarak ve 5233 sayılı terörden zarar gören kişilerin zararlarını karşılanmasıyla ilgili kurulan komisyonların başkanı olarak görev yapmaktayım.

Sunumun başında Van haritası ile başlamak istiyorum ama haritayı göstermemin sebebini ileriki sayfalarda arz edeceğim. Sadece burada dikkatinizi çekmek istediğim şey şu: KDP Projesi kapsamındaki ilçelerimizin hep güneyde olması. İleride, bununla ilgili yeri geldikçe ben gerekli açıklamayı yapacağım. Gerçi il merkezimizi de şu anda KDP kapsamında bulunduruyoruz. Özellikle belediye sınırları içerisindeki alanı. Bu bilgileri ben hızlı geçeceğim. Daha çok sunumda ben, Eylem Planı'ndan bahsetmek yerine Eylem Planı kapsamında kazandığımız tecrübeleri sizlerle paylaşmak istiyorum. Bu tecrübelerle birlikte yine diğer çalışmalarımızla ilgili elimizde bazı veriler var, bu veriler ışığında sorunun tahlil edilmesinde ya da daha iyi çözüm önerileri eklemek adına, sorunun daha iyi tanımlanması anlamında bazı rakamları ve bilgileri de paylaşmak istiyorum. Bizim, yani Van ilinin KDP projesi kapsamında bulunan köy ve mezra sayıları, 35 köy ve 19 mezramız var, ilçelere göre rakamlar slaytta olduğu gibi. Ben kontrolsüz göç olgusu demek istiyorum bu olguya. Terör ve asayiş olayları sebebiyle göçün hızlanması ve kontrol edilememesi olarak belki tanımlanabilir. Kontrol edilemeyen bu göçün belki beraberinde getirdiği sorunlarla mücadele etmek için bütüncül bir uygulamaya, projeye ihtiyaç duyulması. Zaten ilgili bakanlar kurulunun gerekçesinde de bunlar ifade edilmekte. 2005 yılındaki ilgili bu bakanlar kurulu kararının akabinde bu projenin prensip ilkeleri daha anlaşılır hale gelmiş ve İller İdaresi Genel Müdürlüğünden gelen şube müdürümüzün de belirttiği üzere ayrıca 5233 sayılı tazmin sistemini şu an uygulanmakta.

Van'ın özeline geldiğimizde Van'da şunu görmekteyiz: Van ili bu bölgenin bir cazibe merkezi. Eğitim, sağlık, ulaşım, sanayi, ticaret anlamında bir cazibe merkezi ve bu cazibe merkezi olma statüsü sebebiyle çevreden ciddi göç alıyor veya göç merkezi ünvanını kazanmış durumda. Bu göç çok yönlü: hem Van'ın kendi ilçelerinden hem de çevredeki illerden Van şehir merkezine geliyor. Özellikle 90 ile 96 yılları arasındaki bu yoğun göçle birlikte Van şehir merkezinin kent dokusunun bozulması sebebiyle de Van şehir merkezinin kendi insanların metropollere ve kırsaldan Van şehir merkezine gelip bir müddet Van'da kaldıktan sonra yine metropollere bir göç ok yönü şeklinde tamamlanabilir. Bu da Van'daki yaşanan, özellikle kontrolsüz şekilde yaşanan 1990'da 1996'da 2000'de, bu rakamlar değişebilir, esas olan problemin özüne inmek, bu anlamda çok dinamik bir sirkülasyon oldu. Ayrıca, Van şehir merkezi özelinde ben bunu anlatmak istiyorum. Göçle oluşan birçok mahallemiz var ve bu mahallelerdeki göç dokusu çok heterojen bir yapıya sahip. Yani yöresel kıyafeti, yöresel aksanı, yani burada genelde göçle oluşan mahallelerimizde Kürtçe konuşuluyor ve bu Kürtçe'nin değişik aksanları, değişik kültür şekillerini görebiliyoruz ve bu bir heterojen yapı bize ortaya koyuyor. Ayrıca bu göç psikolojisi sebebiyle bir kırılğan psikoloji var yerinden olmuş kişilerde. Birazdan bunların da sonuçlarını da arz edeceğim. Bizlerin bu konu üzerinde fikir yorarken, fikir ortaya koyarken çok düşünmemiz gerektiği anlamına gelmekte.

Bunun sonuçları üzerinde durduğumuzda, özellikle bizlerin - idareci olarak bizlerin - karşılaştığı başlıca sorunlar: Eğitim konusundaki eksiklikler aksaklıklar, sağlık konusunda keza aynı şekilde. Altyapı, kentleşme, çevre sorunları - özetle belediyemizi ilgilendiren şekliyle - işsizlik sorunu, kırsaldaki ekonomik potansiyelin düşmesi ki bu Van özelindeki en büyük sıkıntılardan bir tanesi. Şunu özellikle belirtmek istiyorum: Van - az önce de belirtildi - Van dışında bu projenin yürütüldüğü ve ihtiyaç olan illerimiz var. Her ilin kendine göre bir özeline, yani bu anlamda bir ayrık çalışmasının olması gerekiyor. Van özelinde şunu belirtmek isterim ki kırsalda müthiş bir ekonomik potansiyelin atıl hale düşmesi gibi bir sıkıntımız var. Kültür çatışması, az önce belirttiğim üzere. Gelişmişlik, nüfus altyapı, sanayileşme gibi konularda diğer bölgelere göre geri kalma ve yeni göçlere sebebiyet verebilecek bölgesel farklılık. Devlet otoritesine küskünlük ve sivil itaatsizlik örnekleri. Bu psikolojik yapıyla çok alakalı. Geline süreçte ortaya çıkan portre, sosyolojik açıdan altından kalkılması güç bir travma olması. Kontrolsüz göç olgusunun suç oranlarının artması ve bazı suç sektörlerinde kaynaklık etmesi özellikle de kaçakçılık... 5230 sayılı yasa uygulamasının bize kazandırdığı ciddi veriler oldu. Öğleden önce de ben ifade ettim.

Bu veriler ışığında KDP projesini daha iyi düşünebildik, bunlardan sadece birkaçını sizlerle paylaşmak istiyorum. Komisyonlarımızın şu ana kadar karar verdiği ve olumlu karar vermeyi düşündüğü boş alan, yani şu an yerleşimi olmayan, ciddi bir ekonomik potansiyelin atıl hale düştüğü 58 köyümüz ve 193 mezramız var. Bu yerleşim merkezlerinin yaklaşık 3,5 ile 4 milyon dekar mera varlığının olduğu ve hâlihazırda bu varlığın %65-70'inin etkin kullanılmadığı tespit edilmiş. Şu ana kadar tazminatı hükmedilen dosyaların toplamına bakıldığında özellikle 1990 ile 1998 yılları arasına bakıldığında, ben belirtmek istiyorum, 330.000 dekara yakın bir alanın mala ulaşamamayla ilgili tazminatına hükmedildi. Yine öğleden önce belirtmiştim, biz birazdan da rakamlarla ifade edeceğim, reddettiğimiz şu ana kadar 24.000'in üzerinde karar verdik ve bunun %40 küsur kadarını reddettik biz. Diğer geri kalan kısmı olumlu tazminata hükmettik. Reddettiğimiz miktarın büyük çoğunluğunu reddetme sebebimiz oradaki yaşanan kısmi göçlerin ekonomik sebeplerle olduğu veya kan davası gibi, ben yine dilime almakta hicap ettiğim, hala 21. yüzyılda çözüm aradığımız kan davası gibi bir sebeple bu göçlerin yaşandığını tespit ettik. Ve ayrıca, haritada gördüğünüz üzere biz KDP kapsamındaki ilçelerimiz hep güneyde, kuzeyde hem KDP kapsamına almadığımız ilçeler var hem de bu kuzeydeki ilçelerden 5233 sayılı yasa kapsamında hiçbir başvuru yok. Çok az denecek, hiç yok denecek kadar bir başvuru var. Bu da şu anlama geliyor: kendi ilimiz ile ilgili, ilin göçle ilgili portresini çizerken kuzey ve güney olarak ikiye ayırmamız gerektiğini ve ilde yaşanan göçlerin - ki kuzeyde de göçler yaşanmış - ilde yaşanan göçlerin %100'ünün hatta %50'sinin bile, %50 civarının belki asayiş ve güvenlik sebebiyle yapıldığı ortaya çıkmakta. Biz bunu rakamlarla birazdan ifade edeceğiz. Van ilinde, özellikle 1990 ile 1996 yılları arasında yoğun bir göç yaşanmıştır fakat bunun tek sebebinin de güvenlik ve asayiş olmadığı ortaya çıkmakta. KDP kapsamındaki köylerin tazminat dosyalarıyla ilgili ben yine bu bilgileri de sizlerle paylaşmak istiyorum. Şu ana kadar 72.000.000 TL'lik bir tazminata hükmettik ve 38.000.000 TL'lik kısmı da ödendi bunların. Ben genel ihmali sizlere vermek istiyorum. Şu ana kadar ilimizde yapılan toplam başvuru sayısı 33734. Karar verilen dosya sayısı 24633. Tahakkuk edilen tazminat miktarımız 170 milyon lira civarında ve bunun ödenen kısmı da yaklaşık 90 milyon TL. Hem üniversitemizin hem de kendimizin yapmış ve yaptırmış olduğu anketler var ve bu vereceğim bilgilerin bir anket verisi olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Yani kesin ve kati veriler değil. Yarın basında bunları sanki resmi makamlar ağzıyla söylenmiş rakamlar olarak inanın duymak istemem çünkü bunlar sonuçta bizlerin çalışmalarına katkı sağlayan anket verileri. Bizlerin de işini kolaylaştıran veriler, tahmini veriler. Van şehir merkezine yapılan göçün %60'ı kadarının 1992 ile 1996 yılları arasında gerçekleştiği, Van şehir merkezinin şu anki nüfusunun %50 kadarının göç ile oluştuğu - belki daha fazlası - Van şehir merkezine göç edenlerin %87 kadarının toplu olarak yani çınar aile olarak göç ettiği, Van şehir merkezinde yerinde olmuşların %93'ü kadarının da yeşil kart sahibi yani, fakir ve muhtaç olduğu sonucu ortaya çıkmakta.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine bakıldığında yaklaşık 1 milyon nüfusumuz var toplamda ve bunun yine yaklaşık %50 küsuru şehirde, %45 küsuru de kırsalda yaşamakta ve bu şu anlama geliyor: biz Türkiye ortalamasının çok çok üzerinde kırsal bir nüfusa sahibiz hala. Yani bu şu demek oluyor, Van'da kırsaldan kente göç hala devam edecek ve etmekte olduğu anlamına geliyor. Bu devam edecektir, hala büyük potansiyelimiz var kırsaldan kente göç anlamında. Ayrıca, az önce belirttiğim üzere Van'ın kuzeyi ve güzeyi anlamında ciddi bir ters orantı var kırsal nüfusun dağılımı anlamında. KDP kapsamındaki yerleşim birimlerimiz var az önce belirttiğimiz 35 köy var, 19 mezra ile ilgili. 1994 resmi verilerine göre o yerleşim birimlerimizin nüfusu 16104. Yani bu yerinden olmuşluk olgusunun en yoğun yaşandığı yerleşim birimleri - ve bu vereceğim rakamlar da resmi rakamlar. 1994 verilerinde bu yerleşim birimlerinde 16104 kişi yaşadığı, 2006 verileri ki bu kaymakam arkadaşlarımız bizzat kendileri proje kapsamında yaptıkları çalışmalar neticesinde 10581 olarak yapmışlardı ve ben iyi hatırlıyorum, yaz ayında yapmışlardı. Malum, burada insanlar kırsaldan kente göçse bile kent merkezinden yaz aylarında, özellikle eğitime ara verilen yaz aylarında, kırsaldaki tarım arazilerini ekip biçmek ya da oradaki ürünleri, mahsulleri almak için yaz aylarında köylerine dönmekte ve böyle bir mevsimlik göç de yaşanmakta. Yaz aylarında ölçülen, bu tespit edilen verilere göre bu yerleşim birimlerinin nüfusu 10581. 2007 verilerinde, yani adres ve nüfus kayıt sistemlerinde ki şu an en muteber ve güncel verilerimize göre 2007'de bu yerleşim birimlerinde 9049 olduğu ki ben kaymakam arkadaşlarımızın özverilerine burada teşekkür etmek istiyorum, çok ciddi bir yapmışlardı, ne kadar doğru bir çalışma olduğunu burada görebiliyoruz. 2008 verilerinde ise aynı yerleşim birimlerinin nüfusu 10.006. Yani, her geri dönüş ne kadar hani olumlu olur ya da olumsuz olur sorusu akla geldiğinde burada bir artışın olduğunu gözlemlemekteyiz.

Bu veriler ışığında biz - biz derken hep yanlış anlaşılmasın, Van'ı kastediyorum - az önce de bahsedildi, Van Eylem Planı İzleme Takip Komitesi var ve yaklaşık 40'a yakın üyesi var ve bunun yarıya yakını da sivil toplum örgütlerinden oluşmakta, sadece saki kamu kurumlarından oluşmamakta, biz derken ben özellikle bunu kastediyorum. Yani kamuyu ya da valiyi kastetmiyorum. Bu İzleme ve Takip Komitesi'nin yapmış olduğu çalışmalar neticesinde kazanmış olduğumuz bir tecrübe var. Bu tecrübeyi sizlerle paylaşmak istiyoruz. Bu tecrübemiz hedef ile ilgili. Van'daki iki farklı hedefimiz oluştu. Birincisi hali hazırda kente yerleşmiş olup metropol illere göç etme potansiyeli olan ve kırsaldaki eski yerleşim merkezlerine de geri dönmek yönünde istek ve arzusu olmayan, yerinden olmuşlarla ilgili olarak istihdam arttırıcı, gelir getirici, kentsel yaşama adaptasyon, kentsel dönüşüm ve rehabilitasyon projelerini hayata geçirmek çünkü biz çok iyi biliyoruz ki o 1990 ile 1996 yılları arasında herhangi bir altyapı olmadan koca koca mahalleler oluşmuş - oluşturulmuş. Ve bu sadece Yalım Erez mahallesinden ibaret değil. Hacıbekir mahallesi gibi, Süphan Mahallesi gibi 8-9 tane mahallemiz var Van şehir merkezinde ve genelde Van şehir merkezinin doğu tarafına düşen Erekli Dağı eteklerinde de birçok mahallemiz var ve bu mahallelerimizin çoğunun alt yapı anlamında çok çok ciddi sıkıntıları var ve bu anlamda da Van Belediyesi'nin ciddi sorunları olduğunu ben biliyorum.

Kent yaşamına adaptasyon sadece sosyolojik bir şey değil aynı zamanda kültürel, ekonomik anlamda da adaptasyon söz konusu çünkü insanlar kırsaldan kente göçerken üretim tekniklerini de aynı şekilde kırsaldaki şekliyle kent merkezlerine beraberinde getirmişler, belki yakacak sistemlerini, ekmek yapmak sistemlerini, birçok beşeri ihtiyaçlarını giderme anlamındaki tekniklerini de kente getirmiş durumdadır ve kentin alt yapısı anlamında bir iltizamsızlık söz konusu. Bunları giderme, özellikle alt yapı anlamında giderme anlamında, sosyal anlamda, rehabilitasyon anlamında istihdamı arttırıcı anlamda hedefimiz var, birincil hedefimiz. İkincil hedefimiz ise kırsaldaki dengesiz nüfus dağılımını göz önünde bulundurarak hali hazırda tarım ve hayvancılık faaliyeti yapılamayan, yerleşim olmayan kent ve mezralara hem geri dönüşleri olabilmesi hem de oradaki ekonomik potansiyelin tam anlamıyla harekete geçirebilmesi amacıyla istihdam arttırıcı, gelir getirici, eğitim, sağlık,

ulaşım, iletişim, enerji, imar konularında kırsal alt yapı projeleri ve rehabilitasyon projelerini hayata geçirebilmek.

şimdi ben 5330 sayılı yasa kapsamında oluşturulan komisyonun 3 yılda 2 komisyonun da başkanlığını yapan birisi olarak konuşmak istiyorum. Biz tüm bu köylerimize gittik, fotoğraflama yaptık, arazi tespitleri yaptık, GPRS cihazları ile tarım arazilerini ve tarım arazilerinin vasıflarını ölçtük. Yani şu an, asayiş ve güvenlik anlamında gidilemeyen hiçbir köyümüz yok şu an Van kırsalında. Hepsine bizzat biz gittik. İnsan olmasa bile, orada yaşam olmasa bile gittik, oradaki zararları biz ölçtük. Ayrıca KÖYDES projemiz kapsamında, birazdan da rakamları arz edeceğim, özellikle KDRP projesi kapsamındaki bu 35 köy ve 19 mezraya eşitsizlik uyguladık ama müspet manada, yani pozitif ayrımcılık yaptık. Ve bunu da Eylem Planımızda zaten belirtmekteyiz. Özellikle zarar görmüş, mağdur olmuş bu yerleşim birimlerine gittik, birazdan da rakamları vereceğim, pozitif ayrımcılık ilkesi gereğince alt yapı, özellikle eğitim, sağlık ve ulaşım, şebekeleşme suyu anlamında pozitif ayrımcılık gözeterek ciddi alt yapı imkânları götürdük. Tabii, bu problem sadece ekonomik üzümlerle, alt yapı tedbirleriyle üzülecek bir mesele değil ama en azından işin ekonomik anlamında ve orada atalete düşen ekonomik potansiyelin hayata geçirilmesi, oradaki yaşamın tekrar normale dönmesi anlamında gerekli şu an tüm altyapı giderilmiş durumda. Yani, şu an bir otomobille bu yerleşim birimlerimizden herhangi birine gidilebiliyor. O yerleşim birimindeki insanımız, yerleşmesi durumunda çocuğunu okuluna gönderebiliyor, sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor ve bir insanın yaşayabileceği temiz içme suyuna kavuşabiliyor. Bunu rahatlıkla şu an Van için söyleyebiliriz.

Bu rakam, özellikle belirtmek istiyorum, İçişleri Bakanlığımızın btcesinden KDRP amacıyla gndirilen rakamlar. şu ana kadar 7.389.673 TL denek yollandı ilimize 2000 yılından itibaren. Ve bunun %95'inin üzerindeki kısmı harcandı. Harcama kalemleri de bu tabloda. Özellikle, geri dönmek isteyen vatandaşlarımıza barınma, tabloda gözükmekte yıllara ve kalemlere göre, gelir getirici projeler, eğitim-sağlık hizmetleri, sosyal içerikli projeler, etüd çalışmaları ve diğer harcamalar adı altında harcamalarımız oldu. Birazdan bu projelerin detayına da gireceğiz. Ayrıca, az önce de belirttiğim üzere, bu rakamları ben vermek istiyorum. Hani pozitif ayrımcılık yaptık dediğimiz şey bu. şu ana kadar sadece bu 35 köy ve 19 mezraya 29. 610.000 TL'lik yatırım ve yardım yapıldı. Bunlar şehir merkezinde değil, bunlar bizzat zarar görmüş yerleşim birimlerine yapılan yatırım ve yardımlar. Barınma eğitim sağlık sosyal gelir getirici alt yapı, bunlar aslında bir yapı olarak değil de hassasiyetimizin ne derece olduğunu anlatmak için ben arz ediyorum. Yani, bu konudaki hassasiyetimizin ne yönde olduğunu anlatması için ben bu rakamları veriyorum. Yine bu tecrübe birikimi esnasında değişik yerleşim modelleri ortaya ıktı. Bunların birkaçı başarılı, birkaçı başarısız oldu. Ben bunların sadece isimlerini sayıyorum. Kendi köyüne dönüş modeli, özellikle projenin özünde olan, geçmişte köyünden değişik sebeplerden ayrılan insanların aynı köylerine dönmesi için alt yapı ve barınma ve gelir getirici projeler, az önce rakamlarla da belirttik, sadece isimlerini sayıyorum.

Kırsal alanda merkez köy uygulaması modeli, bu geri dönüşü kolaylaştırmak adına o bölgedeki merkezi bir köye ağırlık vermeye ilgili. Bununla ilgili birkaç köy örneğimiz var. Ama yüzde yüz başarılı bir uygulama değil. Yine kırsal alanda toplu yerleşim birimi modeli, bu kamuoyunda kykent projesi olarak da bilinen bir sistem. Fakat bu amaca yönelik oluşturulan bir köyün tek rneği Konalga. Konalga'da oluşturulan bir köy modeli var, alt yapısıyla, binalarıyla. Bir de kent merkezinde Yalım Erez rneği var, bunun da tek rneği Yalım Erez mahallesi. Bu da yine, sivil toplum rgt, Türk Odalar ve Borsalar Birliği, devlet, Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfı ve bizzat yerinden olmuş kişilerin işbirliğiyle yapılan bir mahalle. O dönemde, ukurca'nın Uzundere Beldesinden göç etmiş insanların oluşturduğu bir mahalle. Fakat tek mahallemiz bu değil. Kendiliğinde, daha doğrusu, böyle bir proje olmadan oluşturulan sekize yakın, sekizin üzerinde mahallemiz var ve bunlar kısmi

göçle oluşan veya tamamı göçle oluşan mahallelerimiz. Bunun en büyüğü de Hacıbekir Mahallesi. Şimdi ben kronolojik olarak gitmek istiyorum. Güney Van kırsal kalkındırma projesi 2005 yılında, çünkü Eylem Planı'ndan önce bir projemiz daha vardı. Eylem Planı'na çekirdeklik teşkil eden bir proje vardı, Güney Van Kalkınma Projesi. Ben kronolojik olarak sadece isimlerini saymakla yetiniyorum. Oradaki tecrübelerimiz Eylem Planı'nın da ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu proje kapsamında ÇAREM (Çocuk Araştırma Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezi) de sokağa itilen çocuklarımızla ilgili bir rehabilitasyon projesiydi ki sokağa itilen çocuklarımızın neredeyse %99'u bu göç ile oluşan mahallelerden gelmekteydi. Bu çocuklarımızın okullara kavuşturulması, okullaştırılması ve ailelerine döndürülmesi ile ilgili bir projedir. Çok ciddi bir başarı aldık ve bu projeyi hala devam ettirmekteyiz. Sürdürülebilir bir projeydi. Şu an Sosyal Hizmetler'e devrettik bu projeyi ve 1000'in üzerinde o dönemde çocuğa ulaştık. Gıda Bankası uygulaması, belki bu diğer illerde uygulaması olabilir ama Van'da daha farklı uygulandı çünkü vatandaşlarımızın kamuyla olan irtibatlarını, başta da belirttik, kitle alanında bir kamu otoritesine ciddi bir küskünlük vardı. Bu küskünlüğü gidermek için biz vatandaşlarla kurduğumuz her platformu kendimize bir şans olarak, kendimize bir fırsat olarak görüyoruz ve bu kesişme noktalarını her şekilde rehabilite etmeye çalıştık.

Biz vatandaşlarımızla buluşacağımız her platformu kendimize bir fırsat olarak görüyoruz ve bu buluşma noktalarında rehabilite etme amacındayız. Bunlardan bir tanesi Gıda Bankası. Özellikle ciddi anlamda bir fakir, muhtaç kitlemiz var göç sebebiyle. Bu kişilere daha nezih ortamda ve rencide olmadan yardımların dağıtılması için market tarzı bir yer oluşturduk ve bu markete gelen - resimde görüldüğü üzere - fakir vatandaşlarımız normal bir süpermarket kolaylığıyla eline market arabasını alarak oradaki, insani ihtiyacını giderebilecek, insanın hayatını idame ettirebilecek her türlü malzemeyi bulabileceği, lükse kaçmayan her türlü malzemeyi bulabileceği bir süpermarkette alışverişini yapabilmekte ve hatta biz poşetlerine bile Valiliğin herhangi bir logosunu bastırmadık ki evine gittiğinde, mahallesine gittiğinde rencide olmasın. Üzerinde amblem olmayan, isim olmayan poşetler orada kullandık ki işin psikolojisini düşündük, bu anlamda bir projemiz oldu. Yeşil Ağ yine vatandaşlarımıza, özellikle sosyal yardım ve bazı bazı başvurularında ciddi bir hoşnutsuzluk söz konusuydu, bekleme, uzun bir süreç vardı. Bu süreci rehabilite anlamında bir tek adımda hizmet ofisi oluşturuldu ve bu çalışmamız başbakanlık genelgesiyle Türkiye'ye teşhir edildi. Yani, Van'ın yapmış olduğu bu proje başbakanlığın yapmış olduğu yarışmada birinci oldu ve bu birincilikten sonra da başbakanlık genelgesiyle de Türkiye'nin tamamına teslim edildi. Şimdi Türkiye'nin tamamında uygulanmakta bu proje.

Mikrokredi uygulaması yine bu mahallelerimizdeki kadınlarımıza yönelik, onların ekonomiye katılması ve fakirlik zincirinden kurtulmaları anlamında bir projeydi. Mikrokrediyi anlatmama gerek yok. Nobel barış ödülü alan bir proje ve biz bunu Van özelinde kendimizce uyguladık, herhangi bir yere tabi olmadan. Alt yapı koordinasyon kurulu, bu kurul hala hayatını devam ettirmekte, buradaki amacımız şu, özellikle çok ciddi darbe almış, kentleşme anlamında çok ciddi darbe almış bu yoğun göç sebebiyle, kent merkezindeki yapılacak alt yapı çalışmalarının ya da kamu yatırımlarının daha efektif planlanabilmesi daha hızlı ilerleyebilmesi anlamında bir çatı oluşturduk. Ve belki bu yapılacak şeylerin koordinasyonunu burada değerlendirdik ve bununla ilgili de ciddi tasarruflarımız, hem ekonomik olarak hem de işlemlerin hızlandırılması anlamında verimliliğimiz söz konusu. Bunları burada belirtmiyorum ama bunları rakamsal olarak talep edilmesi durumunda arz edebilirim. Köy mimarisi ve kırsal yapı teknikleri eğitim projesi bu anlamda hem yapı tekniğini uygulayan vatandaşlarımıza hem idarecilere, hem de bu yapı teknikleriyle ilgili üretimi olan firmalarla ilgili bir eğitim çalışması oldu. Özellikle kırsalda tekrar geri dönüşler yapıldığında eski sistem olan yapı tekniği olan kerpicin kullanılmadığı ve çok ciddi sıkıntılara ve afetlere maruz kalacak bir yapı tekniğinin kullanıldığı tespit edildi ve bunun rehabilitasyonu için bir proje uygulandı, bunun düzel-

tilmesiyle ilgili, çünkü sel yataklarına evler yapılıyor, evler yapı güvenliğine uygun olmayan şartlarda yapılıyordu. Bununla ilgili bir eğitim çalışmamız oldu. Bir fincan kahve projesi bu 3 sene uygulandı. Şu anda bitti bu proje. Özellikle amaç-hedef kadınlar ama erkekler vasıtasıyla yani kahveler-kıraathaneler vasıtasıyla biz kadınlara ulaşmaya çalıştık; erkekler üzerinden kadınlara ulaşmaya çalıştık. Bunlarla ilgili bir eğitim çalışmasıydı. Ayrıca, birçok kamu kurumunun vatandaşla buluşma noktasıydı bu, kıraathaneler mekân-merkez seçildi.

Eylem Planı ile ilgili ben fazla detaya girmek istemiyorum. Az önce hocamızın da belirttiği şekliyle ben fazla detaya girmeyeceğim fakat Eylem Planı ile ilgili sadece şunları söylemek istiyorum. Van Eylem Planı deyince objektif olarak benim aklıma birincisi katılımcılık, ikincisi kurumsallaşma/sürdürülebilirlik, üçüncüsü ise dinamiklik geliyor. Katılımcılık, biz her noktada yeni katılımcılar alıyoruz İzleme Takip Komitesi'ne ve buna ihtiyacımız olduğunu belirtiyoruz. Ve bu konudaki gelebilecek her türlü desteğe de hala kapımızın açık olduğunu burada ifade ediyorum.

Üçüncüsü, dinamiklik. Öğleden önce bir arkadaşımız söz aldı, herhalde bir yanlış anlaşılma oldu, yanlış bilgi var enformasyon var. Biz projelerimize bir son bir tarih vermedik. Her gün yeni gelecek projelere açtık. Yeni projeler bize gelsin ve bunun sürekli çığırkanlığını yapıyoruz, sürekli anlatıyoruz, bize yeni projeler getirin diyoruz. Eylem Planı başındaki projelere bağlı değiliz çünkü her gün yeni tecrübeler kazanıyoruz, yeni tecrübeler ışığında yeni projelere ihtiyacımız var. Bu anlamda, projelerden zarar gelmeyeceğine inanıyorum ve yeni projeleri de bekliyoruz. Fakat imkanların da kısıtlı olduğunu biliyoruz. Öğleden önce daire başkanımıza da belirttim. Bu imkanları da en efektif şekilde kullanmaya çalışıyoruz. Dayanaklar, metodoloji, amaç, bunlar zaten herhalde bu çalışmaya gelmeden önce internette edindiğiniz, bastığımız, internette yayınladığımız Eylem Planı'nda zaten olan, tekrar mükerrerlik olmaması adına ben hızlı geçiyorum.

Biraz da süremiz kısıtlı. Tabii bu Eylem Planı hazırlanırken, öğleden önce de belirtildi, az önce hocamız da belirtti, çok ciddi istişareler yapıldı. Uzun süreçlerden geçildi. Ben tekrar bu süreçte emeği geçen STKlarımıza ve bizzat emeği geçen yerinden olmuş kişiler teşekkür etmek istiyorum çünkü öğleden önce yine hani eleştirildi, bu çalıştayda yerinden olmuş kişilerin kendileri niye yok diye soruldu, ben de eleştiriyorum. Yani organizasyon bize ait değil, TESEV'e ait. Kusura bakmasınlar çünkü gerçekten yerinden olmuş kişilerden de, muhtarlardan da birkaçının davet edilmesi gerekiyordu. Belki davet etmişlerdir, ben bilemiyorum, icap etmemiş olabilir ama bizim İzleme ve Takip Komitemizde yani, hali hazırda Eylem Planı ile ilgili izleme ve takip komitesinde siz varsınız herhalde (Evet) tamam kusura bakmayın. İzleme ve Takip Komitemizimizde her zaman bir muhtarımız ve birkaç muhtarımızı biz çağırırız. Yani bu proje kapsamındaki hem şehir merkezinden hem de kırsaldan birkaç muhtarımızı çağırırız, bizzat yerinden olmuş kişi olarak ve hep yanımızda görmek isteriz. Kusura bakmayın ben sizleri bilmiyordum. Ama daha çok kişinin bence bu çalışmaya icap edilmesi gerekir, daha geniş katılımın olması gerekirdi çünkü inanın Van'ın en büyük problemi olarak görüyorum ben bu problemi. Ve bu problemle ilgili daha çok kişinin Van'dan daha çok kişinin katılımını ben arzu ederdim.

Resimlerimiz var, bu Eylem Planı'nın tanıtımı ve bilgilendirme, istişare toplantıları ile ilgili. Yani, yüzlerce resmimiz var ama ben bunlardan sadece birkaçını burada gösterebiliyorum. Ayrıca, mesela ben birkaç, az önce de gıda bankasında ifade ettim, biz vatandaşlarımızla en küçük tanışma buluşma noktalarını kendimize fırsat biliyoruz. Buna bir örnek daha vermek istiyorum. 5233 sayılı yasa kapsamındaki çalışmalarımız ilk başladığında, malum, normalde tazmin sistemidir. İşte, dosyalar tekemmül ettirilir, ölçümler yapılır, zararlar ölçülür fakat biz bunlarla yetinmedik. Gittik, bizzat ben kendim ilçelerde toplantılar düzenledim. Bu toplantılarda, kişilerin kendileri, başvuru sahiplerinin ken-

dilerini çağırarak, topladık ve onlara yasanın özünü anlattık ve bu yasa kapsamındaki alacakları tazminatlarını Van'ın faydasına kullanabilmeleri ya da bunu yatırıma dönüştürmeleri, istihdama dönüştürmeleri amacıyla her türlü iş birliğine ve de teknik desteğe de hazır olduğumuzu bir açık çek olarak onlara belirttik.

İlk Eylem Planı kapsamında, yine rakamlar vermek istiyorum, o dönemde kamu, STK ve yerel yönetimlerden bize sunulan projeler vardı. Bunların toplam yükünü, 91.000.000 TL'lik toplam bir yük vardı, 84 projemiz vardı. Bu projelerin sayısı şu an yüzü geçti. Yani bu ilk Eylem Planı 2006'da, yayınlandığı tarihten bu yana, 100'ün üzerinde projemiz birikti ve bunları biz peyderpey hayata geçiriyoruz.

Ben yine hızlı devam ediyorum. Şu ana kadar Eylem Planı sonrası uygulamaya konulan projelerin listesi var burada. Hali hazırda uygulanmakta olan iş garantili nitelikli iş gücü yetiştirme projemiz var. Bunlar direk yerinden olmuş kişilere yönelik ve %100 iş gücü, %100 iş garantisi olan projeler. Ve temmuz ayında bu sonuçlanacak, 120 kişiye biz istihdama dönüştürmüş oluyoruz bu proje kapsamında ve nitelikli bir şekilde.. istihdama dönüştürmüş oluyoruz. Yine, toplum merkezleri var. Hatta ilk uyguladığımız ben projelerden birini sizlere söylemek istiyorum. Eylem Planı sonrası ilk uygulamaya koyduğumuz proje, Bostaniçi Belediyesi ile bir kanalizasyon projesi idi. Yine az önce listede olan iş garantili nitelikli iş gücü yetiştirme projesi ile ilgili detaylar var. Resimleri ben burada sizlere göstermek istiyorum. Van Belediyesi ile şu anda yürütmekte olduğumuz kentsel dönüşüm projemizin ön protokolleri TOKİ ile imzalandı, halen devam etmekte. Bostaniçi Belediyesi ile yaptığımız projeyi bahsettim. Buları hızlı geçeceğim. Onlarca projemiz var şu ana kadar uyguladığımız.

Anne Misafir Odası projemiz var, bu özellikle kadınlara yönelik olması sebebiyle belirtiyorum. Bu yörelerimizdeki bir çok yerleşim birimi çocuklarını, özellikle belirli bir dönem, yatılı ilköğretim bölge okullarına göndermekte ve çocukların yetiştirilme tarzı, okullardaki durumlarını gözlemleyebilmeleri için biz annelere bir misafirhane yapıyoruz ve yılın içerisinde, peyderpey, sırayla o anneleri YİBO' larda misafir etmek istiyoruz. Tabii karşılıklı etkileşim olacak şekilde gelecek misafirlerimizde de çeşitli eğitim ya da sağlık konularında eğitim verecek şekilde bir projemiz var. Yine, şu an Yalım Erez mahallesinde uygulamaya koyduğumuz Kadın Evi, Eğitim ve Emek Merkezi var. Sadece Yalım Erez mahallesine hizmet etmemekte. O bölgedeki diğer mahallelere arazi problemimizi çözer çözmez ikincisini şu anda inşa edeceğiz. Şu an inşaatı Süphan mahallesinde yapmayı düşünüyoruz.

Yine Van'daki istihdamı arttırma ve işsizlik problemini çözmeye anlamında bir tek adım ofisimiz var birikim-yatırım ile ilgili. Van-Tay adı altında. Bu çalışmamız da başbakanlık genelgesi ile Türkiye'ye teşhir edildi, yani ülkeye örnek gösterildi ve diğer illerimizde şu anda mecburi hale getirildi.

Özellikle bu rakamları vermek istiyorum. Van, yaklaşık üç seneden beri üst üste bu sosyal projelerde Türkiye birinciliği ödülünü alıyor. En fazla ve en yetkin projeyi hazırlayarak. Şu an direk Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Genel Müdürlüğü tarafından finanse ediliyor. Kırsal kalkınmayla ilgili, sosyal kalkınmayla ilgili bu projelerimiz şu ana kadar 9.000.000 TL'ye yakın bir proje. 9000 tane proje iletildi ve hayata geçirildi. Bunu şunun için belirtiyorum: Bu projelerin çok büyük bir kısmı şehir merkezinde ve göçle oluşan mahallelerde uygulandı ve 1000'in üzerinde kişi iş sahibi oldu. Görüş ve öneri olarak ben şunu özellikle belirtmek istiyorum: Eleştiriler muhakkak olacaktır. Olumlu eleştiriye de ihtiyacız ve muhtaç olduğumuzu da burada belirtiyorum. Biz demek istiyorum. Fakat Van Eylem Planı şu an tek örnek olarak elimizde ve ne yazık ki diyorum hep o da biz oluyoruz. O da hep Van oluyor. Herkes Van üzerine odaklanıyor. Bu anlamda eleştiriler illaki olacaktır. Bu kadar ciddi bir probleme biz yapısal olarak tamamen çözüm olduk diyemeyiz. Dememiz de doğru değil.

Daha önümüzde uzun bir yol var, mesafe var hedefe ulaşma anlamında. Bu uzun soluklu bir proje. Bu anlamda birçok gönüllü STK'mız var, birçok kamu kurumumuz var ve birçok kişi var destek sağlayan.

Fakat bu arkadaşlarımızın cesaretlerinin kırılmaması adına belki biraz daha eleştirilerin çözüme yönelik olmasını ben düşünüyorum. Yani problemin kaynağına işaret etmektense çözüme katkı sağlayacak eleştiriler yapmakta fayda var. Problemin ne olduğunu hepimiz çok net bir şekilde görüyoruz biliyoruz az önce rakamlarla da belirttik ama lütfen benim değil kendi adıma konuşmuyorum ama bu konuda gönüllü olan gönüllülük ilkesine göre çalışan birçok STK'mız var, yerel yönetimlerimiz var, belediyemiz var. Bunların cesaretlerinin kırılmaması adına, ümit vermek adına biraz daha olumlu eleştirinin yapılmasını arz ediyorum. Ayrıca politikaların oluşturulurken, çizilirken, yol haritası ortaya konurken kırk defa düşünülmesi gereken bir nazik bir konu, bıçak sırtı bir konu. Bu anlamda konuşulacak şeylerin ağızdan çıkmadan kırk defa düşünülmesi gerekiyor. Çünkü çözüme katkı sağlayalım derken çözüme ayrı bir problem teşkil etmemek lazım. Çok ince politikalar uygulamak lazım bununla ilgili ve yapısal çözüm önerileri getirmek lazım ki bu anlamda en büyük yük İçişleri Bakanlığımızda. Ulusal eylem planının bir an önce çıkarması gerekiyor ki şu an çok ciddi bir çalışma var bakanlığımızda. Bu çalışmalara zaman zaman bizleri de çağırıyorlar. Umarım yakında bu yasal düzenlemeler ve ulusal eylem planı da çıkar ki özellikle Van Belediyesi'nin bu anlamda bu yapısal düzenlemelere ihtiyacı var, pozitif bir ayrımcılığa ihtiyacı var çünkü en fazla mağdur olmuş ya da bu anlamda etkilenen yerler şehir merkezleri Van gibi Diyarbakır gibi şehir merkezleri.

Ben tekrar beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Umarız bu çalıştay hayırlı olur ve çözüme ciddi bir katkı sağlar diye düşünüyorum.

VAN EYLEM PLANI VE ZORUNLU GÖÇ BAĞLAMINDA VAN KADIN DERNEĞİ'NİN ÇALIŞMALARI

Zozan Özgökçe
Van Kadın Derneği

Öncelikle genel olarak ülke içinde yerinden edilmişlerin, özellikle kadınların - çünkü biz kadınlarla çalışıyoruz - genel durumundan bahsedeceğim. Eylem Planı'nın oluşturulma süreci, bizim önerilerimiz ve eleştirilerimizden bahsedeceğim.

Van Kadın Derneği; Muş, Bitlis ve Hakkari'de çalışıyor ama ağırlıklı olarak Van'da çalışıyor. Bütün politikalarını, kadın danışma merkezine gelen kadınlarla belirliyor. Yaptığı savunuculuk ve lobicilik gibi kampanyaların yanı sıra kadınlarla birebir çalışarak onlardan gelen sorunlar doğrultusunda çalışıyor. Sadece ülke içinde yerinden edilmiş kadınlarla değil, mülteci ve sığınmacı kadınlarla da çalışıyoruz. Çok kırılğan bir kadın grubuyla çalışıyoruz.

Temel olarak işlediğimiz konu kadına yönelik aile içi şiddettir. Danışma Merkezi'ne gelen kadınların %80'i zorunlu göç ile oluşmuş mahallelerden gelen kadınlar ve bunların hepsinin aile içi şiddet öyküsü var. Ancak ben bir yandan da onların genel durumundan bahsetmek istiyorum. Örneğin, 2008 yılında derneğe başvuran 805 kadının %90'ının kendisine ait hiçbir geliri bulunmamaktadır. %65'i yeşil kartlıdır ve %12'sinin hiçbir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Zaten Eylem Planı ile ilgili Dilek Kurban ve Deniz Yüksek'ın hazırladığı raporda da yerinden edilmişlerin yoksulluklarına değinildi.

Ancak yerinden edilmiş kadınların en belirgin sorunu özellikle aile içi şiddet konusunda devlete olan güvensizlikleridir. Bunu derneğin verileri şöyle açıklıyor: Derneğe gelen kadınların %67,5'i derneğe gelmeden önce hiçbir yere gitmemişler, %3'ü aileye başvurmuş, %3'ü adliye ve baroya, %2,5'i karakola - jandarma hiç yok - %22,5'u diğer kuruluşlara başvurmuş. Diğer kuruluşlardan kasıt; sağlık kuruluşları, valilik ve belediyedir. Bu %22'lik kısım içinde en çok oranı da belediye oluşturuyor. Buradan şunu çıkarıyoruz; aile içi şiddete uğrayanlardan kamuya başvuranların oranı %10'u geçmiyor. Bunun tek sebebinin güvensizlik olduğunu söyleyemeyiz, başka nedenler de var. Örneğin, karakollardaki ve jandarmadaki erkek egemen yapı... Ama yerinden edilenlerin mahallelerinin kamuya güvensizliği ile ilgili şöyle bir söylem oluşturuyor kadınlar: "Kocamı nasıl karakola şikayet edeyim, oğlumun nasıl şikayet edeyim? Zaten başka sorunlarımız da var devletle, niye ben bunu devlete söyleyeyim?"

Birleşmiş Milletler ile İçişleri Bakanlığı'nın bu ortak çalışmasını duyduğumuzda biz de içinde yer almak istedik. Yenilikçi, katılımcı ve şeffaf bir eylem planı olacağı söyleniyor. Yenilikçi olan yönü şu; kamu Kürtler ile ilgili bir meselede bir şeyler yapmaya başlayacak. Bu yüzden tabii ki içinde yer almalıyız, katkılarımızı sunmalıyız. Bir diyalog süreci başlamalı diye düşünüyorduk ki; daha önce de Birleşmiş Milletler'e bağlı CEDAW'ın Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme Komitesi'ne Türkiye'deki Azınlık Kadınlar başlıklı bir rapor sunmuştuk. Bu raporda da yerinden edilmiş Kürt kadınlarının yaşadığı çoklu ayrımcılığı anlatarak, Türkiye'nin CEDAW'ın 14. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle bir rapor hazırlamıştık. Yerinden edilmiş Kürt kadınları tavsiye kararlarına geçmişti bu vesileyle. O yüzden Birleşmiş Milletler mekanizmalarıyla da çalışma dileğimiz vardı.

Elbette ki Birleşmiş Milletler, İçişleri Bakanlığı ve Van Valiliği'nin kaleme alacağı bir raporun dünyamızı değiştirmeyeceğini farkındaydık. Böyle bir beklentimiz yok. İçeriğindeki sosyal altyapı, örneğin kanalizasyon, barınmayla ilgili öneriler çok iyi. Ancak bizim eleştirilerimiz şöyle; bu aslında oturumun başlığına da çok uyuyor, Türkiye'de Yerinden Edilenlere Yönelik Bir Hükümet Politikası Olarak Van Eylem Planı. Bu eylem planının gerçekten hem diliyle hem içeriğiyle hem de uygulanış şekliyle, Türkiye'de yıllardır uygulanan bu yanlış politikaların bir yansıması olduğunu düşünüyorum çünkü sadece Gıda Bankası gibi projelerin içeriğine baktığımızda bile planın ruhunda sorunlar olduğunu düşünüyoruz.

Eylem planının hazırlanışındaki üç mesele aslında planın şu anda bu kadar tartışılmasına neden oldu. STK'lardan hep bahsediliyor, ama 'Hangi STK'lar?' bu önemli. STK'larla eşit ilişki kuramıyor. Şöyle bir ayrım söz konusu; kazanılmış STK'lar, kaybedilmiş STK'lar ve şüpheli STK'lar. Diğer bir deyişle bizden olanlar ve bizden olmayanlar... Böyle olunca da kamu bir iş yapacağı zaman STK'ları çağırıldığında 'bir şey yapılacaksa ben yaparım, sen de gel alkışla, eleştireceksen başka yerde eleştir edası söz konusu oluyor.

Şunu da belirtmeden geçmeyeyim yıllardır burada yaşıyoruz, içimizde bir kızgınlık bir öfke var, hepimizin var benim de var, kamuya karşı benim de önyargım vardı.

STK'ların da aslında bir önyargısı var. Kullandığımız dille ilgili bir sorun olduğunu düşünüyorum, hep saldırgan bir dil var, iki taraflı bu. Bu eylem planıyla ilgili, diyalog sürecinin başladığını ve en azından bu konuyu konuşabildiğimizi söyleyebilirim. Çünkü toplantılar, çalıştaylar oluyor ve bir araya geliyoruz.

Bir de STK'lar arasında dayanışma ve bilgi paylaşımında sorun oldu. Kamu nezdindeki üçe bölünmüşlük kendi içimizde de var. Ortak hareket etmedik. Ayrıca STK'ların ve kamu çalışanlarının niteliği ile ilgili sorunlar vardı. STK'larda ciddi bir nitelikli insan kaynağı sorunu var. Aynı şekilde devlet memurları ile ilgili de aynı sorunlar mevcut. Çalıştaylarda devlet memurları aralarda diyor ki: "Haklısın ama biz de devlet memuruyuz." O yüzden "Bize bu konuda ısrar etmeyin" diye geri bildirimler de çok alıyorduk.

Bu konuda üçüncü sorun ise; kamu temsiliyetinin STK temsiliyetinden daha fazla olmasıdır. Toplantılarda STK katılımı daha azdı, azınlıkta olduğumuz için sesimiz gittikçe azalıyordu. TESEV'in Aralık 2006 sempozyumunda "Neden STK'ların önerileri yer almadı?" diye sormuştum Birleşmiş Milletler temsilcisine, şöyle dedi: "%93'ü yer aldı, %7'si yer almadı, onlar da sizin söyledikleriniz."

Çalıştaylar boyunca dil meselesinde çok tartıştık; 'yerinden edilmiş olmak' ve 'yerinden olmuş olmak'. Biz 'ülke içinde zorla yerinden edilme' sözünün kullanılmasını çok istedik. Bu bir mukadderat değil, yerinden edildi bu insanlar. Yerinden olma lafı, özneleri konuşturmuyor. Örneğin bayan kelimesi yerine kadın kelimesini getirdik. Bu en çok da eylem planının açıklandığı gün çok fazla dillendirildi. 'Terör, terörist, bölücü' yerine daha başka kavramların kullanılması gerektiğini önermiştik. Ayrıca diğer STK'larla birlikte her iki tarafın da belirtilerek, savaş veya çatışma olarak durumun söylenmesini, terörün kullanılmamasını, bunun aradaki mesafeyi açacağını söylemiştik.

Başka bir mesele de İçişleri Bakanlığı'nda gelen kişinin dile getirdiği "Van'lı vatandaşlarımızı rehabilite ediyoruz", "Kürt vatandaşlarımız da gezmeyi hak ediyorlar" gibi söylemler. Ben bir Kürt olarak 'Türk vatandaşlarımızı rehabilite edelim' diyemiyorum. Böyle bir sahiplik ve egemen bir dil var. Kürt vatandaşlarımız; biz ve siz...

Biz-siz meselesinde gereksiz alınganlık yaptığımızı düşünebilirsiniz. Ancak bu kırılğan bir grup... Yerinden edilenlerle nitelikli bir şekilde çalışılacaksa buna dikkat edilmesi gerekiyor. Eylem Planı'nı hazırlayanlar da bu işin politikasını yürütecekse eğer buna dikkat edilmesi gerekiyor. Özellikle dil meselesi son toplantıda çok kötüydü, çalıştaylarda da bu tartışıldı.

Dil meselesi kadınlar meselesinde de önemli. Şöyle ki, kadınlardan bahsederken, az önce Ömer Bey de bahsetti, şunla ilgiliydi; YİBO'daki çocukları kadınların görmesiyle ilgiliydi. Bakış açısı şu; biz ve çocuklar, kadınlar çocuklara bakar, kadınların işi bu. Yani hani kadınlara bakış açısı bu Eylem Planı'nda çok değişmedi ama çok geniş bir kavram girdi; toplumsal cinsiyet duyarlı yaklaşımları, politikaları benimsemek ve gençlerin katılımını vurgulamak. Bu o kadar genel bir şey ki yani bununla ilgili bir yaptırım da yok eylem planında. Ve biz nereye itiraz etsek zaten böyle bir politikamız var, temel ilkemiz bu diye bir geri bildirim alınabilecek bir madde.

Bizim diğer bir talebimiz de özellikle kadınların hizmetlere ulaşımında hizmetlerin Kürtçe verilmesi. Bir de kadınlara ulaşırken 'nitelikli insan' kavramında, bu işi yapan insanların nitelikleri üzerinde oldukça fazla durduk. Örneğin; kadın bakış açısına sahip, hiyerarşik bir dil kullanmayan, eşit ilişki geliştirme becerisi olan kadınların bu hizmet veren yerlerde çalışması gerektiğini vurguladık.

Son olarak da Kürt meselesi ve etnik duyarlılık konularında bazı önerilerimiz oldu. Eylem Planı'na baktığımızda Kürt kelimesi bile yok içinde. Bunu kamu da hiç şey yapmadı, Ömer Bey belki vurgular diye bekledim ama kimse bir şey demedi. Bu da bizim psikolojik bir isteğimiz aslında. Deniliyor ki; Kürt dersek bu ayrım yaratacak. Hayır, psikolojik olarak ben duyarsam rahatlayacağım ve Kürtler de duyarsa rahatlayacak. Bir de Kürt dili ve Kürtçenin kullanılmasını önerdik ve koruculuk sisteminin tartışılması gereken bir şey olduğunu belirttik.

Bütün yerinden edilmişlerin aynı düşündüğünü söyleyemiyoruz. Hatta aile bireyleri arasında bile çok farklı düşünenler var. 'şu aile geri dönmek istiyor, şu aile kalmak istiyor' diyemiyoruz. Yaş grubuna, cinsiyete göre de talepler ve istekler çok değişiyor. O yüzden homojen bir yapı yok.

Korucu olan ve olmayan aileler arasındaki husumet de ciddi bir sorun. Bu işin politikasını yapanlarla korucu aileler arasında çapraz bir ilişki var, bu da sorunlu bir durum. Yalım Erez Mahallesi hakkındaki eleştirimizin altında şöyle bir şey vardı; Yalım Erez Mahallesi'ndekilere büyük bir ilgi var ve o daha çok ön plana çıktı. Diğer mahalleler çıkmadı, çünkü diğerleri korucu veya devletle daha yakın. Onların içinde de farklılıklar var aslında, hiçbir şey homojen değil. O yüzden bu tarz ayrımlara da planda yer verilmesini istemiştik. Mayınlar, mayınlardan zarar gören yerler, geri dönülecek yerlerden ne kadarı düzgün, söyleyebiliyorlar mı ki şu köy güvenlidir gidebilirsiniz. Böyle bir şey yok şu anda ve bunun koşulları ne zaman oluşturulacak bilmiyoruz.

Son olarak; bu planın yenilikçi, şeffaf, katılımcı olduğu söylendi. Yenilikçilikle ilgili Ercan Bey dedi ki 'yenilikçi çünkü yerinde kalmak isteyenleri entegre etmenin altını çiziyor.' Bunun yeni olduğunu söylüyor, ben yeni bir şey olmadığını düşünüyorum. Biz yıllardır zaten entegre edilmeye çalışıyoruz. Ben çok iyi entegre oldum, çok az Kürtçe konuşuyorum. Ve şeffaf bir plan... Evet, biz Eylem Planı'nı açıklandığı gün gördük. Son gün gördük. Eylem Planı'nı tartışamadık, geri bildirimde bulunamadık. Katılımcı deniliyor, ama ağırlıklı olarak kamu vardı ve katılımcı olmadığı sonuçları tarafından maa- lesef savunulmuyor. Ama tabi her şey çok mu berbat, öyle de demiyoruz elbette.

Planın bakış açısının, ruhunun değişmesi gerekiyor. Burası pilot idi, böyle sorunlar var, diğer illerde değiştirelim. Bizler STK'lar olarak yine elimizden geleni yapacağız. Umut ediyorum uygulamasında

sivil toplum gerçekten içine katılır. Sabah Ulrike, rapor nedeniyle sivil toplum ve kamu arasındaki gerginliğin artmasından endişelendiğinden bahsetti. Birleşmiş Milletlerin kız çocukları ve kadınlar ile ilgili bir projesi Van'a geldi. Birleşmiş Milletler'den bir kadın eylem planı hazırlayacağız dedi. Biz o kadar önyargılıyız ki aylarca görüşmedik kadınla. Çalıştaylardan o kadar korkuyoruz ki.. Kürt dili ile ilgili bir şey söylediğimizde o bize geri şöyle döndü: "kadınların iletişim sorunu". Yine aynı şeyleri yaşayacağımızı düşündük. Kürt kadınları aptal değil iletişim kurabiliyorlar, bu iletişim sorunu değil, başka bir sorun. Önyargılarımızı arttırdı. Eylem planı hazırlama sürecinin bize bıraktığı önyargılar da var maalesef. Teşekkür ederim.

III. OTURUM

ÇÖZÜME DOĞRU:

ZORUNLU GÖÇ MAĞDURLARI İÇİN BİR GELECEK MÜMKÜN MÜ?

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ: VAN EYLEM PLANI

Etyen Mahçupyan

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

Adını nasıl koyarsanız koyun, çok karmaşık bir sorun var önümüzde. Kürt sorunu Türk sorunu, Türkiye sorunu... Ama sonuç olarak, çok uzun bir geçmişi olan ve giderek karmaşıklaşan bir sorun var. Dünya koşulları sayesinde üstü kapatılmış olan bir sorun bu. Konuşulmaması mümkün olan bir dönemden geliyoruz ve şimdi artık konuşulmaması mümkün olmayan bir döneme girmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla da sıkıntılı bir dönem; devlet için de sıkıntılı, bizzat Kürtler için de sıkıntılı. Çünkü orada da hazırlıksız yakalanılmışlık hali var bence. Böyle bir ortamda Van Eylem Planı diye bir plan var elimizde, bu sorunların çözülmesine yönelik bir adım. İyi niyetli bir adım.

İyi niyeti karşılıklı olarak görüyoruz bugün, her iki taraf da birbirine bir şeyler söylemeye çalışıyor, birlikte davranmaya çalışıyor. Fakat ne yazık ki sınırlandırılmış bir iyi niyet bu ve sınırlandırılmış olmasının nedeni de siyasete dokunmaktan korkuyor olması. Çünkü o kadar karmaşık ve geniş bir tablo var ki siyasi olarak, onun dışında durmaya çalışılıyor. Ama onun dışında durarak bu sorunlar çözülebilir mi, o da son derece şüpheli, çünkü sonuçta ortada çok basit bir gerçek var: Özellikle yerinden edilmiş insanlar söz konusu olduğu zaman, devletin kendi vatandaşına karşı işlemiş olduğu bir suç var burada.

Bu çok yeni bir şey de değil. Bu topraklarda devlet, hangi tür hükümet olursa olsun, kendi vatandaşına karşı suçlar işlemiş durumda zaten. Biraz kanıksanmış bir olay bu. Ama öyle bir dönemden geçiyoruz ki şu anda, küreselleşme, Avrupa Birliği, insan hakları, demokratik ilkeler vesaire; bütün bunların içinden baktığımız zaman artık suça suç demek durumundasınız. Bundan kaçtığınız ölçüde gerçekten sorunu çözmek istemediğiniz imajını veriyorsunuz ve bence devletin şu anda sorunu bu. Van Eylem Planı'nın da büyük ölçüde sorunu bu, çünkü bütün bu iyi niyete rağmen hala tam bir güven ortamı oluşturabilmiş değil... Buradan yola çıkarak bu konunun genellemeye müsait olmadığı uyarısını da yapmak lazım. Devlet başarısız oldu demek yanlış, çünkü başarılı olduğu bir sürü nokta bulabilirsiniz. Devlet başarılıdır demek de yanlış, çünkü başarısız olduğu da bir sürü nokta var. Dolayısıyla genellemeler yapmadan, anlamaya çalışarak yaklaşılması gereken bir sorun bu.

Bu arka planı göz önünde bulundurarak bu sabaha dönelim. Belediye başkanı burada şöyle dedi: 'Siz bir entegrasyon projesi yapmaya çalışıyorsunuz ama bu herkes için bir asimilasyon projesi'. Bu cümleye nasıl yaklaşmak lazım? Belki belediye başkanı duygusal davrandı diyebiliriz, belediye başkanı gerçekleri çarpıtıyor diyebiliriz, belediye başkanı nifak sokuyor da diyebiliriz ama tersten de bakmakta yarar var. Belediye başkanı belki de doğruyu söylüyor. Tümüyle doğru olmayabilir bu, herkes için de doğru olmayabilir ama önemli bir miktar insan için, belediye başkanının söylediğinin ben doğru olduğunu düşünüyorum. Devlet, entegrasyon projesi yapıyor ama algılama bunun bir asimilasyon projesi olduğu.

Bunun niçin böyle olduğunu da bu sabahki birinci panelin birince konuşmacısı Elizabeth çok güzel bir şekilde anlattı bize. Dedi ki: "Yerinden edilme hali ancak yerinden edilmişlikten ötürü ortaya çıkan sorunlar çözülmüşse bitmiş olur." Başka bir deyişle, siz yerinden edilmiş olan insanları zenginleştirseniz de sorun çözülmüş olmaz, onlara güzel binalar vererseniz sorun çözülmüş olmaz. Onlar yerinden edilmiş oldukları için ne yaşadılarsa, o sorunu çözdüğünüz zaman bu çözülmüş olur

ve yerinden edilmişlik hali bitmiş olur. Bunun bize söylediği şey, yerinden edilmişliğin bitmesinin öznel bir algılamayla olabileceği. Mağdurlar ancak kendilerini artık yerinden edilmiş hissetmiyorlarsa, o zaman yerinden edilmiş olma hali bitecektir ve algılamamanın girdiği her yerde siyaset vardır. Çünkü siyaset denilen şey zaten bu algılamalar üstüne bina olur ve algılamalar her yerde siyasetin hamurudur; dolayısıyla da siyasetten arındırarak bu meseleye bakmak son derece güç. O halde ne yapılabilir, nasıl bir yaklaşımda bulunmak lazım o zaman bu kişilerin bu algılamayı değiştirmesine yönelik?

Sürekli tekrarlanan bir kelime vardı, ‘katılımcılık’, doğru bir kelime. Eğer gerçekten katılımcı bir sistem yaratabilirseniz, insanların kendilerini yalnız, yabancı, öteki hissetmesini engelleyebilirsiniz belki bir yere kadar, onların bu yerinden edilmiş olma hissini de yavaş yavaş törpüleyebilirsiniz. Ama katılımcılıkla ilgili önermelere baktığım zaman epeyce sorunlu olduğunu söylemek lazım bu önermelerin. Örneklerden gidelim.

Olabildiğince katılımcı olmaya çalışan bir projeden bahsediyoruz. Bu ‘olabildiğince katılımcı olmak’ bence epeyce kaypak bir bakış. Çünkü bu planı, projeyi düzenleyen sınırlarını çizdiği bir katılımcılıktan söz etmiş oluyoruz ve burada eğer kaypak olmayan, yüzeysel olmayan, demokrat bir katılımcılık istiyorsanız şöyle bir kriterle gitmeniz lazım. Katılmak isteyen herkesin katılabileceği bir proje yaparsanız işte o katılımcı olur ve eğer katılması şart gözüken biri katılmıyorsa, o zaman katılımın anlamsız olduğunu da takdir etmeniz ve itiraf etmeniz gerekiyor. Başka bir deyişle, katılımcılığın kriteri davet edenden değil, davete katılanlardan gelir. Ve eğer bazı insanlar istedikleri halde katılmamışlarsa, katılamamışlarsa veya bunu reddetmişlerse o zaman ortada bir yanlış var demektir ve bu yanlış sonuç olarak siyaseten o projeyi hırpalar, o projeyi bir noktadan sonra anlamsız kılar. Bence Van Eylem Planı’nın da buna benzer bir handikapı var. Katılımcılık, başkalarından görüş alan ve onları kendi görüşüne adapte eden bir bakış değildir. Bu da çok yüzeysel ve kaypak bir yaklaşım olur. Ama biliyoruz ki, örneğin Van Eylem Planı’nın son noktasında, sivil toplum örgütlerinin pek fazla bir söz hakkı olmadı ve o son toplantıya bazıları katılmadı. Katılımcılıktan bahsediyorsak eğer, dizginleri elde tutan, bu projeye insanları davet eden kişilerin kendi görüşlerini değiştirmeye hazır olma hallerinden de söz etmemiz lazım. Van Eylem Planı diye bir şey hazırlıyorsanız, bu Van Eylem Planı’nın nasıl olacağını önceden tasarlayıp görüşleri oraya adapte edemezsiniz. Bu, katılımcı bir proje olmaz. Süreç içinde kendi görüşlerinizin de değişebileceğini ve başta hiç düşünmediğiniz bazı görüşlerin o eylem planına girebileceğini baştan kabul etmeniz ve bunu beyan edebilmeniz lazım. Ancak bu şekilde insanları oraya davet edebilirsiniz, o zaman gerçek bir katılımcı ortam üretebilirsiniz.

Yerinden olma/edilme meselesi de aynı şekilde karışık bir durum. Varsayalım ki, yerinden olanlar da var, yerinden edilenler de var ve yerinden olanlar yerinden edilenlerden daha fazla. O zaman yerinden olanlara ‘yerinden olan’ deyin, yerinden edilenlere de ‘yerinden edilen’ deyin. Bunu engelleyen bir şey yok. Ama bu karışıklıktan hareket ederek, bunu bahane ederek, hiç ‘yerinden edilme’yi kullanmazsanız, o zaman samimiyetinizden tabi ki kuşku duyarlar ve samimiyetten kuşku duymanın siyasi bir maliyeti vardır, çünkü samimi davranmamak da siyasi bir eylemdir. Dolayısıyla yapılma şekline baktığımız zaman bu plan; içinde birçok doğru şey barındırmasına ve temelde iyi niyet taşımaya rağmen, katılımcılık konusunda gerçekten doğru mesajlar veremediği için ve doğru bir yöntem izleyemediği için bence siyaseten tam istediğinin tersi mesajlar iletmış durumda.

Bir başka katılımcılık olayı da Çanakkale gezisidir. Diyarbakır’da yerinden edilmiş insanlar için toplanan paralarla yapılan işlerden birisi Çanakkale’ye bir gezi tertiplemiş. Burada iller idaresinden gelen bürokrat arkadaşımız bunu savundu, bunun iyi bir şey olduğunu söyledi ve “Ta Avustralya’dan gelen insanlar Çanakkale’yi görmeye geliyorlar bunun ne mahsuru var?” dedi. Bir mahsuru yok, yeter

ki Diyarbakırlılar Çanakkale'ye gitmek istesin. Ama ya istemiyorlarsa? Ya onların başka bir önceliği varsa? Eğer başka bir öncelikleri varsa, ona rağmen siz onları Çanakkale'ye gönderiyorsanız, o insanlar ne düşünecek? 'Bizi entegre ediyorlar' mı diyecek, yoksa 'bizi asimile ediyorlar' mı diyecek? Tabii ki 'Bizi asimile ediyorlar' diyecek. Dolayısıyla siz çok iyi niyetle, birlik beraberlik adına bir şeyler yapıyor olabilirsiniz ama yaptığınız şeyin siyasi mesajı, sandığınızın tam tersi ve devlet sürekli bu hatayı yapıyor.

Devletle beraber maalesef bence Van Eylem Planı da büyük ölçüde bu hatayı yapmış durumda. Böyle baktığımız zaman, devlet yetkilileri, bürokratları ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı'nın temsilcilerinin bir zaafı olduğunu düşünüyorum. Kendilerinden çok memnunlar. Bu iyi bir durum değil. Örneğin devlet adına konuşanlar, 'Biliyorum, tanıyorum, biz bu halkı biliyoruz' diyorlar. 'Biliyorum' diyerek yola çıktığımız zaman hiçbir sorunu çözemezsiniz. Devlet, 'Ben bu halkı tanımıyorum' demek zorundadır. Ancak 'Tanımıyorum' diye başlarsanız, bir tanıma şansınız olabilir, eğer samimiyseniz. Şunu unutmamak lazım ki zihniyet yanlışsa, iyi niyetle yola çıkmak bile, hatta özellikle iyi niyetle yola çıkmak bir sürü yanlış sonuç üretir. Çünkü o sonuçları belirleyen şey niyetiniz değildir, zihniyetinizdir ve Türkiye'de devletin zihniyeti henüz doğru bir perspektife sahip değil. Dolayısıyla da iyi niyetli bir devletimiz var şu anda bir nebze ama zihniyetini değiştirmemiş olan bir devlet var. Aynı şekilde çuvaldız devlete gitti ama küçük bir iğne de UNDP'ye. Biraz önce burada konuştuğumuz zaman 'Biz nötr ve objektifiz' dedi Ulrike ama bunu bırakın başkaları sizin için söylesin. Siz kendiniz için 'Biz nötr ve objektifiz' diyemezsiniz. Başkaları sizi nötr ve objektif buluyorsa o zaman siz işinizi doğru yapıyorsunuz demektir ama başkaları sizi objektif bulmuyorsa, o zaman siz zaten siyaseten yanlış yapıyorsunuz demektir.

Bütün bu arka planı göz önünde bulundurarak bugünkü konuya gelelim: Zorunlu göç mağdurları için bir gelecek mümkün mü? Tabii ki gelecek mümkün, herkes için bir gelecek var ama birden fazla gelecek var. Zorunlu göç mağdurları ya da yerinden edilmiş bu insanlar, devletçe PKK'lı ya da PKK yandaşı olarak görüldükleri için bu durumun engellenmesi amacıyla oradan boşaltıldılar. Boşaltılma biçimleri de onlara PKK'lı muamelesi yapılarak oldu çoğu zaman. Şimdi o insanlar bu devlete nasıl güvenecekler geldikleri yerlerde, hatta devletin kendileri için doğru bir şey yapacaklarını nereden bilecekler? Bu insanlar için ne tür bir gelecek var? Bence burada iki tür gelecek var: Bu insanlar, devlet doğru davranırsa vatandaş olacaklar, doğru davranmazsa dağa çıkacaklar. Dağa çıkmak da bir gelecektir ve somut olarak şu anda yerinden edilmiş insanların önündeki seçeneklerden birisi hala budur. Devlet bugün bunu anlayamıyorsa ve sadece rakamlar ve istatistiklerle bunu çözeceğini sanıyorsa, bence çok fena aldanıyor.

Son bir nokta: Beraber geleceği kurmak, birlikte bir geçmişe sahip olmakla mümkün. Ortak bir geçmişiniz yoksa, ortak bir geçmişi birlikte üretilmiyorsanız, şu andan geriye bakıp o geçmişin dilini beraberce ortaya koyamıyorsanız, hiç kimseyi bir ortak gelecek konusunda ikna edemezsiniz. Dolayısıyla Türkiye'nin daha gidecek çok yolu var. Aslında belki de bir sıçramaya ihtiyacı var, çünkü adım adım giderek de çözülecek bir şey gibi durmuyor bu. Bir zihniyet değişikliği kesinlikle gerekiyor. Diğer bir deyişle, yaptığımız işi, 'yaptığımız' derken, 'devletin yaptığı işi' daha iyi yaparak değil, tamamen farklı yaparak bu sorun çözülebilir ancak. Umarım devlet de ve devlete yardımcı olmaya çalışanlar da bunu bir an önce anlarlar. Teşekkür ederim.

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ: HÜKÜMET POLİTİKALARI

Zahir Kandaşoğlu

Van Ticaret ve Sanayi Odası

Konumuz 'göç mağdurlarına iyi bir gelecek hazırlamak mümkün mü?' Bunu tartışmaya açıp bu konuya kafa yormalıyız. Van Ticaret ve Sanayi Odası olarak bir meslek odasıyız, ve sanırım bizler herkesten çok insanlara güzel bir gelecek hazırlamak istiyoruz. Yerinden yurdundan göç etmek zorunda kalmış, ya da göç etmiş bu insanları önemsemeli, imkanlar dahilinde onlara yardımcı olmalı ama her şeyden önemlisi sorunların aza indirilmesi ve çözülmesi için politika geliştirmeliyiz.

Benden önce konuşan çok değerli konuşmacılar dile getirdiler, sorunun Kürt Sorunu olmadığını Türkiye Sorunu olduğunu belirttiler. Sonuna kadar içtenlikle katılıyorum. Bu sorun ülkenin sorunu bu böyle kabul edilmelidir. Yine benden önceki konuşmacılar birçok ülkede böylesi sorunlar olduğunu ifade ettiler. Bu da doğru bir tespit ancak şu noktada olaya biraz daha farklı bakmak istiyorum. Her ne kadar birçok ülkede bu tür sorunlar olsa da bizim sorunumuz çok daha farklıdır. Bölgemiz yıllardır sorunlarla boğuşmaktadır ve özellikle kent merkezimizde var olan sorunlar sanırım bizlere özgü sorunlardır. Cumhuriyet tarihimizden beri bu bölgedeki tüm kentler enerji sorunu, altyapı sorunu, eğitim sorunu, ekonomik sorunlar ve işsizlik gibi temel sorunlarla boğuşmaktadır.

Tüm bu sorunların yaşandığı bölge illerimize, köyünü kasabasını yerini yurdunu terk eden insanlar da gelince, bu kez kentlerimizde sistem çöktü. Ekonomik veriler düştü, yatırım gelmiyor, kalkınma yok, dolayısı ile çaresiz kalmış durumdayız. Bu nedenle kesinlikle dünyada yaşanan diğer sorunlarla bölgemizin sorunları aynı kefedede değerlendirilmemelidir. Bölgemizin mevcut sorunlarının çözümü için ayrıca bir çalışma yapılmalı, çalışma grupları oluşturulmalı, bütçeler ayrılmalı. Örnek vermek gerekirse, Van Belediyesi şu an eli kolu bağlı şekilde bekliyor. Hizmet üretmekte zorlanıyor. Çünkü seçim öncesi belediye yönetimi trilyonlarca borç bırakmış. Hiçbir hizmet üretmeden, kenti kaderine terk ederek bu borcu yapmış. Ne olacak bilemiyoruz, böyle bir kentle karşı karşıyayız.

İlimizde, bölgemizde yaşanan bir diğer önemli sorun daha var. Maalesef bizler beyin göçünün yanı sıra, bir de sermaye göçü vermekteyiz. Bir yandan köyünü, yerini yurdunu terk edip gelenlerin sığındığı bir il halini almış iken, bir yandan da mevcut sermayemiz batıya kayıyor. Yaşanan olumsuzluklardan dolayı sermaye burada durmuyor, paramız başka illerde yatırıma dönüşüyor. Gerçekten zor durumda olan insanlara ev sahipliği yapıyoruz. Bu nedenle ısrarla söylüyorum ki bizim sorunumuz dünyanın her hangi bir yerindeki benzer sorunlardan çok daha farklı ve zordur. Bir meslek odası olarak yıllardır bu sorunları nasıl çözeriz, bu sıkıntılarımızdan nasıl kurtuluruz bunun mücadelesini veriyoruz. Bu bölgeye yatırımcı getirmek için çalışıyoruz, yabancı sermayenin buralara gelmesi için mücadele veriyoruz. Ancak gelişen bu durum karşısında herkes çaresiz kaldı, ancak çözüm de üretilmedi. Biz burada yaşıyoruz, ama sadece yaşıyoruz. Çünkü yaşadığımızdan keyif almıyoruz. Yani para var, araba var ama keyif alamıyoruz. Çünkü çaresizlik içinde yaşayan insanları gördükçe sen de keyif alamıyorsun.

Aslına bakarsanız, ülkemiz içinde de farklılıklar var. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerini değerlendirdiğinizde bile çok farklılıklar var. Bir kere iklim farklı, coğrafya farklı... Düşünün burada 6 ay kara kış. Ancak güneydoğu bölgesinde iklim daha yumuşak, insanların en azından buradakilere kadar barınma sorunları yok. Onun içindir ki bırakın dünyayı, ülkemizde(ki) iki geri kalmış bölgede bile farklılıklar var.

Değerli katılımcılar, zamanınız varsa bu kentte birkaç yere sizleri götürüp, yaşanan vahim durumu göstermek isterdim. Özellikle çocukların olduğu bu yerlerde inanılmaz dramlar var. Çocuklar kötü alışkanlıkların esiri olmuş, geleceklerinden umutsuz, dramatik bir yaşamın içindeler. Bu gerçeklerden yola çıkarak, bu bölgeye özel ilgi gerek. Onun için bölgemiz bu özel koşullarından dolayı yıllardan beri geri kalmış bir bölgedir. Gelişmişlik sıralamalarına bakarsanız zaten Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki geri kalmış iller ne şekilde görürsünüz. Bu illerin durumu ortada...

Burada işimiz zor. Van, çevre illerin içinde bir cazibe merkezi.. Dolayısı ile bu da bizim işimizin zor olduğunu gösteriyor. Van Ticaret ve Sanayi Odası olarak her gün bu sorunlarla iç içeyiz, ilimizin bu kadar cazip olması, bu insanların buraya yönelmelerini sağlıyor. Bugün Hakkari, Siirt, Bitlis, Ağrı, Iğdır illerinden ilimize göç olmaktadır. Van kendi sorunlarını çözmemiş bir il durumunda iken, bir de bu çaresiz insanların göçüne maruz kaldı. Altyapı, enerji, sağlık, eğitim, ulaşım sorunları yaşanırken, birde hazırlıksız olduğumuz bir göç dalgası ile karşı karşıya kalınca, kentin sorunları katlanarak arttı.

Bu sorunların çözümü için neler yapmalıyız, sorunların yaşandığı kentlerimizde neler yapmalıyız, bunu tartışmamız lazım. Yeni politikalar geliştirilmeli, ekonomik destek programları açılmalıdır. Parlamentomuz bu sorunları çözmek zorundadır. Sayın Cumhurbaşkanımızın başlattığı, Sayın Başbakanımızın yürüttüğü bu çalışmalar olumlu sonuçlanmalıdır. Bu sorun ülkenin sorunu olarak ele alınmalı. Unutulmamalıdır ki bu bölgede huzur, güven sağlanamadığı sürece, ülkede huzur ve güvenden söz etmek mümkün değildir. Bugün burada böylesi önemli bir konu için bir araya gelen, sorunları dile getirip çözüm üreten, katkıda bulunan herkese saygılar sunar, şükranlarımı arz ederim.

ZORUNLU GÖÇ VE GELECEK!

Necdet İpekyüz

Diyarbakır Tabipler Odası

Sorunlar aynı zamanda çözüm konusunda fırsatlar yaratmaktadır. Sorunlara yaklaşırken, amacınız, yeteneğiniz, hedefleriniz ve kararlılığınız hakkında da bir fikir verirsiniz. “Zorunlu göç” sorunu(nun çözümüne yönelik girişimler), devletin barış konusunda yaraları iyileştirmedeki içtenliğini gösteren önemli bir adım niteliğindedir. Bu duruma yaklaşım iktidarın barış içinde yaşama niyetini gösterecektir.

Yaşanan sorunlar son derece ağır, karmaşık ve peş peşe sorunları doğurmaktadır. Göç edilen yere göre yaşanan sorunlar biraz farklılaşsa da, zorunlu göç mağdurlarının birçok ortak sorunu olduğu bilinmektedir.

Zorunlu göç esnasında ve sonrasında birçok can kaybı yaşanmıştır. İnsanların mal ve mülkleri yok olmuş, birçok durumda geride kalan mal ve mülke korucular tarafından el konulmuş, kırsal ekonomi içerisinde faal olan insanlar üretimden koparak kitleler halinde tüketici konuma düşmüşlerdir.

Zorunlu göç mağdurları yerleştikleri kimi alanlarda kimliklerinden ötürü potansiyel suçlu olarak görülmüş ve çeşitli saldırılara maruz kalmışlardır. Özellikle son dönemlerde Mersin, İzmir, Sakarya ve İstanbul’da Kürt vatandaşlara yapılan saldırılar ırkçılık, etnik kutuplaşma ve çatışma riskinin artık iyice arttığını gösteren kaygı verici gelişmelerdir. Göç mağdurları özellikle ülkenin batı şehirlerinde potansiyel suçlu ve “istenmeyenler” olarak görülmekte, birçok toplumsal dışlanma pratiği ve şiddet biçimine maruz kalmaktadır. Bu durum acil ve etkin önlemler gerektiren bir durumdur.

Dil ve kültürel farklılıklar yüzünden kırsal kesimlerden göç eden insanlar özellikle ülkenin batısındaki şehirlerde ciddi sosyo-ekonomik entegrasyon, kültürel uyum ve sosyo-psikolojik sorunlar yaşamakta, özellikle de kadınlar açısından içe kapalı bir hayat tarzı gelişmektedir.

Sosyal güvencesi olmayan birçok insan sağlık hizmetlerinden faydalanamamakta, özellikle de artan yoksullaşma ile birlikte olumsuz barınma koşulları hijyen şartları nedeniyle hastalıklar çoğalmıştır. Her alanda olduğu gibi kadın ve çocuklar en ciddi sağlık sorunlarını yaşayan dezavantajlı kesimi oluşturmaktadır.

Mevcut sosyal koşullar, yaşanan ağır sosyal ve psikolojik travma ve hak ihlalleri göz önüne alındığında çözüm aşamalarının tazminat bedellerinin ödenmesi, köye dönüş ya da sosyal entegrasyon projeleri ile sınırlandırılmaması gerektiğine; zorunlu göç mağdurları, STK’lar, yerel yönetimler ve hükümet yetkilileri tarafından ifade edildiği ve Tazminat Yasası’nda da değinildiği üzere Bölge’de “devlete güven” ve “sosyal barış”ın tesisinin, sorunun aşılması için adımlar atılabilmesi yolunda öncelikli bir ihtiyaç alanı olduğuna inanarak, yaşanan olayları ve “zorunlu göç” olgusunu “Kürt Sorunu” temelinde düşünerek ve etkili çözümler üretilmediği sürece problemlerin devam edeceği bilinmelidir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda “Zorunlu İç Göçün Nedenleri”ni sıralarsak kabaca en çok ortak dile getirilen nedenler:

- Genel çatışmalı durum;
- Köy boşaltmalar;
- Tarım alanlarının mayınlanması;
- Mera ve sistemi yayla yasakları;
- Arazi, bağ ve bahçelere ulaşımın engellenmesi;
- Kontrollü gıda uygulamaları;
- Koruculuk, korucu yapma baskısı;
- Dil ve kültür sorunu (Büyük metropollere göç edenler Türkçe bilmediklerinden dolayı kendilerini ifade edememe sorunu yaşamıştır. Bu durum onların toplumla sağlıklı bir şekilde ilişki kurmalarını engellemiş ve içe kapanmayı beraberinde getirmiştir.);
- Zorunlu göç mağdurları yerleştikleri kimi alanlarda kimliklerinden ötürü saldırılara maruz kalmışlardır;
- Yaşanan zorunlu göç nedeniyle ortaya çıkan bu sorunlar insanların psikolojik yapısını etkilemiştir. Bu durum insanları suç işlemeye yöneltmiştir. Bunların başında fuhuş, hırsızlık, yabancı madde bağımlılığı vb. gelmektedir;
- Ekonomik sorunlar;
- OHAL uygulamalarının kalıntıları (Karakolların güvenliği gerekçe göstererek köye dönüşleri engellemesi vs.);
- Geçici güvenlik bölgelerinin oluşturulması.

Temelli olarak dönmek istesin/istememesin, zorunlu göç mağdurlarının bulunduğu tek nokta, eski yaşam alanlarından vazgeçmeye niyetli olmadıklarıdır. İnsanlar, sadece ölümlerini gömmek için bile olsa, güvenli koşullar altında köylerine gitme haklarını geri istemektedirler. Bu anlamda, zorunlu göç mağdurlarına yönelik her girişimin dikkate alınması gereken nokta, boşaltılan bu yerleşim yerlerinin bu insanlara ait olduğudur.

Zorunlu göç mağdurlarının tercihlerini sınıflarsak;

1. Yaşam alanlarına geri dönmek isteyenler,
2. Buldukları yerde kalmak isteyenler,
3. Başka yere yerleşmek isteyenler.

Bu zararların tazmini yapılırken zorunlu göç meselesinin “üstünü kapatmak” mantığı aşılmalıdır. Tazminatlar konusunda en yüksek düzeyde adaletin sağlanması devlet ve vatandaş arasındaki güven bunalımını aşmak için olmazsa olmaz koşuldur. Terör ve Terörle Mücadeleden Kaynaklanan Zararların Karşılama Hakkındaki 5233 sayılı yasa sadece zararların maddi açıdan tazminine yönelik olmasına karşın, köylülerin maddi zararını karşılamaktan da çok uzaktır. Bu yasa yeniden gözden geçirilmeli ve kapsamı genişletilmelidir. Yeni hazırlanacak yasa Bölge'nin koşulları göz önünde tutularak çözüme yönelik olarak tasarlanmalıdır. Tercihler arasında gönüllü ve bilgilendirilmiş bir seçim yapmaları sağlanmalıdır. Bu seçime yardımcı olacak şekilde, 5233 Sayılı Yasa ve KDRP'ye ek sosyo-ekonomik önlemler alınmalıdır. 5233 Sayılı Yasa, KDRP ve diğer uygulamalardaki ülke içinde zorunlu göç mağdurlarının tanımı, BM'nin Yol Gösterici İlkeleri (YGİ) ile uyumlu hale getirilmelidir. Bu sosyal politikalar, yukarıda belirtilen üç grup için ayrı ayrı planlanmalı ve en mağdur konumda bulunan kadınların ve çocukların ihtiyaçları özellikle göz önünde bulundurulmalıdır.

BM Yol Gösterici İlkeleri yerinden edilme olgusunu engellemeyi, yerinden edilmişleri korumayı ve kalıcı çözümleri amaçlar.

Kamu hizmetleri bu mahallelere ve sakinlerine son derece düşük düzeyde erişebilmektedir. Bu durum kamu kurumlarına olan güvensizliği körüklemiştir. İnsanların çoğu ülke düzeyinde mevcut olan ekonomik ve hukuki hakların kendileri için uygulanma olasılığının çok düşük olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle uygulanacak program ve politikaların etkinliğini sağlamak açısından, kamu kuruluşları ile zorunlu göçe tabi olmuş insanlar arasında güven tesisi gereklidir.

Göçün sağlık ve ruh sağlığı boyutları devlet tarafından kabul edilmeli; bu alanda hâlihazırda çalışmalar yürütmekte olan STK'lara ve yerel yönetimlere aktif destek sunulmalı ve teşvik edici yasal, sosyal ve ekonomik düzenlemelerle bu kurumların gündelik işleyişte birebir muhatap oldukları bu sorunların çözümüne aktif katılımı sağlanmalıdır.

Devlet yurttaşlarına güvenmek zorundadır; hiçbir devletin yurttaşını potansiyel suçlu olarak görme hakkı yoktur. Bu nedenlerle, hangi köylere geri döneceğini güvenlik güçleri değil, o köyün nüfusuna dâhil olan yurttaşlar vermelidir. Güvenlik güçlerinin görevi, geri dönülen köyde güvenliği sağlamak; diğer kamu kesimlerinin görevi ise mağduriyetlerini gidererek, geri dönülen köyde insani yaşam ortamının doğmasına gerekli desteği vermektir.

Geri dönüş öncesi, boşaltılan tüm köyler, bunların çevreleri ve yaylalar mayınlardan temizlenmelidir. Mayın riski, bölgede ön değerlendirme yapılmasını güçleştiren, tarım ve hayvancılık arazilerini kullanışsız bırakan, eski yaşam alanlarında güvenlik için tehdit oluşturan ve geri dönüş kararını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Türkiye'nin taraf olduğu Ottawa Sözleşmesi'ne göre, 2014'e kadar mayınlarını temizlemek zorunda olduğu unutulmamalıdır. Mayın risk eğitimi programı, mutlaka Türkçe ve Kürtçe yapılmalı.

Boşaltılan köylerin çoğunda uzun bir süredir üretim yapılmamaktadır. Aynı süre zarfında köylüler de üretimden kopmuş bulunmaktadır. Söz konusu durumun iyileştirilmesi ve üretime uygun hale getirilmesi için programlar geliştirilmeli ve gerekli destekler sağlanmalıdır. Köylülere yeni üretim teknikleri konusunda eğitimler verilmelidir.

Bu konudaki görev sadece hükümete-kamu yetkililerine düşmemektedir. Uluslar arası kurum ve kuruluşların, siyasi partilerin, demokratik örgütlerin, sivil örgütlerin ve insancıl duyarlılığı olan her yurttaşın bu soruna taraf olması, sorunun Türkiye'nin çoğulculuğunu zedelemeyecek, demokratikleşmesine, kalıcı bir sosyal barışı yaşamasına hizmet edecek şekilde çözümlenmesine katkıda bulunması ve bu yönlü kampanyalar ve eğitim seminerleri geliştirilmesi gerekmektedir.

Acil olarak yapılması gereken çalışmalardan birisi de, buldukları şehirlerin en yoksul kesimlerini oluşturan zorunlu göç mağdurlarının sağlık-sosyal güvenceye kavuşturulmasıdır. Bu konuda göç edenlere yönelik özel bir sağlık-sosyal güvence fonunun oluşturulması yoluna gidilmelidir. Bu konuda kentlerde ortaya çıkan alt yapı ve çevre sorunlarının çözümü için kamu yönetimi göç edenlerin yaşadığı yerleşimlerin belediyelerine özel kaynak aktarması gibi maddi desteklerde bulunmalıdır.

Sosyal barışa yardımcı olacak, göç edenlerle kentin yerleşik grupları arasında kaynaşmayı, dayanışmayı sağlayacak, birlikte yaşama deneyimlerini zenginleştirecek, "kültürel-toplumsal yakınlaşma çalışmaları" yapılmalıdır.

Eski yaşam alanlarında şu anda harap durumda olan yol, su, elektrik, okul, telefon, sağlık ocağı gibi temel altyapı eksiklikleri dönüş öncesinde tespit edilip giderilmelidir.

Göç edenlerin sağlık sorunlarının çözümü için, göç edenlere yönelik genel sağlık taraması yapılmalı, tedavi ve koruyucu hekimlik çalışmalarını da içine alacak, sağlık ocaklarının sayısını artırıp, mahallelere dağılımını düzenleyecek bir “sağlık projesi” başlatılmalıdır. Özellikle anne-çocuk sağlığı ve güvenilir annelik çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Göç edenlerin göç sonrası yalnızlık, psikolojik korku ve tedirginliklerin giderilmesi, bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümü için “psiko-sosyal danışmanlık” çalışmalarının başlatılması gereklidir.

Göç mağdurlarının eğitim, sağlık vb. ihtiyaçları için inşa edilen köylerinde Kürtçe bilen personel istihdam edilmelidir.

Gerçek bir nüfus sayımı yapılarak, göç haritası çıkarılmalı, buna göre eğitim ve sağlık yapıları yapılmalı, yeteri sayıda ve Kürtçe bilen personel istihdam edilmeli, mümkünse bu personeller göç mağdurları içinden seçilmelidir.

Göç mağdurlarının büyük çoğunluğu geçimlerini resmi kurumların ve gönüllü kuruluşların desteği ile sağlamaktadırlar. Zorunlu göç mağdurları bir an önce onurlarını da ilgilendiren bu durumdan kurtarılmalıdır.

Son 15 yılda yaşanan göçlerin, önceki yıllarla karıştırılmaması gerekir. Bu göçte iki kültürün karşılaşmasının “bütünleşmeye” değil, “kırılmaya” yol açtığını da unutmamalıyız.

Göç sonrası ortaya çıkan en önemli problem, göç edenlerin üretim sürecinden tümüyle kopmaları, tüketicilik eğilimi ağır basan bir yaşam sürmeleri, geliri düzensiz, mevsimlik, dönemlik işler yapmalarıdır. Düzensiz iş, düşük gelirle çalışma ve tüketiciliğin giderilmesine yönelik olarak, geri dönüş sonrası da düşünülerek, göç edenlerin meslek edindirilmesi, mesleğe yönlendirilmesi ve üreticilik yönlerini geliştirecek çalışmaların yapılması gereklidir.

Köyleri boşaltılmadan önce kendi topraklarını eken Kürtler, bugün artık başkalarının topraklarının meyvelerini toplamak zorundalar. Onlar çoluk, çocuk ülkenin bir ucundan diğerine savrulurken ve yollarda can verdikleri gibi orda karşılaştıkları sorunlar kırılmayı, kutuplaşmayı arttırmaktadır.

Mevsimlik işçilik aynı zamanda, ya çocukların eğitimden tamamen yoksun kalmasına ya da eğitimlerinin önemli ölçüde aksamasına yol açmaktadır. Bölge dışına, Batı illerine mevsimlik işçiliğe gidenler sadece ücretlerin düşüklüğü, yaşam koşullarının kötülüğünden değil aynı zamanda etnik kimlikleri nedeniyle aşağılayıcı muameleye maruz kalmaktan şikâyetçidirler.

Bu olaya resmi kurumların yaklaşımlarına bir örnek verirsek; *Radikal Gazetesi*'nde yayınlanmıştı, sonradan haberi ayrıntılı öğrenmek için Ordu Valiliği'nin web sayfasından da okudum. Haberi özetlersem; fındık işçilerinin kalifiye hale getirilmesi için toplantı yapılmış. Cümle şöyle; “İlimize gelen Güneydoğulu işçiler insan onuruna yakışmayacak şekilde kötü görüntülere sebep olmakta.” Cümle devam ediyor; “fındık toplamayı bilmedikleri için üretim kaybına neden oldukları söyleniyor”. Belki de ilk başta Ordu'luların hoşuna gidebilecek tarzda algılanabilir. Ama insan olarak vicdani düşündüğümüzde... şimdi hayatında fındık ağacı görmeyen, belki de fındık yemeyen çocuklar, insanlar zorunlu olarak o bölgeye gidiyor, kamyon devriliyor onlarca çoluk çocuk caddenin ortasına seriliyor, yaşamını kaybediyor. Niye bu çocuklar, insanlar fındık toplamaya gidiyor konuşulmuyor. Bunların gelme nedenlerine dönük çözümler konuşulmadan, bunlar nerede, nasıl barınacak, yatacak, beslenecek, içme suyunu, tuvaletini nasıl bulacak demeden fındık üretimi ve kötü görüntülerin öne-

mine değinilecek. En sonunda öneri de şu; Güneydoğu'daki ve Doğu'daki valilere bir yazı yazılacak, İl Tarım Müdürlükleri, Ziraat Teknisyenleri Valilik aracılığıyla gelen fındık toplayıcılarına bir kurs verecekler. Bu kurs sonrası bir belge alacaklar, belgesi olanlar gelip fındık toplayabilecekler. Vali Bey diyor ki; kötü görüntüyü engelleyebileceğim gibi toplu yerleşmeye de izin vermeyeceğim. Keşke Ordu'daki çocuklar gelip Hasankeyf'i gezse. Türkiye'deki gençler sadece askere giderken uçağa bindirilip o bölgeye gitmese. Türkiye'de kutuplaşma dediğimiz, birbirine yabancılaşma dediğimiz süreç aslında bu.

İkinci bir örnek ise; zorunlu göç ile ilgili kutuplaşmayı önlemek için yapabileceğimiz çok ciddi bir örnek. Bulgaristan'dan zorunlu göç edenlere emeklilik hakkı tanınmış. Bulgaristan'da yaşayan Türkler yerleşim yerlerinin isimleri değiştiği, çocuklarına Türkçe isim koyamadıkları, evleri, köyleri yakıldığı, dillerini konuşamadıkları için Jivkov döneminde, 1989 yılında Türkiye'ye zorunlu göç etmişlerdi. Onlara yönelik 3201 sayılı "Yurt Dışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Yurt Dışında Geçen Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesi Hakkında Kanun"da düzenleme yapılmış. 08 Mayıs 2008 tarihli T.C. Resmi Gazete'de yayınlanan 5474 sayılı kanun ile yapılan bu değişiklik ile 1989 yılındaki zorunlu göç esnasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden vatandaşlara, Bulgaristan'da çalıştıkları süreleri Türkiye'de ödeyerek emekli olma imkânı sağlanmıştır.

Bir taraftan hükümet bölgede yaşanan olaylara bağlı olarak zorunlu göç edenlere valilikler aracılığı ile anlaşma yoluyla tazminat verilmesini düzenlerken, Türkiye'nin içinde de zorunlu göç eden yurttaşlara bir emeklilik hakkı tanınmasını aklına bile getirmiyor. 2008 TBMM yılında Bulgaristan'dan zorunlu göç edenlere dair yapılan düzenlemede hükümet ve mecliste grubu bulunan partiler bölgedeki zorunlu göç için buna benzer bir düzenlemeyi hiç tartışmıyorlar bile.

Zorunlu göç mağdurlarının huzur ve güvenlik içinde geri dönüşlerinin sağlanması için, barış ortamının göz ardı edilmemesi gerekir. Birçok yerinden edilmiş kişinin ve STK'nın en çok barış ortamının ve toplumsal mutabakatın sağlanmasını talep ettiği göz ardı edilmemelidir.

"Zorunlu göç mağdurları için bir gelecek mümkün mü?"

Evet mümkün, onlarla birlikte geleceği kurgulayarak sorunun nedenlerini göz ardı etmeden yani Kürt sorunundan ayrı tutmadan, barışa inanarak, güvene dayalı, cesur siyasi atılımlarla çözmek mümkün.

ZORUNLU GÖÇTEN 15 YIL SONRA...

Şemsa Özar

Boğaziçi Üniversitesi

Bu yazıda önce, 2005 yılında Kalkınma Merkezi Derneği olarak, köylerinden zorla göç ettirilmiş Kürtler'in Diyarbakır'ın il merkezinde yerleştikleri mahallelerde yaptığımız araştırmanın bazı bulgularını aktaracağım. Ardından, ilk kez Van ili için hazırlanmış olan ve şimdi de zorunlu göçün yaşandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan 13 il için hazırlık çalışmalarına başlanan, "Yerinden Olmuş Kişilere Dair Eylem Planları"nda eleştirdiğim bazı hususlara dikkat çekmeye çalışacağım. Bu hususlardan birincisi, devletin zorla göç ettirdiği kişileri tanımlamak için kullandığı "yerinden olanlar" kavramının zorunlu göç olgusunu açıklamakta düştüğü yanlışlık. İkincisi, zorunlu göçe tabi olmuş kişilerin sayısı ile ilgili yapılan hesaplamalara ilişkin eleştirel görüşüm. Üçüncüsü ise, zorla göç ettirilen ailelerin geçim kaynaklarının kısıtlılığı ve kırılabilirliği. Zaten son derece kısıtlı olan bu geçim kaynaklarının, özellikle son yıllarda hızla ağırlaşan ekonomik koşullardan olumsuz şekilde etkilenmekte olduğunun görmezlikten gelinmesi. Önümüzdeki günlerde İl Eylem Planları oluşturulurken bu üç konunun göz önünde bulundurulmasının son derece önemli olduğunu düşünüyorum.

15 Yıl Sonra...

2005 yılında yaptığımız araştırmada, 1990'lı yılların ilk yarısında köylerini terk etmek zorunda kalarak Diyarbakır'ın Aziziye, Gürdoğan, Benusen, Fatihpaşa ve Savaş mahallelerine yerleşmiş olan ailelerin, göç öncesi köy yaşantılarından başlayarak göç sürecinde ve sonrasında yaşadıklarını anlamaya çalıştık. Birçok aile için Diyarbakır'a göçün üzerinden yaklaşık 15 yıl geçmişti. Yerlerinden ve yurtlarından kopararak, planlamadıkları bir göç sonrası yerleşmek zorunda kaldıkları bu şehirde yaşama tutunma biçimlerini izlemeye çalıştık. Bu konuları kaleme aldığımız *Zorunlu Göç ve Etkileri-Diyarbakır* çalışmamızı Haziran 2006 yılında yayınladık. Bu yıl bu çalışmamızı güncelliyoruz. Son dört yılda zorunlu göç mağdurlarının yaşamlarında ne gibi değişiklikler olduğunu yeni bir yayınlara kamuoyuna duyurmak istedik. Bu çalışmamız henüz bitmedi, devam ediyor. Mahalle sakinleri, muhtarlar, öğretmenler, belediyelerin Eğitim Destek Evi personeli, mahallelerde faaliyet gösteren STK mensupları, sağlık ocağı çalışanları, kamu kuruluşlarının görevlileri ve daha birçok kişiyle görüşmeler yaptık.

Göçten yaklaşık 15 yıl geçmiş olmasına rağmen, ailelerin büyük çoğunluğunun hâlâ günü kurtarma mücadelesi verdiklerine, göç sürecinde yaşanan acıların ise hafızalarda canlılığını koruduğuna şahit olduk. Zorunlu göç sürecinin olumsuz etkileri, bu sürecin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen azalmış değil. Diyarbakır'da yaşanan bunca yıl içinde insanların yaşam standartlarında bir iyileşme olması beklenirken, tam tersine, derinleşen ve süreklilik kazanan bir yoksulluk, yoksunluk ve terk edilmişlik durumu mevcut.

İnsanların büyük çoğunluğu geçimlerini inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, hamallık, hayvan kesimi, çöpten katı atık toplama, ev temizliği ve çocuk bakıcılığı yaparak ve tarım ve inşaat işlerinde geçici olarak çalışarak sağlamakta. Yapılan bütün bu işlerin bir sürekliliği bulunmadığı gibi kazanılan gelirin de bir garantisi ve sürekliliği yok. İki üç aylık bir süreyle yapılan işleri uzun bir işsizlik dönemi takip edebiliyor. Diyarbakır'ın genelinde çok önemli bir sorun olan işsizlik bu mahallelerde çok daha yakıcı ve yaygın bir sorun. Ailenin geçimine katkıda bulunabilmek için, çalışabilecek yaşta olan herkes (ki bu zaman zaman 6-7 yaşındaki çocuklar bile olabiliyor) ne iş bulabilirse yapıyor.

Zorunlu göç mağdurlarının yaşadıkları mahallelerdeki okul binaları yetersiz ve bakımsız, öğretmen sayısı da gerekenin çok altında. Bazı ilköğretim okullarında sınıf mevcudu 60-70 kişinin üstüne çıkıyor. Bu denli kalabalık sınıflarda eğitim kalitesinin iyi olmasını beklemek tabii ki mümkün değil. 2. ve 3. sınıfa geçen öğrenciler arasında hâlâ okuma yazmayı sökemeyenlerin sayısı oldukça yüksek. Çocukların bir kısmı hem okuyup hem çalışarak ailelerinin geçim mücadelesine katkıda bulunuyor. Mevsimlik işçilik zamanı geldiğinde ise okullar daha kapanmadan aileleriyle birlikte yollara düşen çocuk sayısı az değil. Göç almış mahallelerde liseye gidebilen öğrenci sayısı oldukça düşük, üniversiteye gidebilenler ise parmakla gösterilecek kadar az. Bu mahallelerde devletin eğitim kurumlarının sunduğu koşullar, bu çocukları daha yaşamlarının çok erken bir döneminde dezavantajlı konuma düşürüyor. Bu durumun sonucu olarak da, zaten son derece kısıtlı olan iş olanaklarına erişmekte büyük güçlüklerle karşılaşılıyorlar. Yani, göç sırasında küçük yaşta olan ya da Diyarbakır'da doğan çocuklar, ebeveynleriyle karşılaştırıldığında daha iyi koşullarda iş bulma fırsatları açısından mesafe almış değiller. Zorunlu göçün yol açtığı yoksulluk, yeni nesillerin yoksulluğunu da beraberinde getiriyor. Bu anlamda, yeni kuşaklar için olumlu bir değişim ya da yaşam standartlarında bir iyileşme sağlanamamış durumda.

Zorunlu göç mağdurlarının içinde yaşadıkları durumun, bunca yıl zarfında olumlu yönde değişmemesinin en önemli nedenlerinden biri, devletin kendi güvenlik güçleri vasıtasıyla neden olduğu bir durumu düzeltme yönünde hiçbir çaba harcamamasıdır. Bu insanlara ne göç ettikleri sırada ne de daha sonra, gidecek bir yer, barınacak bir ev, çalışacak bir iş gösterilmemiştir. Yaptığımız bir söyleşide, bir zorunlu göç mağduru bu durumu çok çarpıcı bir biçimde dile getirdi: “Devlet biz yokmuşuz gibi davrandı”. Devlet, “güvenlik” gerekçesi ile ve zor kullanarak yerlerinden ettiği insanları köylerini terk ettikleri andan itibaren yok saymıştır. Onca yıl, aileler kendi olanakları, akraba ve tanıdıklarının yardımıyla hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. 1990'lı yıllardan beri katmerlenerek artan sorunlar ancak 2000'li yıllarda devletin gündemine girmeye başladı. Köy Tazminatları Yasası olarak da bilinen “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun”, 2004 yılında, yani zorunlu göçün en yoğun biçimde yaşandığı dönemden 10 yıl sonra yürürlüğe girdi. Tazminat Yasası ile ilgili sorunlara burada değinmeyeceğim. Bu konuda yapılan çalışmalarda bu yasanın kapsamı ve uygulaması ile ilgili sorunlar ayrıntılı bir biçimde sergilendi. Sadece, içinde bulunduğumuz 2009 yılında dahi, hâlâ tazminatını alamamış ailelerin sayısının oldukça yüksek olduğunu belirtmekle yetineceğim.

Yazımın bundan sonraki bölümlerinde zorunlu göç mağdurlarıyla ilgili tartışmalarda sıkça gündeme gelen bazı konulardaki eleştirel görüşlerimi dile getireceğim.

Kavram Kargaşası: Ekonomik Göç - Yerinden Olma - Yerinden Edilme - Zorunlu Göç

Türkiye'de, kırsal alanlardan büyük kentlere göç hep yaşanmıştır. İnsanlar, daha iyi iş koşullarına sahip olabilmek ya da çocukları daha iyi bir eğitim görsün diye büyük şehirlere göç etmiştir. Biliyoruz ki, ekonomik nedenlerle büyük kentlere göç etme kararı alan aileler genellikle bir hazırlık süreci geçirirler. Kaba hatlarıyla süreç şu şekilde oluşur: önce evden bir iki erkek kente gider, çalışmaya başlar, biraz birikim edinir, bir gecekondu yapar. Belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra ailenin geri kalanı göç eder. Büyük çoğunlukla, kentte iş ve barınma koşulları mümkün olduğunca garantiye alınmadan tüm aile göç etmez. Hatta, ailenin birçok ferdi göç ettiği halde köyde kalan bir-iki kişi tarlaları sürmeye, hayvanlara bakmaya devam eder. Şehirlere göçenler ise mevsimsel olarak köylerini ziyaret eder, evlerine, topraklarına bakar, geride kalanlara yardım ederler. Böylelikle, köyleri ile hem gönül bağları kopmaz, hem de köyde üretilen gıda maddeleri şehir yaşamının zorluklarını hafifletecek önemli bir kaynak oluşturur.

Oysa, zorla göç ettirilmiş, ya da teknik terimiyle “yerinden edilmiş kişiler”in göç sürecinde yaşadıklarının, ekonomik nedenlerle göç edenlerin deneyimleri ile yakından uzaktan ilişkisi yoktur. Zorunlu göçe tabi tutulanların büyük çoğunluğu bir hazırlık yapmadan, köyleri yakılarak, hayvanları telef edilerek yollara düşmüşlerdir. Yaptığımız araştırmada, köylerini terk etmeye zorlanan aileler bize, köyden çıktıklarında nereye gideceklerini bile bilmediklerini, yol parasını ödeyebilmek için hayvanlarını yok pahasına satmak zorunda kaldıklarını anlattılar. Bazı aileler ise, silah zoruyla olmasa da, geçim kaynakları yok edildiği için köylerini terk etmek zorunda kalmışlardı. Devletin güvenlik gerekçesiyle uyguladığı “mera yasakları” sonucu hayvanlarını otlatma olanağından mahrum kalıp yaşamlarını köylerinde sürdüremeyecek duruma gelen ailelerin göç nedeni ekonomik gibi gözükse de değildir. Aslında, onlar da birer zorunlu göç mağdurudur.

Birleşmiş Milletler Ülke İçinde Yerinden Edilmeye İlişkin Yol Gösterici İlkeler'e göre “zorla ya da mecbur kalarak evlerinden ya da sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu tip kişilerden oluşan gruplara “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler” denilmektedir. Devlet kurumları ise Birleşmiş Milletler’in bu tanımını “yerinden olanlar” olarak kullanmayı tercih etmekte ve bu kavramlaştırmayla Kürtler’in devletin güvenlik güçleri tarafından *zor kullanılarak* göç ettirilmesini saklamaya çalışmaktadır. Tanım, “yerinden olanlar” olunca, yerinden olanları “kimin yerinden ettiği”ni sormanın önüne geçilmek istenmektedir.

Zorla Göç Ettirilenlerin Sayısı

Zorla göç ettirilenlerin sayısı da önemli tartışma konularından biridir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan ve 2006 yılında yayınlanan *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*'na göre 1986-2005 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 14 ilin köy ve kentlerinden (%80'i köylerden olmak üzere) “güvenlik nedenleri” ile 953.680 ile 1.201.200 arasında kişinin göç ettiği tahmin edilmektedir. Öte yandan, hâlâ birçok kamu görevlisi ve hükümet yetkilisi, bir kamu üniversitesi tarafından yayınlanmış bu araştırma sonuçlarına itibar etmemekte ve “yerinden olanlar”ın sayısının 358.335 olduğu konusunda ısrar etmektedir.

Aslında zorunlu göç mağdurlarının şu andaki sayısı ne 300.000 ne de 1.000.000 civarındadır. Diyarbakır'ın göç almış mahallelerinin durumunu ve bu mahallelerde yetişen çocuk ve gençlerin içinde yaşadıkları yoksulluk ve işsizlik koşullarını göz önüne aldığımız takdirde, son 15 yıl da bu yaşam koşullarının içine doğan çocukların da birer zorunlu göç mağduru olduğu gerçeğinden kaçamayız. Uzun yıllardır, devletin, göçe zorladığı ailelerin durumunu görmezden gelmesi ve iyileştirici herhangi bir önlem almaması sonucunda bu ailelere doğan çocukları da birer zorunlu göç mağduru yapmıştır. Bu nedenle, zorunlu göç mağdurlarının sayısı sadece bilfiil göç etmek zorunda kalmış nüfus ile kısıtlı tutulamaz. Bu ailelerde doğan her yeni bebek, zorunlu göç mağdurlarının sayısını bir kişi daha artırmaktadır.

Geçim Kaynakları ve Değişen Ekonomik Koşullar

Devlet kurumları, göç sırasında ve sonrasında insanların mağduriyetini giderici herhangi bir çaba göstermediği için göç mağdurları geldikleri şehirlerde kendi çabaları ile iş alanları yaratmışlardır. Bu işler, genellikle kimsenin yapmak istemediği, çalışma koşulları son derece kötü, yoğun emek ve düşük gelir elde edilen işler olmuştur. Yazımın bu bölümünde, zorunlu göç mağdurlarının iki önemli gelir kaynağının üzerinde durarak gelecekle ilgili - aslında biraz da karamsar - bazı tahminlerde bulun-

mak istiyorum. Bu iş alanlarından biri çöpten kâğıt ve plastik gibi katı atıkları toplama, diğeri de mevsimlik olarak yapılan pamuk toplama işidir.

Günümüzde çöp işi ya da teknik tanımıyla katı atık sektörü uluslararası ticarete konu olan büyük işletmelerin faaliyet gösterdiği önemli bir iktisadi sektör haline gelmiştir. Aynı zamanda, katı atıkların geri dönüşümü çevre koruma açısından da uluslar arası anlaşmalara konu olmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği standartlarına göre her ülke belirli oranlarda katı atık dönüşümünü gerçekleştirmek durumundadır.

Katı atık dönüşümü gerek iktisadi olarak, gerek çevreyi koruma açısından önemli bir sektör olmasına rağmen, bu sektörün en alttakilerini oluşturan katı atık toplayıcılarının çalışma koşulları son derece kötü, buna karşılık elde ettikleri gelir de son derece düşüktür. Bu işi yapanların önemli bir bölümünün zorunlu göç mağduru Kürtler olduğunu da biliyoruz. Örneğin, Hakkâri'nin boşaltılan köylerinden biri olan Ördekli'den Ankara'ya göç edenler Türközü mahallesine yerleşmiş ve ülkenin başkentinde daha iyi bir iş bulamadıkları için çöpten katı atık toplayıcılığı yapmaya başlamışlardır. Ördekli köylülerinin başına gelenleri "Hakkâri'den Ankara'ya" isimli bir belgesel filminden öğreniyoruz. Ördekli köylüleri yıllarca Türközü mahallesinde inşa ettikleri derme çatma ardiyelere topladıkları katı atıkları depolar ve buradan toptancılara satarlar. Kendi ifadeleriyle yıllarca geçimlerini "çalmadan çırpmadan, alın teriyle" kazanma mücadelesi verirler.

Belgesel filmde, 28 Mart 2004 yerel seçimlerinden önce, seçim propagandası yapmak için Türközü Mahallesi'ne gelen bir Çankaya Belediye Meclis Üyesi'nin, Çankaya Belediyesi ve Ankara Büyükşehir Belediyesi adına, kâğıt toplayıcılarına sorunlarıyla ilgileneceklerine dair verdiği sözleri dinleriz. Seçimlerden bir hafta sonra ise, Türközü'ndeki ardiyeler kolluk kuvvetlerinin gözetiminde buldozlerle yıkılır. Şu anda, Ankara'nın Türközü Mahallesi'nde modern binalar yükseliyor. Ördekli köylülerinin nerede olduğunu ve geçimlerini neyle sağladıklarını ise maalesef bilmiyorum.

Böylelikle, zorunlu göç mağdurlarının kendi çabalarıyla açtıkları bir alan daha yüzlerine kapatılmış olur. Belgesel filmde, evler ve depolar yıkılırken çaresizlik içindeki bir katı atık toplayıcısı şöyle haykırır: "Bu bizim ikinci sürülüşümüz. Bir kere köyümüzden sürüldük, bu da ikincisi."

Belediyeler, artık çöpten katı atık toplama işini uluslararası standartlara uymak için büyük şirketlere vermeye başladı. Bu durum karşısında belki birçoğumuz "ne iyi, artık etrafta çöplerimizi karıştıran çocuklar görmüyoruz" diyecek. Oysa kendimize bir de şu soruyu sormalıyız: "Ördekli köylüleri bundan sonra ne iş yapar, nereye gider, geçimini nasıl sağlar?"

Bu durum aslında zorunlu göç mağdurlarının geçimlerini sağladıkları başka işlerde de söz konusu. Örneğin, önemli sayıda zorunlu göç mağduru her yıl hasat mevsiminde fındık, pamuk gibi tarım ürünleri toplamaya başka illere gidiyor. Yıllık geçimlerini bu işlerden kazandıkları parayla sağlıyorlar. Öte yandan, hükümetlerin uyguladığı ekonomik politikalar sonucu bu iş kapıları da yavaş yavaş kapanmaya başladı. Son yıllarda pamuk üretimine verilen desteğin azaltılması ile pamuk daha az ekilmeye başlandı. Bir yandan da, pamuk toplama işi gittikçe artan oranda makinelerle yapılıyor. Dolayısıyla, mevsimlik işçiliğe gidenlerin sayısı da düşüyor. Yani, zorunlu göç mağdurları için bir gelir kaynağı daha tükenmek üzere.

Neler Yapılabilir

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde zorunlu göçe tabi edilmiş insanların sorunlarını çözmeye yönelik olarak hazırlanan Eylem Planları bütüncül bir yaklaşım izlemedikleri takdirde başarılı olma şansları düşük. Maalesef, Van İli Eylem Planı'nda bütüncül bir yaklaşım sergilenmemiştir. Plan, çok sayıda alanı kapsadığı halde, ne her alanı ayrıntılı bir şekilde ele almakta ne de alanlar arasında ilişkiler kurarak bir bütünsellik oluşturmaktadır. Sorunların büyüklüğü, uzun yıllar boyunca ihmal edilmiş olmasının yarattığı zorluklar ve yukarıdaki iki örnekte göstermeye çalıştığım gibi değişen iktisadi koşulların günümüzde ve gelecekte yaratacağı engeller göz ardı edilmiştir. Ayrıca, zorunlu göç mağdurlarının Planın oluşumuna katkıda bulunmaları sağlanamamıştır. Oysa, sorunlarını en iyi bilenler ve zorunlu göç mağdurlarının kendileridir. Bu sorunların üstesinden gelmek için uygulanacak politikalar, bu politikaların hedeflediği insanların katkısı ve katılımı olmadan başarılı olamaz.

Zorunlu göç mağdurlarının durumuna ilişkin politikaların oluşturulması ve eyleme geçilmesi için en önemli ön koşullardan biri de karşılıklı güvendir. Devlet güçleri tarafından köylerinden ve işlerinden edilen Kürt vatandaşların devlete güvenini tesis etmek, devletin söylem ve zihniyetini değiştirdiğini göstermekten geçer. Eylem Planları, bu söylem ve zihniyet değişikliğini yansıtan belgeler olmadığı ölçüde inandırıcılıktan uzak olacaklardır.

DÖNMEK Mİ ZOR, KALMAK MI?

YERİNDEN OLMUŞ KİŞİLERİN YERLEŞİM TERCİHLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Emin Yaşar DEMİRCİ

Van 100. Yıl Üniversitesi

Bu sunumun konusunu, 2006 yılı Temmuz ve 2007 Kasım aylarında gerçekleştirilen ve Van Valiliği ile BM Kalkınma Programı tarafından ortaklaşa desteklenen yerinden olmuşların mevcut durumu ve yerleşim tercihlerini öğrenmeye yönelik alan araştırmasının bulguları oluşturmaktadır. 2006 yılı Temmuz ayında yapılan alan araştırmasının kapsamını Gürpınar ilçesinin Özlüce ve Dağseven, Başkale ilçesinin Aydemir ve Keçilioba, Çatak ilçesinin Dalbastı ve Konalga, ve Gevaş ilçesinin Törel, Anaköy ve Dalveren köylerinde Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Programı çerçevesinde köye dönüş yapmış kişiler ile Van merkez ilçe sınırları içinde yer alan Dere, Sürmeli, Karşıyaka, Hacıbekir, Esendere, Yalım Erez, Beyüzümü, Yüniplik, Gündoğdu, Şafak ve Süphan mahallelerinde köy boşaltma nedeniyle göç ederek buralara yerleşmiş bulunan yerinden olmuşlar oluşturmaktadır. 2007 Kasım ayında, yapılan araştırmaya, yukarıda zikredilen yerleşim yerlerine ilave olarak, Çatak ilçesinden Sırmalı, Dokuzdam, Beğendik, Sugeldi ve Narlı; Gürpınar ilçesinden Tutak, Düzgören, Dövcüler, Sıcaksu, Kılıçtutan, Güleçli, Çatakdibi; Başkale ilçesinden Yukarıdallı, Dereiçi, Akçalı; Gevaş ilçesinden Tatlıca, Kardeşler, Doruklu köyleri ile Van kent merkezinden, Akköprü, İstasyon, Şabaniye, Ereğ, Şamranaltı, Seyit Fehim, Altın-tepe, Halilağa mahalleleri dahil edilerek toplam 27 köy ve 20 mahallede alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

Yerinden olmuşların temel sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik özellikleri ile ilgili kapsamlı bir sonuca ulaşmaya çalışıldığı araştırmanın en temel sorununu ise yerinden olmuşların yeniden iskânıyla ilgili olarak, yaygın biçimde konuşulan, geriye dönüş seçeneği oluşturmuştur.

Yerinden olmuşlara sorulan “köyünüze geri göç etme konusunda ne düşünüyorsunuz” sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların istatistiksel değerlendirmeleri bu yazının da konusunu oluşturmaktadır. Buna göre araştırmada ankete katılanların % 42,7’si hiçbir şekilde köye geri dönmek istemediğini ifade ederken, % 33,9’luk bir kesim ise maddi destek sağlanması durumunda köye geri dönebileceklerini belirtmiş, % 23,4’lük bir grup ise ancak köy yeniden kurulduğunda geri dönecekleri seçeneğini işaretlemişlerdir. % 33,9’luk maddi destek olursa dönerim seçeneğini işaretleyenlerin tercihlerinin kontrolü “Köye dönüş teşvik edilmese yine dönmek ister misiniz?” sorusuyla yapılmış olup verilen cevaplara göre dönmek isteyenlerin % 57,9’u teşvik veya destek olmaması durumunda dönmeyeceklerini ifade ederken, % 42,1’lik bir grup her hal ve şartta köye dönme iradesi ortaya koymuşlardır.

Köye geri dönüş eğiliminde olanların dönüş eğilimlerinin teşvik veya destekle ilişkisi “aynı destek size şehirde sağlansa yine köye dönmek ister misiniz?” sorusuyla test edilmiş, verilen cevaplara göre, teşvik olmaması durumunda, köye dönmeyeceklerin oranı % 57,9’dan aynı destekler kentte sağlanması şartıyla % 60,5’e çıkarken, her hal ve şartta köye dönerim diyenlerin oranı % 42,1’den % 39,5’e düşmüştür. Kısaca yerinden olmuşların köye geri dönüşleri söz konusu olduğunda % 39,5 gibi bir oranın hiçbir şarta bağlı kalmadan geri dönme iradesi ortaya koydukları görülmektedir. Bu oran aynı kişilere sorulan “gelecekte Van’a ya da Türkiye’nin herhangi bir şehrine göç etmek ve yerleşmeyi düşünür müsünüz?” sorusuna verilen cevapla da teyit edilmektedir. Bu soruya verdikleri cevaplarda katılımcıların % 61’i göç etme düşüncesini ifade ederken % 39 u bunu düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Bu tercihi yapanların neden köyü tercih ettikleri, köyü bir çaresizlik ve kaçış yeri olarak mı yoksa gerçekten asgari yaşam standartlarının yaşanabileceği bir mekan olarak mı düşündükleri sorusu akla gelmektedir.

Bu soruya cevap aramak üzere köye dönenler ve kış ayı boyunca köyde kalma kararında olanlarla yapılan derinlemesine mülakatlar, köye dönüş tercihinin aslında bir tercih değil bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. “Köye dönmekten memnun musunuz?” sorusuna aldığım “mecburiyetten memnunuz” cevabının açılımı “Kentte asgari düzeyde tutunabilseydik köye asla geri dönmedik.” olmuştur. Gürpınar’ın Sıcaksu Köyü’nden 40 yaşlarında 2 çocuk sahibi bir köylünün ifadeleri durumu özetlemektedir.

Van’da her sabah amele pazarında 15-20 YTL yevmiye ile iş bulma kaygısı ile yaşamaktan bıktım. Çoğu zamanda elim boş dönüyordum. Burada 20 koyunum var. Van’dakinden daha iyi durumda değilim, ancak amele pazarında iş bulma kaygımda yok.

Köye dönenler ve en azından şimdilik, köyde yaşamayı tercih edenlerin bizzat kendileri kararlarının sürdürülebilir bir tercih olmadığını farkındadırlar. Derinlemesine mülakat yapılan köylülerin istisnasız tamamı çocukları için köyde bir gelecek düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Başkale’nin 2700 metre rakımlı Yukarı Dallı köyünde karşılaşılan ilginç bir durum zikredilmeye değer: Uygulanan anketlerde 25 yaş ve üzeri bekar kız ve erkeklerin varlığı anketörlerimizin dikkatini çekip de bu bilgiyi benimle paylaştıklarında durumu kız babası konumundaki büyüklere açtığımda aldığım cevap manidardı: “Kızlarımızın buraya mahkum istemiyoruz. Onları ya şehre, ya da şehre yakın geçimleri iyi köylere gelin veririz”.

Köye dönüşü mecburiyetten yapanlar dışında, bu tercihi uzun süreli bir geçiş döneminin bir yaşam mücadelesi, bir hayata tutunma stratejisi olarak görenler ve planlayanlarda var. Bu durumda olanların çoğu köyü sadece yazın kullanmakta, hayvanlarını otlatmakta, otlarını toplamakta, güze doğru koyunlarının çoğunu satarak hayvan sayısını kışı minimum masrafla çıkaracak sayıya indirmekte, artan otlarını da satmakta ve bunlardan elde ettikleri gelire kışı şehirde geçirmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda olanlar genellikle minimum sayıda tuttıkları koyunlarını da götürebilecekleri şehrin en dış mahallelerini tercih etmektedirler. Yazın köylerinde elde ettikleri peynir, yağ gibi gıda maddelerinin yanında tezek, çalı, keven gibi yakacak maddeleri de şehirdeki yaşam mücadelelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan elde ayni ve nakdi yardımlar, amele pazarında yevmiyeye çıkma ve hatta, genelde çok çocuklu aile ise, çocuk işçiliği yerinden olmuşların yaşam mücadelelerinde ilave gelir kaynakları olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdakine benzer bir başka yaşam mücadelesi ise köy ve kent hayatının iki kardeş arasında paylaşılması ve geçiş döneminin hane halkı ölçeğinde kurulan geniş aile dayanışması ağı ile aşılmaya çalışılmasıdır. Buna göre kardeşlerden biri köyde diğeri şehirde yaşar. Yazın şehirdeki ailenin çocuk ve yetişkin üyeleri köye gelerek amcalarına, kardeşlerine ve/ya kuzenlerine yardımcı olurlar. Buna karşılık kışlık peynir, yağ, yakacak vb ihtiyaç maddelerini beraberlerinde şehre götürürler. Köydeki kardeşin çocukları da kışın amcalarının yanına giderek ya eğitimlerine devam ederler ya da çalışarak ailelerine katkıda bulunurlar.

Kısaca köye dönen yerinden olmuşların tercihi, bir yerleşim yeri tercihini yansıtmaktan ziyade, hayata tutunabilmek için geliştirdikleri bir dizi anlık yaşam stratejisini ortaya koymaktadır. Yerleşim yerleri tercihini belirlemek üzere yerinden olmuşlara sorduğumuz sorular da daha çok bu yaşam stratejilerini ortaya koymaya yönelik sorulardı. Bu sorulara verilen cevaplarda katılımcılar, kaçınılmaz ola-

rak, mevcut imkanlarının, niteliklerinin ve donanımlarının kısıtları içinde köy ve şehir arasında bir tercih yapmak durumuyla karşı karşıyaydılar. Buna karşılık katılımcılara mevcut durumlarının ötesine geçerek birazcık hayal güçlerine hitap edip “eğer elinizde imkan olsaydı Türkiye’nin hangi şehirlerine yerleşmek istersiniz?” sorusu yöneltildiğinde bu soruya verilen cevaplar bir önceki durumdan tamamen farklı bir manzara ortaya koymaktadır.

Bu soruya verilen cevaplara göre katılımcıların % 41.7’si, yaşamlarını sorunsuzca destekleyecek yeterli imkanlara sahip olmaları durumunda, köyleri yerine Van’da kalmayı tercih ederken, % 48.9’u başta İstanbul olmak üzere İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Aydın ve Bursa gibi şehirlere yerleşmek istediğini dile getirmektedir. Bu şehirlerden İstanbul % 29.3’le başı çekerken % 5.3’le İzmir ve Antalya, % 3’le de Ankara takip etmektedir. Ankete katılanların sadece % 4.4’ü köyünde kalmak istediğini belirtmiştir. Kısaca bu sonuç bize her hal ve şartta köyde kalma ve yaşama iradesi göstereceklerin oranının sadece % 4.4 olduğunu ifade etmektedir. Araştırmada köyde kalma isteğinde nispeten yüksek oranların % 15.6 ile 7-14 yaş grubu çocuklar ile % 6.2 ile 51 yaş ve üzeri yaşlıların arasından çıktığı görülmektedir. Diğer yaş gruplarında ise bu oran % 1’in altına kadar düşebilmektedir.

Yerinden olmuşların köye dönme iradesini ve derecesini anlamaya çalıştığımız iki farklı anket sorusu karşısında sergilenen birbirinden farklı tavırların, başlangıçta % 39 gibi görünen köye dönme eğiliminin aslında bir tercih değil bir zorunluluktan kaynaklandığını apaçık ortaya koymaktadır. Yani ankete cevap verenler, mevcut imkanlarına, kısıtlarına, eğitim ve donanımlarına, ve bütün bunların etkisi altında oluşmuş gelecek beklentilerine bağlı olarak köye dönmeyi bir zorunluluk olarak görmekte, bu kısıtlardan bağımsız olarak tercih oluşturmaları talep edildiğinde ise, % 95’e yaklaşan bir oranda şehirde yaşamayı isteyerek, gelecekte, yaşadıkları şartların olumluya doğru değişmesi durumunda, tercihlerinin ne yönde oluşacağını da işaretlerini vermektedirler. Bu işaretlerin, yerinden olmuşlarla ilgili (köye dönüşü de kapsayan yeniden yerleşimleri dahil) politikalar oluşturulurken doğru okunması, sadece maddi kaynakların verimli kullanımını açısından değil, aynı zamanda, ve bundan daha da önemli olarak, bir dönemin şu veya bu şekilde mağduriyetini yaşamış insanların kendilerine mutlu olabilecekleri bir gelecek hazırlamalarına da katkıda bulunacaktır. Başka bir ifade ile çokça sözü edilen kaynak israfının da ötesinde insan israfı da önlenebilecektir.

Köye dönmek isteyenler ve bunun için başvuru yapmış olanlarla ilgili olarak, bu insanları göç etmeden önceki yaşamlarından farklı bir üretkenlik ve yaşam kalitesine kavuşturmak kendilerine yönelik politikaların en başta gelen önceliği olmalıdır. Ancak hedef kitlenin toplamda % 53,8, kadınlar söz konusu olduğunda ise % 69,2 oranında hiç okuma yazma bilmedikleri dikkate alındığında, bu insanların öncekinden farklı bir üretkenlik ve yaşam kalitesine erişebilmelerinde inisiyatif alabilme becerilerinin ne kadar sınırlı kaldığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim kendilerine sorulduğunda % 94,7 oranında ezici bir çoğunluk, kendilerine götürülen hizmetlerle ilgili olarak görüşlerini alınması isteğini belirtirken, “sizce hizmetler nasıl sunulursa daha etkin olur?” biçiminde sorulan soru, toplam 3 kişi dışında tamamen boş bırakılmış, cevap veren 3 kişi ise ya yapılan yardımların artırılmasını talep etmiş ya da yardımların adil dağıtılmadığından şikayet etmişlerdir.

Bu sebeple köye dönmek isteyenlerin dönmeleri yönünde sağlanacak desteklerin hedef kitlenin yoksulluklarını azaltacak ve daha iyi bir yaşam kalitesi sağlayacak ölçüde etkin kullanılacağı oldukça kuşkuludur. Bu durum elbette ki bu insanların daha iyi bir yaşam kurmadaki beceriksizlikleri ya da isteksizlikleri, ya da daha da önemlisi, daha iyi bir yaşamı hak etmemişlikleri olarak değerlendirilmemelidir. Ortadaki sorun hedef kitlenin bu açıdan son derece donanımsız olduğudur ki, bu durum, dönmek istedikleri ve yeniden kurmak istedikleri yaşamın niteliğini daha sürecin en başında belirlemeye başlamaktadır.

Bu bağlamda tartışmaya açılmasını gerekli bulduğum en başta gelen sorun geriye dönenlerin yeniden kurmaya başladıkları yaşamın aslında bir zaman önce terk etmek zorunda kaldıkları, belki de yüzlerce yılın üst üste yığıldığı alışkanlıkları yansıtan, büyük ölçüde mikro çevre istismarına dayanan bir ekonomik (ve bunun etrafında örüntülenen) sosyal faaliyetin aynısı olmasıdır. Gerçekten de görüşme yaptığımız dağ köylerinde insanların yaşamlarını yüzlerce yıl öncesinden ayıran yegane şey bu topluluğun günümüzde yaşamaları ve günümüzün bazı maddi ve kültürel değerleri ile temaslarıdır. Isınmak ve yemek pişirmek için tezek yakılan, topraktan ya da taştan derme çatma evlerin çatısında uydu antenler görünmese, kışın kapansa da köyü kasabaya bağlayan bozuk yolları ve bu yollarda işleyen köy minibüsleri bulunmasa, sık sık kesilse bazen hiç gelmese de elektrik taşıyan enerji hatları olmasa, sürdürülen yaşamın yüzlerce yıl önceki benzer yaşamlarla temel farklarını bulmak hemen hemen imkansız olacaktır.

Köye geri dönen yerinden olmuşların önlerindeki tek seçenek binlerce yıl öncesinin tortularını taşıyan bir yaşam olmamalı. İster gönüllü bir tercih olsun, ister zorunluluğa katlanmaktan kaynaklansın, köye geri dönme seçeneği ile karşı karşıya kalanlara yapılabilecek en büyük yardım, sağlanabilecek en iyi destek onları yüzlerce yıl öncesinin yaşamından farklı bir yaşamın kendileri için de mümkün olduğuna inandırmaktır. Dağseven köyünde erken evlendirilmiş ve bu yüzden köyünde kalmak zorunda bırakılmış 21 yaşındaki ilkokul mezunu bir gence “gelecekte ne yapmayı düşünüyorsun, kendin ve ailen için nasıl bir gelecek istiyorsun?” diye sorduğumda, “Kesinlikle babamın yaptığını yapmamayı düşünüyorum.” şeklinde kısa fakat manidar bir cevap almıştım. Kesinlikle babamın yaptığını yapmamak, yani yüzlerce yıldır tekrarlanan alışkanlıkları tekrarlamamak. Dile getirilmese de, bu reddedişin kapsayıcılığından ve vurgusundan “kesinlikle çocuklarımı erken yaşta evlendirmemek” anlamını da çıkarmak mümkün. Yerinden olmuşların gelecekteki yerleşim tercihleri üzerine kafa yorarken şu ayırımın da farkında olmak zorundayız: Yerinden olmuşluk, son derece travmatik bir tecrübedir. Maddi maliyetinin çok ötesinde sebep olduğu ağır bir insani maliyeti de vardır. 10-15 yıl önce güvenlik nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalan insanların dramı ile bugün geldikleri şehirde tutunamamışlıkları sebebiyle kendini köye dönmek zorunda hisseden insanların dramındaki paralelliği görmek gerekmektedir. Yıllar önce köyünü terk etmek zorunda kalmakla bugün kendini köye geri dönmeye mecbur hissetmenin ortak paydası yetersizlik, çaresizlik ve işe yaramazlık duygusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorunun bu şekilde ortaya konması kalıcı çözüm üretebilmenin ilk, fakat en önemli adımıdır.

Sorunun tespitinden sonra, çözüme yönelik ikinci önemli adım yerinden olmuşların içine düştükleri yetersizlik, çaresizlik ve işe yaramazlık duygusunu ortadan kaldırmaktır. Özellikle kadınları, çocukları ve okul çağı gençleri önceleyen politika ve uygulamalarla yerinden olmuşların toplumsal olarak kendilerini yeniden kurmalarının ve geliştirmelerinin imkanı hazırlanmalıdır. Kadınlar, çocuklar ve okul çağı gençler söz konusu olduğunda yüzlerce yılın alışkanlıklarının sürdürüldüğü anlamda köye dönüş seçeneğinin, bu toplumsal kategoriler için ne vaat ettiğine bakmak gerekir. Yüzlerce yıllık alışkanlıklar anlamında köy demek, temel geçim kaynağı olarak küçükbaş hayvancılık faaliyeti etrafında şekillenmiş bir toplumsal hayat anlamına gelmektedir. Araştırma süresince ziyaret edilen köylerde okul çağı çocukların ve gençlerin koyunlara bakmak için okuldan erken alınmaları, özellikle kız çocuklarının hiç okula gönderilmeyip kışın hayvanlara bakmak için aile ya da akrabadan bir büyüğün yanında köyde bırakılarak, ailenin geri kalanının kasaba veya şehre gitmeleri, sıkça karşılaştığımız gözlemlerin en başında yer almaktadır.¹

1 Mesela araştırma için gittiğimiz Özlüce köyünden 12 yaşında bir kız çocuğu, yaptığımız görüşmede, hiç okula gitmediğini, kışın abisiyle köyde kalarak koyunlara baktığını, eğer köylerine okul açılırsa önümüzdeki eğitim ve öğretim yılında okula başlayacağını ifade etmişti. Gelecekte okuyup doktor olmak istediğini de söyleyen bu kız çocuğunun köylerinde okul açılırsa bile bu şans ne ölçüde yakalayabileceği ise ayrı bir tartışma konusudur.

Yerinden olmuşların, buraya kadar, kısaca özetlemeye çalıştığımız mevcut durumları ve yaşam stratejileri anlaşılmadan köye dönüş tercihlerinin anlaşılması ve kalıcı, sürdürülebilir, refah üreten sağlıklı politikalar ortaya konması mümkün değildir. Aksi davranmak boşa harcama zaman ve kaynak israfı olacaktır. Bu sebeple yerinden olmuşlarla ilgili politikalar üretilirken aşağıdaki hususların dikkate alınması faydalı olacaktır:

- Yerinden olmuşluğun sebebi şiddet ve bundan kaynaklanan güvenlik sorunudur. Ancak bu sebebe takılıp daha derindeki göç trendini görmemek çözüm üretmede başarısızlığa yol açar. Yerinden olmuşluğun maskeleydiği ve mutlaka görmemiz gereken, en az yerinden olmuşluk kadar önemli, sorun geçimlik ekonominin çöküşüdür. Geçimlik ekonominin çöküş sebebi ise terör değil piyasa ilişkileridir. Başka bir ifade ile köyün geçimlik ekonomisi terör sebebiyle çökmüş değildir. Terör ve güvenlik sorunu bu süreci öne almış ve hızlandırmıştır. Bu yüzden terör sorunu çözülüp güvenlik sağlandığında, uygun politikalarla köye dönüşü sağlamaya çalışmak akıntıya kürek çekmek gibidir. Çünkü mümkün olmamasını bir tarafa bırakırsak, köye dönüş demek “geçimlik ekonomiye” geri dönmek demektir. Bunun anlamı ise büyük ölçüde çocuk işçiliğine dayanan ücretsiz aile işçiliği, çok düşük okullaşma oranı, yoksulluk vb sorunlardır. Başka bir ifade ile piyasa ilişkilerinin derinleştiği bir dönemde geçimlik ekonomiye dönmek o insanları piyasa dışına itmek ve piyasanın yaratacağı muhtemel refahtan pay almalarına engel olmakla sonuçlanacaktır.
- Yerinden olmuşların sorunlarına ve tercihlerine, geri dönme ya da kentte kalma parantezine almadan yaklaşmak, sorunları ve ortaya çıkardığı tercihleri uzun süren geçiş döneminin yaşam stratejileri olarak değerlendirmek gerekmektedir. Kamu hizmetleri yerinden olmuşların hali hazırda baskın bir eğilim olarak ortaya çıkan bir ayağı köyde bir ayağı şehirde yerleşim tercihlerine göre yeniden planlanmalı ve örgütlenmelidir. Bu yapılırken de yerinden olmuşların kent yaşamına tutunmalarını kolaylaştıran, onların kent yaşamında kendilerini ekonomik ve sosyal olarak yeniden üretmelerine fırsat oluşturan yaklaşımlar benimsenmelidir. Mesela köyde sürekli kalmaları yerine kent ve köy hayatının geçiş dönemini yaşam stratejisi olarak kullanılması kamu hizmetlerinin sağlanmasında dikkate alınabilir ve kamu hizmetleri hem bu süreci hızlandırıcı hem de sorunlarını hafifletici şekilde örgütlenebilir.
- Az da olsa bazı köylerin piyasa ilişkilerine cevap verme potansiyeli taşıdığı, bu köylerde sürdürülebilir, refah üreten bir ekonomik faaliyetin mümkün olabileceğini de kabul etmek gerekir. Bu köylere yönelik olarak insan kaynaklarının geliştirilmesinden, verimli bitki ve hayvan türü ıslahına, güçlü ulaşım, eğitim ve sağlık alt yapısı kurulmasına, miras yolu ile toprakların parçalanmasını engelleyecek hukuki düzenlemelere kadar bir dizi tedbir ve politika birbirleri ile ilişkili olarak bir bütün halinde uygulamaya konmalıdır.
- Köylerde ve yoksul mahallelerde yaşayan yerinden olmuşlar arasından seçilecek, eğitim durumu nispeten daha iyi durumdaki gençler, özellikle genç kızlar, geliştirilecek projelerle temel sağlık, hijyen ve beslenme konularında eğitilmeli ve bunlar daha sonra kendi köylerine yada mahallelerine gönderilerek halkın bu konulardaki yetersizliği giderilmelidir. Seçilecek gençlere, genç kızlara bir miktar ücret ödenmesi ise hem işlevsel bir ekonomik destek hem de özellikle genç kızları toplumsal statülerinde bir değişmeye yol açacaktır.
- Köylerde ve varoşlardaki başarılı çocuk ve gençlerin eğitimine destek sağlanmalıdır. Bu çocuklar ve gençler gelecekte kalıcı toplumsal dönüşümlerin öncüleri olacaklardır. Bu hususta özel-

likle STK'ların desteği ve imkanları harekete geçirilmeli, OKS ve SBS sınavları için bu öğrencilere yönelik ücretsiz kurslar yaygınlaştırılmalıdır.²

- Kent varoşlarında yaşayan yerinden olmuşların konut sahiplik oranının oldukça yüksek çıkması sevindirici bir durumdur. Her ne kadar yaşanılan konutlar nitelik dışı, kentsel hizmetlerden mahrum görünse de bu evlerin her birinin belirli büyüklükte arsalar üzerinde olması uygulanacak kentsel dönüşüm projeleri durumlarının hızla iyileşmesini sağlayacaktır.
- Mevcut sosyal ve kültürel örüntüler nüfus planlaması ve doğum kontrolü politikalarına şiddetli tepki gösterilmesine yol açmaktadır. Bu sebeple, doğrudan politikalar yerine, kültürel vasatı da dikkate alan daha dolaylı ve ince politikalar geliştirilmelidir. Doğrudan nüfus planlaması yerine çocuğun değerini artıracak, kadının statüsünü güçlendirecek, onları toplumsal yaşamın aktif aktörleri haline getirecek politikalar, kısa vadede sonuçsuz kalsa da orta ve uzun vadede etkili olacak politikalar dır. Bu bağlamda kadınların kendi sağlıkları, özellikle üreme sağlığı konusunda bilgi ve bilinlendirilmelerinin de etkili olacağı düşünülmektedir.
- Özelde yerinden olmuşlara, genelde ise göç eden nüfusa yönelik hizmet götürmede kamu otoritesi ile STK'lar arasında birlikte çalışma kültürü oluşturulmalı buna yönelik projelerin desteklenmesine öncelik verilmelidir.

Sözlerimi bilinen bir şarkı sözünü biraz değeristirerek sonlandırayım:

*Dönmek mi zor, kalmak mı zor,
Bu tercihi bir bana sor.*

2 Eğitim konusunda sağlanacak desteklerin nasıl dönüştürücü etkiye sahip olduğunu somutlaştırmak üzere alan çalışmalarında karşılaştığım iki farklı örnek olaya başvuracağım. İlkinde daha yakın zamana ait bir örnek olaydan, 2007 yılı Ocak ayında ILO'nun desteği ile yrrtlen "ocuk işçiliğinin En Kötü Biçimlerinin nlenmesi" ile ilgili yapılan alan araştırması için gittiğim Başkale ilçesinin bir sınır köyünde ergenlik ağı çocuklarla yaptığım görüşmelerden derledim. Görüşme yaptığım gençler 12-17 yaşları arasında kaçağa giden, bir anlamda ocuk işçiliğini, istismarının en kötü ve en tehlikelisine maruz kalan gençlerdi. İerilerden sert mizaçlı olan bir tanesi özellikle dikkatimi çekti. nce yaşını sordum, 14 cevabını aldım. Adını sorduğumda aldığım karşılığı doğrusu hayal gücünü zorlayan bir karşılıktı: Adı Saddam'dı ve şaka yapmıyordu. Babası ona doğduğunda Saddam ismini vermiş. Okula gitmiyor, okuryazar. Ömründe Van'ı hiç görmemiş. Başkale'ye birkaç defa gitmiş. Ama sınırın öte yakasını ve kaçak yollarını çok iyi biliyor. Gelecekle ilgili hiçbir beklentisi yok. Saddam'ın öyküsü bana 6 ay öncesini, Temmuz 2006 da UNDP için gerçekleştirdiğim bir başka alan çalışmasında karşılaştığım Gevaş'ın Dalveren köyünden Barış'ı çağrıştırdı. Barış'ta 14 yaşında. Köyleri boşaltılmış. Köyleri boşaltıldığında yaşı çok kk olduğu için hatırlamıyor. Ama yaşanan travmayı aile içinde öğrenmiş. Saddam'ın tam zitti bir karakter. Eğitimi devam ettiren başarılı bir ğrenci. OKS sınavında yüksek bir başarı elde eden ve İzmir'de itibarlı bir liseyi kazanan bu gencimize yaşadığı bütün olumsuzluklara ve acı tecrübelere rağmen umut veren bir gelecek vaad ediyordu. Babasının okula göndermediği 12 yaşındaki kız kardeşine okuma yazmayı ve ilköğretim temel bilgilerini öğreten bu idealist genç, kız kardeşini önümüzdeki yıl ilköğretime beşinci sınıftan başlayacağını müjdeledi. Yaşının çok üzerinde olgun ifadelerle konuşan bu gencimize eğitimi bitirip hayata atıldığında nasıl bir kızla evlenmek istediğini sorduğumda şarırtıcı derecede bilinçli ve olgun bir cevap aldım: "ben ezilmeyecek, kendini ezdirmeyecek bir kızla evlenmek istiyorum". Kendisine "eğer sen evlendiğin insanı ezmezsen ezilmemiş olur, neden bunu özellikle vurgulamak gereği duydun" diye sorduğumda verdiği karşılık taşıdığı değerme ve değerirme potansiyelinin yönünü ve gücünü bütün açıklığı ile ortaya koyuyordu: "ben kendimin ezmeyeceği değeril, istesem de ezemeyeceğim bir kızla evlenmek istiyorum".

ZORUNLU GÖÇ, VATANDAŞLIK VE KÜRT MESELESİ¹

Mesut Yeğen

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Türkiye'nin hâkim siyasi kültürünün tuhaf bir özelliği, müstesna bir becerisi var. Siyasi kültürümüz, çok temel toplumsal meselelerin dahi gözden ırak tutulup, görünmez kılınabilmesine izin veriyor. Malum, ülkede İranlısından, Almanına, Afganistanlısından Moldovalısına yığınla göçmen yaşayıp gidiyor ama Türkiye'nin bir göçmenlik, göçmen işçiler meselesi yok gibidir. Göçmenlik meselesi başka yerlerde bilimi, sanatı, günlük siyaseti öncelikle meşgul ederken, Türkiye'de neredeyse görünmezdir. Göçmenler bizimle yaşayıp giderler ama bize dokunmadan, bizi rahatsız etmeden, vicdanlarımızı zorlamadan yaparlar bunu. Sanki birileri onlara “gözümüze görünmeyin” demiş gibidir.

Meseleleri görünmez kılma becerimiz, doksanlı yıllar boyunca yaşanan Kürt yurttaşların yerinden edilmesi [zorunlu göç] sürecinde de iş başında oldu. Malum, epi topu birkaç milyon insanın yaşadığı bir bölgenin bir milyonun üzerinde sakini sadece birkaç yıl içerisinde yerinden edildi. Biraz uzun zamana yayılsa da, memlekette afetvari bir toplumsal süreç yaşandı, ama bütün bu durum, ülkenin bilim, sanat ve siyaset alanlarında ancak cılızca yankılandı. Güneydoğunun ekonomisini çökertmekle kalmayıp, memleketin demografik kompozisyonu değiştiren ve şehirlerin günlük rutinini ‘bozan’ bu büyük ‘iş’, nasıl olduysa, gözden ırakta kaldı. Medya, üniversite, edebiyat, sinema, siyaset, sivil toplum, bir büyük uzlaşma gösterip sırtını döndü bu büyük afete. Meseleye gösterilen alaka Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nce (HÜNEE) gerçekleştirilen bir iki majör araştırmaya, birkaç STK raporuna ve az sayıdaki bilim insanının çalışmalarına sınırlı kaldı.

Gözden ırak oldu olmasına ama doksanların yerinden etme faaliyeti hem önemli bir kısım gerçeği hatırlattı hem de gözümüzü kapatamayacağımız, sırtımızı çeviremeyeceğimiz dramatik bir takım sonuçlar üretti.

Yerinden etmenin hatırlattığı önemli bir gerçek Türkiye'nin yurttaşlık siyasetiyle ilgili oldu. Yerinden etme, bir kez daha gösterdi ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde yurttaşların yurttaşlığı, bilhassa da Kürt yurttaşların yurttaşlığı, kısmen ve geçici de olsa askıya alınabilir. Köy boşaltma sürecinde yaşananlar pek ala gösterdi ki, yurttaşlara tanınmış haklar, kesin, geri alınamaz ya da ihlal edilemez değildir. Malum, doksanlar boyunca gerçekleştirilen köy boşaltmalarda yerinden edilenler, mülkiyet hakkı ve seyahat hakkı gibi bütün yurttaşlara tanınmış temel haklardan mahrum edildiler.

Bir kısım yurttaşın temel yurttaşlık haklarından mahrum edilmiş olmasının işaret ettiği önemli bir sonuç var: bu bir kısım yurttaş ayrımcılığa uğramıştır. Bu, yerinden etmenin yoğunlukla uygulandığı doksanlarla beraber, bütünüyle olmasa da, görece alışılmadık bir halin devreye girmiş olduğunu gösteriyor. Cumhuriyetin yurttaşlık siyaseti, memleketin Müslüman kökenli yurttaşlarını kural olarak ayrımcılığa tabi tutmayıp, asimilasyonist uygulamaların menziline görmüşken, yerinden etme sürecinde yaşanan hak ihlalleri, Müslüman kökenli yurttaşların da, geçici de olsa, ayrımcılığın muhatabı olabileceğine işaret etmiş oldu.

¹ Joost Jongerden Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler (Vate: 2008, İstanbul) için yazılmış önsözün bir versiyonudur.

Ancak yanlış anlamaya yol açmak istemem: ayrımcı bir yurttaşlık pratiği olarak yerinde etme, asimilasyonist yurttaşlık pratiklerini devreden çıkarmadı. Aksine, yerinden etme, sonuçları itibarıyla, bir yandan ayrımcı uygulamalar yaratırken, beri yanda da asimilasyonist pratiklerin 'etkinleşmesinin' önünü açtı. Şehirlere yığılan Kürt yurttaşlar Türkleşmenin de 'yakın' menziline girmiş oldular. Netice itibarıyla, doksanlı yılların yerinden etme işinde hem asimilasyonist hem de ayrımcı yurttaşlık pratikleri birlikte devrede oldu.

Yerinden etme işinin önemli sonuçlarından biri de yine yurttaşlık alanında ortaya çıktı. Yerinden edilip şehirlere yığılan Kürt yurttaşların yoksullaşması ve eğitim ve sosyal güvenlik araçlarına erişimde yaşadıkları sıkıntılar, Cumhuriyet yurttaşlığının sosyal haklar ayağında da temel bir dönüşümün yaşandığını gösterdi. Neoliberal iktisat siyasetlerinin derinleşmesine bağlı olarak son zamanlarda epey zayıflamış da olsa, Cumhuriyetin sosyal politikaları yakın zamana kadar iyi kötü bütün yurttaşların erişimine açık, eşitlikçi politikalar olmuştur. Oysa bugün görünen o ki, yerinden edilenlerin bu türden eşitlikçi araçlara erişimi pek de kolay değil. Bu hal, yerinden edilmiş Kürt yurttaşların Cumhuriyete duydukları muhabbeti pek de müspet biçimde etkilemedi. Yerinden etmenin sosyal eşitliği 'bozucu' etkileri, çok sayıda Kürt yurttaşı devlete, Cumhuriyete yabancılaştırdı.

Bir milyondan fazla Kürt yurttaşın yerinden edilmesinin, daha önemlisi, bütün bu 'afetvari' işin, önü, arkası örgütlenmeden gerçekleştirilmesi, Kürt meselesinin genel seyri açısından da önemli sonuçlara yol açtı. Meskün oldukları üç bin civarındaki yerleşim yerinden yeni bir yer gösterilmeden 'sürülen' bu insanların ulaşabildikleri kent merkezlerine yığılmaları, esas olarak kültürel haklarla ilgili bir mesele olan Kürt meselesini, giderek bir savaş-sonrası toplumsal sorun haline de getirdi. Malûm, yerinden etmenin zirvesine ulaştığı doksanlarla beraber Türkiye'de şehir yoksulluğu iyice görünür oldu, sokaklar her zamankinden daha 'tehlikeli' hale geldi ve sokaklarda yaşayan çocukların sayısı patladı. Yerinden etmenin dolaylı ya da dolaysız sonuçları olarak bütün bunlar Kürt meselesini siyasi, kültürel bir mesele olduğu kadar 'sosyal' bir mesele kıldı.

Yerinden edilenlerin şehirlere yığılması Kürt meselesinin yaşandığı coğrafyanın çoğullaşmasına da yol açtı. Yerinden edilenler şehirlere boşaldıkça Kürt meselesi de sadece 'kırsalda' yaşanan bir sorun olmakla kalmayıp, şehirlileşti. Yerinden etmenin masif bir biçimde uygulandığı doksanlarla beraber Kürt meselesi, 'çatışmaların yaşandığı kırsala' ya da Mardin, Hakkari ve Diyarbakır gibi Kürt muhalefetinin geleneksel olarak güçlü olageldiği birkaç şehre sınırlı, 'lokal' bir sorun olmaktan çıktı. Son birkaç yıldır yaşanan kitlesel gösterilerin de işaret ettiği üzere, Kürt meselesi bugün Van'dan İstanbul'a, Kars'tan Aydın'a yayılan bir Türkiye sorunu ve daha önemlisi *şehirden bir sorun* haline gelmiş durumdadır.

Yerinden etme, Kürt meselesi etrafında hareketlilik gösteren aktörleri de çeşitlendirdi. Yerinden etme sürecinin de katkısıyla Kürt meselesinin giderek şehirde bir sosyal mesele haline gelmesi, gençler, çocuklar ve kadınlar gibi 'yeni' sosyal kesimlerin Kürt muhalefetinin etkin unsurları olmasının önünü açtı. Bugün yerinden edilen Kürt yurttaşların yığıldığı bütün şehir mekânlarında çocuklar, gençler ve kadınlar yeni ve radikal memnuniyetsizler olarak karşımızdadır. Bu durum, son on yılda Kürt rezistansının demografik kompozisyonunun epey bir yenilenmiş olduğunu gösteriyor. Bu yenilenmenin Kürt muhalefeti üzerinde dönüştürücü bir etki yarattığı da ortada. DTP'den seçilen vekillerin ve belediye başkanlarının önemli bir kısmının kadınlardan oluşması ve son dönemde tutuklanan çocuk sayısındaki artış, kadınların ve çocukların Kürt memnuniyetsizliğinin önemli taşıyıcıları arasına girmiş olduğunu gösteriyor.

Kürt meselesinin şehirlere taşınmasının ürettiği bir başka önemli sonuç, yeni ve geçişli Kürtlük hallerinin ortaya çıkması oldu. Bu meseleye dair bilinenler şimdilik çok gündelik ve çok sınırlı da olsa, genel bir kestirimde bulunmak mümkün: Yerinden etmenin hızlandırdığı Kürt meselesinin şehirleşmesi süreci, Kürtlüğü çeşitlendiren, geçişli kılan sosyolojik süreçlere de ev sahipliği yapmaktadır. Kürtlük ya da Kürt yurttaşların siyasi, kültürel ve toplumsal halleri artık çok daha karmaşık ve çeşitlenmiş süreçlerle biçimlenmektedir. Bu durum Kürt yurttaşların yoğunlaştığı yerlerde daha heterojen bir sivil toplum alanının gelişmesine yol açıyor olsa gerek.

Yerinden etme siyasetine bağlı olarak ortaya çıkan durum, Kürt yurttaşlara dair hakim algı kalıplarının dönüşmesine de yol açtı. Zorunlu göç sonrasında metropollere yığılan ya da mevsimlik işçiliğe katılan Kürtlerle Türk yurttaşlar arasında artan temas, zaman zaman gerilime sebep oldu. Bu gerilim anlarında yaşananlar Kürt yurttaşlara dair hakim algı kalıplarının çözüldüğünü göstermektedir. Kürtleri kiracı olarak kabul etmemek, iş vermemek, bazı durumlarda yaşadıkları yerleşkeden ayrılmaya zorlamak gibi örnekler biliniyor.

Bütün bu sonuçlar da gösteriyor ki, doksanların yerinden etme işi büyük ölçüde Kürt meselesiyle ilgili. Esasında, yerinde etme faaliyetini devletin Kürt meselesinde takip ettiği genel siyasetin bir parçası, bir alt-siyaseti olarak değerlendirmek gerekiyor. Şunu pek ala biliyoruz: Devlet, Kürt meselesiyle meşgul olurken, yerinde etme işinde hep cömert oldu. 1927 ve 1934'teki zorunlu iskan siyasetleri ve 1938'de Dersimlilerin yeniden iskanı malum. Esasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin idaresi için teşkil edilen Umumi Müfettişlikçe kaleme alınan raporlardan anlaşılan odur ki, zorunlu iskan, bu dönem takip edilen Cumhuriyet siyasetinin ayrıcalıklı araçlarından biri olmuştur. Bu itibarla, yerinden etme işinin doksanlarda yaşanan kısmını, birebir olmasa da, Cumhuriyetin konsolidasyon döneminde takip edilen siyasetin bir devamı olarak görmek gerekir. Öte yandan, bu dönem takip edilen iskan siyasetiyle bugün olan biten arasındaki temel bir farkı kaydetmek lazım: Malum, bu ilk dönemde, bölgeden göçürülenlerin yerine 'Türk' muhacirler yerleştirilmeye çalışılmışken, bugün bu söz konusu değil.

Öte yandan şunu belirtmemek de olmaz: Doksanların yerinden etme işi, sadece Kürt meselesiyle ilgili değil. Aslında, yerinde etme, daha genel bir sürecin ve daha genel bir işin doksanlardaki tezahürü olarak değerlendirilmeli. Yerinden etme, Jongerden'in çalışmasında da gösterildiği üzere, aslında imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinin kurucu unsurlarından biri olmuş olan mekânın, yurdun ulusal kılınması işinin bir parçası oldu. Doksanların yerinden etme işi, aslında yüzyıldan fazla zamandır peşine düşülmüş olan 'siyasi-coğrafi birim olarak ülkeyle/mekânla, kültürel birim olarak ulusun sınırlarının örtüştürülmesi' sürecinin bir alt-süreci olarak yaşandı. Doksanların yerinden etme süreci aslında en genel manada *mekânın ulusal kılınmasını* amaçladı; ürettiği sonuçlar bu amaca uygun olmuş mudur; bunu zaman gösterecek.

